

Fuḳahā³-i Rûm: Beyâzîzâde Aḥmed Efendi'nin (ö. 1098/1687) Rûmî Aidiyet Temelinde Fakihleri Listeleme Çabası*

MEHMET KALAYCI

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye
Ankara University, Faculty of Divinity, Turkey
mehkala@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9016-3123>

Öz

11./17. yüzyıl Osmanlı alimi ve bürokrati olan Beyâzîzâde Aḥmed Efendi'nin, biri Muhyiddin el-Ḳuraşî'nin *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*'si diğeri de Muşliḥuddîn el-Amâsî'nin *Maḥzenu'l-Fıḳh*'i olmak üzere iki yazma eser nüshasının vikaye ve zahriye sayfalarına not ettiği fuḳahâ³-i Rûm'a dair listeleri bu yazının konusunu oluşturmaktadır. Beyâzîzâde'nin gözünden Anadolu fıkıh geleneğinin nasıl okunduğunu gösteren bu listeler, her bir yazma eser nüshasının kendine özgü olarak değerlendirilmesi gerektiği gerçeğini teyit etmektedir. Beyâzîzâde; 8./14. ve 12./18. yüzyıllar arasında yaşamış, Rûmî nispesi taşıyan, Ḥanefîliğe mensup ve Ḥanefî fıkhında eser yazmış kimseleri listelemeye çalışmış, bu kapsamda toplamda altmışa yakın kişiye listelerinde yer vermiştir. Listelerde benzer isimleri zikretmiş olsa da bunları geç-erken dönem, meşhur olup olmama, eser yazıp yazmama, muhakkik alim olup olmama gibi değişkenlere göre farklı şekillerde sınıflamıştır. Listelerin en dikkat çekici özelliği, Beyâzîzâde'nin fakihleri Rûmî kimlik temelinde sunmasıdır; bu haliyle listeler, aynı zamanda onun bu kimliği nasıl algıladığına dair de anlamlı bir resim ortaya koymaktadır. Bu makalede, ilkin listelerin Beyâzîzâde'ye aidiyetini ele aldım ve listelerin oluşturulmasının ardında yatan muhtemel saikler hakkında öngörülerde bulundum. Beyâzîzâde'nin, orijinalinde her birini ayrı bir metin olarak yazdığı listeleri tablolara dönüştürdüm ve kendisinin verdiği bilgileri korudum. Dipnotlarda, listelerdeki isimlere dair verdiği Beyâzîzâde'nin bilgilerin doğruluğuna ilişkin tamamlayıcı mahiyette değerlendirmelerde bulundum. Son başlıkta, listelere dahil ettiği ya da etmediği isimleri dikkate almak suretiyle Beyâzîzâde'nin listeleri oluştururken gözettiği belirli kriterleri tespit etmeye çalıştım. Sonuç bölümünde ise ana hatlarıyla Beyâzîzâde'nin zihin dünyasında Rûm/Rûmî kavramlarının neye karşılık geliyor olabileceğini tartıştım.

Anahtar Kelimeler: Beyâzîzâde, Osmanlı, Fıkıh, Fuḳahâ³, Ulema, Ḥanefîlik, Yazma Eser Notları.

Fuḳahâ³ al-Rûm: Attempt of Bayâzîzâde Aḥmad Efendi (d. 1098/1687) to List Fuḳahâ³ on the Basis of Rûmî Identity

Abstract

The subject of this article is the four lists of *fuḳahâ³ al-Rûm* recorded by the 11th/17th century Ottoman scholar and bureaucrat Bayâzîzâde Aḥmad Efendi in the *wiqāya* and *zahriyya* pages of two manuscripts. One of these two works is Muhyî al-Dîn al-Ḳuraşî's *al-Jawâhir al-Muḍîyya* and the other is Muşliḥ al-Dîn al-Amâsî's *Makhzan al-Fıḳh*. These lists,

which show how the Anatolian fiqh tradition was read by Bayāḏizāda, confirm the fact that each and every single manuscript is unique. Bayāḏizāda attempted to list *fuqahā'* who lived between the 8th/14th and 12th/18th centuries, bore the Rūmī identity, belonged to the Ḥanafism, and wrote works on Ḥanafī *fiqh*, and accordingly, he included nearly sixty names in his lists. Although he mentioned similar names in the lists, he classified them according to variables such as whether they lived in earlier or later periods, whether they were famous, whether they compiled works, whether they were verifier scholars. The most striking feature of the lists is Bayāḏizāda's presentation of the *fuqahā'* on the basis of Rūmī identity. The lists provide a considerable picture of how he perceived this identity. In the article, I have first examined the attribution of the lists to Bayāḏizāda and made some predictions about the motives behind their composition. I have converted the lists, each of which Bayāḏizāda originally prepared as a separate text, into tables and preserved the information he provided. I have in the footnotes made complementary evaluations regarding the accuracy of the information provided by Bayāḏizāda. Under the last heading, taking into account the names that Bayāḏizāda included or omitted from the lists, I have tried to identify the specific criteria that he observed while compiling the lists. In the concluding part, I have discussed what the terms Rūm/Rūmī might have meant in Bayāḏizāda's mind.

Keywords: Bayāḏizāda, Ottoman, *Fiqh*, *Fuqahā'*, '*Ulamā'*, Ḥanafism, Manuscript Notes.

Giriş

Yazma eserler, ihtiva ettikleri metinlerin yanında çok sayıda metin dışı unsuru da bünyesinde barındırabilmektedir. Bu unsurlar hem metinlerin dolaşım hikayelerine hem de metinleri kendi mülkiyetlerinde bulunduran şahısların sosyal ve entelektüel biyografilerine, başka eserlerden gerçekleştirdikleri müstakil alıntılara veya farklı saiklerle düştükleri ilmî mütalaalara ayna tutabilmektedir. Metin dışı unsurlar açısından bakıldığında her bir nüsha, kendine özgü bir mahiyet arz etmekte ve sıra dışı bilgilere ev sahipliği yapabilmektedir. Bu yazının hareket noktasını oluşturan *fuqahā'*-i Rūm'a dair listeler bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bu listelerin kime ait olduğu veya olabileceği hususunu, halli müşkil bir problem olarak uzunca bir süre kenarda bekletmek durumunda kaldım. Bu yüzden ilkin yazının hikayesine kısaca değinmek ve yazma eser merkezli tetkiklerde temkinli davranmanın bazen ne kadar önemli olabileceğine bu vesileyle dikkat çekmek isterim.

Altı yıl kadar önce Nuruosmaniye Koleksiyonunda taramalarda bulunurken 1821 numarada kayıtlı bir yazma eserin vikaye ve zahriye sayfalarında kayıtlı iki liste dikkatimi çekti. Eser, Muşliḥuddīn Mūsā b. Mūsā el-Amāsī'nin (ö. 922/1516-1517) *Maḥzenu'l-Fıkh* isimli eserinin bir nüshasıydı. Eserin vikayesinde *fuqahā' u'r-Rūm* ibaresiyle başlayan ve talik

hatla kaleme alınmış bir liste mevcuttu.¹ Listede 7./13.–11./17. yüzyıllar arasında yaşamış ve eser yazmış altmış kişi, yazdıkları eserler ve vefat tarihleri not edilerek sıralanmıştı. Aynı hatla yazılmış olan zahriyedeki listede ise, Osmanlı Devleti'nin fıkıh ve fıkıh usulünde tahkik ehli olan meşayihinin isimlerine ve eserlerine yer verilmişti. Tâşköprizâde'nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâ'îku'n-Nu'māniyye*'sinin, yazıldığı dönemden itibaren Osmanlı ulemasının kayıt altına alınması yönünde bir boşluğu doldurduğu ve sonrasında bu çabanın artan bir ivme ile sürdüğü zaten bilinmekteydi. Fakat bu yönde oluşan kapsamlı çaba içerisinde bile fuḫahâ'-i Rûm şeklinde bir niteleme üzerinden gerçekleştirilmiş bir tasnif söz konusu değildi. el-Amāsî'nin eserinin vikayesi ve zahriyesindeki listeler bu bakımdan ayrıca önemli ve anlamlıydı. Ne var ki bunların kim tarafından oluşturulduğu veya yazıya döküldüğü belli değildi.

Söz konusu nüshanın vikayesindeki listede yer alan isimler içerisinde vefat tarihi en muahhar olan kişinin Muşliḥuddîn Muştafâ İbnu'l-'Azmi (ö. 1040/1631) olması, listenin bu tarihten sonra oluşturulmuş olabileceğine yönelik bir işaret sayılabılırdi. Bu ipucunun, nüsha üzerindeki muhtemel başka kayıtlarla ilişkilendirilmesi belki doğru cevaba ulaştırabilirdi. İlgili nüshada bu açıdan önemsenebilecek iki kayıt söz konuydu. Bunlardan ilki, düzgün bir nesih hatla yazılmış altı varaklık içindekiler tablosunun akabinde ve tabloyu hazırlayan kişi tarafından düşülmüş bir kayıttı. Kayıttaki fihristin Aḥmed b. Ebî Bekr et-Tuḫâtî eliyle 1051 (1641-1642) tarihinde yazıldığı ifade edilmmişti.² İkinci kayıt ise hatimede yer alan ve Efḏalzâde'nin öğrencisi Muşliḥuddîn el-Amāsî'nin tashih ve ıslah ettiği bir nüshadan hareketle nüshanın mukabelesinin yapıldığının belirtildiği bir mukabele kaydıydı.³ Nüshanın sonunda herhangi bir istinsah kaydı mevcut değildi, bununla birlikte fihristin hattı ile nüshanın metninin hattının aynı oluşu, istinsahın da fihristi hazırlayan et-Tuḫâtî nispetli kişi tarafından gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürdü. Üstelik vikaye sayfasında yer alıp da listenin kime ait olabileceği yönünde bir ipucu teşkil eden 'Azmi'zâde'nin vefat tarihi de göz önünde bulundurulunca, listelerin Aḥmed b. Ebî Bekr et-Tuḫâtî tarafından hazırlanmış olabileceğini düşünmek pekala mümkündü. Bu durumda listeleri ona yönelik muhtemel bir nispet

* Bu yazının son şeklini alana kadarki süreçte sundukları birbirinden kıymetli katkıları için Muzaffer Tan'a, Recep Gürkan Göktaş'a, Eyüp Öztürk'e, Murat Er'e, Nuran Üçok'a, Tuba Nur Umut'a, dergi editöryal ekibine ve yazı hakemlerine minnettarım.

¹ Muşliḥuddîn el-Amāsî, *Maḥzenu'l-Fıkh*, Nuruosmaniye, no. 1821, v. VIIb.

² el-Amāsî, *Maḥzenu'l-Fıkh*, v. VIIa.

³ el-Amāsî, *Maḥzenu'l-Fıkh*, v. 215b.

konumlandırması üzerinden yayımlayabilirdim. Lakin fihristin ve nüshanın hattı ile fuḫahā²-i Rūm'a dair listelerin hattının bariz bir biçimde farklılaşıyor oluşu, beni temkinli olmaya sevk etti. Bu yüzden de daha sonra değerlendirmek üzere kenara kaldırdım.

İyi ki de kaldırmışım, çünkü bir süre önce Aşir Efendi Koleksiyonundaki çalışmalarım sırasında listelerin gerçek sahibini tespiti için bir yazma eserle karşılaştım. Söz konusu koleksiyonda 248 demirbaş numarasıyla kayıtlı bu eser, Muḫyiddīn 'Abdulkādir el-Ḳuraşī'nin (ö. 775/1373) *el-Cevāhiru'l-Muḫīyye* adlı Ḥanefī tabakatının tam bir nüshasıydı. Bu nüshanın vikayesinde *fuḫahā'u'r-Rūm*, zahriyesinde ise *el-fuḫahā'u'r-Rūmiyye* ifadesi ile başlayan iki ayrı liste bulunmaktaydı.⁴ Nuruosmaniye Koleksiyonu 1821 numaralı nüshada yer alan listelere konu olan şahıslar, ana hatlarıyla buradaki iki listede tekrar edilmişti. Benzer isimlere dair, farklı işlevler gözetilerek dört ayrı liste hazırlandığı anlaşılmaktaydı. Üstelik Nuruosmaniye Koleksiyonu 1821 numaralı nüshadaki listelerin yazıldığı talik hattı ile bu iki listenin hattı birebir örtüşmekteydi. Aşir Efendi Koleksiyonu 248 numaralı nüshadaki listelerden birinin kenarına, sonradan düşüldüğü anlaşılan "Bu hatların hepsi Beyāzizāde olarak bilinen Fāzıl Aḫmed'e aittir." şeklinde bir not,⁵ listelerin Beyāzizāde Aḫmed Efendi'nin kaleminden çıktığına karine oluşturdu. 11./17. yüzyılın sonlarında vefat etmiş olması, onun sadece listeleri yazıya geçiren değil, aynı zamanda bunları telif eden kimse olduğunu düşünmeye imkan tanıdı. Buradan hareketle yazıda listeler Beyāzizāde'ye aidiyeti üzerinden değerlendirme konusu kılındı.

Yazıda önce listelerin Beyāzizāde'ye aidiyeti ele alındı ve oluşturulma saiklerine dair muhtemel bazı tespitlerde bulunuldu. Bu noktada onun *el-Cevāhiru'l-Muḫīyye* nüshasının vikaye sayfalarından birine yazdığı Ḥanefī geleneğe ait literatürle ilgili fevaid notları ile yine aynı nüshanın hamişlerine düştüğü kenar notları tetkik edildi. Bu notlara yansıyan çaba ile *fuḫahā'u'r-Rūm* başlıklı listeleri arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki olup olmadığı sorgulandı. Listeler arasında farklı açılardan karşılaştırmalar yapıldı ve bu sayede her birinin hangi kronolojik sırayla yazılmış olabileceğine dair çıkarımlarda bulunuldu. Listelerin yazı içerisindeki sunum sırası da bu doğrultuda oluşturuldu. Beyāzizāde'nin orijinalinde bütünlük bir metin olarak kaleme aldığı listeler, takip kolaylığı oluşsun

⁴ Muḫyiddīn 'Abdulkādir el-Ḳuraşī, *el-Cevāhiru'l-Muḫīyye*, vv. IIb, 1a.

⁵ el-Ḳuraşī, *el-Cevāhiru'l-Muḫīyye*, v. IIb.

diye yazıda tabloya dönüştürülerek verildi. Tablolarda Beyâzîzâde'nin verdiği bilgiler tercüme edilirken onun yazar ve eser isimlerine dair kullanımları veya kavramsallaştırmaları mümkün merteye korundu. Sadece gerekli olduğu düşünülen yerlerde köşeli parantez içerisinde bazı bilgiler ilave edildi. Listelerdeki isimlere ilk geçtikleri yerde dipnot düşölmek suretiyle Beyâzîzâde'nin sunduğu isim, literatür veya vefat tarihi bilgilerinin sıhhatine dair tamamlayıcı mahiyette bazı değerdendirmelerde bulunuldu. Son başlıkta Beyâzîzâde'nin listelerine daha geniş bir zaviyeden yaklaşılmaya çalışıldı. Bu çerçevede onun listelerde isimlerine yer verdiği kimseler kadar yer vermedikleri de dikkate alınmak suretiyle onun listeleri oluştururken gözettiği kendine özgü kayıtlamalar tespit edilmek istendi. Beyâzîzâde'nin zihin dünyasında Rûm/Rûmî kavramlarının neye karşılık geldiğine dair birer ipucu vasfı taşıyan bu kayıtlamalar, sonuç kısmında ana hatlarıyla ele alındı.

Yazıya geçmeden önce birbiriyle ilişkili iki hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki Rûm ve Rûmî kelimelerinin nasıl anlaşılması gerektiği hususunun halen tartışılan bir konu olmasıdır.⁶ Bu kelimeler, tarih boyunca çeşitli anlam değışimlerine ve kaymalarına maruz kalmıştır. Bunun temelinde de bugün Anadolu olarak adlandırdığımız bölge yatmaktadır. Bu bölge, Roma İmparatorluğunun farklı devletler ve medeniyetlerle uzunca bir süre sınır alanı olmuş, sonrasında da Bizans Devleti'nin ana hakimiyet alanını oluşturmuştur. Diyâr-ı Rûm veya Rûmî en azından ilk Müslömanların hafızasında Roma/Bizans Devleti'nin hakimiyetinde olan bölgeye karşılık gelmektedir. Ancak zamanla ilgili kelimelerin siyasi hakimiyet temelli içeriği ile bu hakimiyete konu olan topraklar arasında bir özdeşlik ilişkisi söz konusu olmuş, Rûm aynı zamanda coğrafî bir bölge adına dönüşmüştür. Bölgenin Müslömanların hakimiyetine girmesi sonrasında Rûm veya Rûmî kelimeleri kullanımda olmaya devam etmiştir. Bölgenin yeni sahipleri kendilerini Rûmî olarak nitelemekte bir beis görmemiş, diğer bölgelerdeki Müslömanlar tarafından da yine bu kavramla nitelenmişlerdir.

Rûmî kelimesine ilişkin halihazırda süren tartışma, bunun bugün Anadolu olarak adlandırdığımız fizikî bir coğrafyaya mensup olmayı mı yoksa buradaki beşerî durumu da içine alan daha geniş bir mensubiyeti mi

⁶ Bu tartışmanın çok yönlü bir resmi ve belirli açılardan tahlili konusunda bkz. Salih Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği: 14./17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri*; Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma: Diyâr-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam*.

ifade ettiği noktasında düğümlenmektedir. Buna göre, kendisini Rûmî olarak niteleyen bir kimse, sadece adı Rûm olan coğrafi bir bölgeye mensup olduğunu mu ifade etmektedir yoksa aynı zamanda o bölgenin kendine özgü beşerî hususiyetlerini de göz önünde bulundurarak bir kimlik ve aidiyet tanımlamasında /ayrıştırmasında mı bulunmaktadır? Benzer şekilde Rûmî kelimesi, daha çok, Müslümanların -modern dönemdeki ulus-devlet telakkisi buna aynı zamanda Türklüğün de ilave edilmesine neden olmuştur- bu kelimeye kendileri üzerinden yükledikleri yeni anlam üzerinden mi, yoksa bu kelimedeki buldukları ve mirasçı oldukları eski anlam üzerinden mi anlaşılmalıdır? Müslümanların hakimiyetindeki Rûm'da Müslüman bir Rûmî olmak, İslamlaşmış bir Rûm'a mı yoksa Rûmleşmiş bir İslam'a mı karşılık gelmektedir? Ya da Rûmî olmak bu türden dikotomik konumlandırmaların dışında/ötesinde hem eski anlamını hem de Müslümanların buna yükledikleri yeni anlamı birlikte kuşatan kendine özgü bir delalet zemininde mi anlaşılmalıdır?

Bu yazı, doğrudan bu sorular etrafında gelişen değerlendirmelerin argümanlarını veya gidişatını analiz etmek, temel parametrelerini tartışmak amacıyla oluşturulmuş değildir. Esasen Rûmî kelimesinin bir kimlik ve aidiyet olarak tartışıldığı bir bağlamın geniş bir yelpazede fazlaca örneği gerektirdiği, bu yüzden Beyâzîzâde'nin listelerinin -bütün kıymetine karşın- bu tartışmayı tek başına tekeffül edemeyeceği açıktır. Bununla birlikte bu listelerin, Rûm ve Rûmî kelimeleri etrafında cereyan eden kimlik merkezli tartışmada en azından dikkate alınabilecek, hatta alınması gereken önemli bir veri niteliği taşıdığını belirtmek gerekir.⁷

Dikkat çekmek istediğim ikinci husus ise, Rûm ve Rûmî kelimelerinin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bu tartışmanın beraberinde getirdiği belirsizliğin bu yazının metnini oluşturma sürecinde bana yaşattığı zorluktur. Aslında Beyâzîzâde'nin listeleriyle ilk karşılaştığımda ve bunlara dair bir çalışma ortaya koymaya niyetlendiğimde Rûm ve Rûmî kelimelerini Anadolu veya Anadolu kelimeseleriyle karşılamak gayet normal gelmişti. Bu nedenle de yazı başlığını zihnimde "Anadolulu Fakihler" şeklindeki bir

---

⁷ Belki bunu Özbaran'ın, eserinin sonuç kısmının hemen başında ifade ettiği şu tespite/çağrıya yönelik bir katkı olarak değerlendirmek daha doğrudur: "Son dört-beş yıldır üstüne gittiğim Osmanlı kimliği ve onun bir parçası olan 'Rûm/Rûmî' ve 'Türk' imgesi deşildikçe genişliyor. Bu kitapçıkta ortaya koymaya çalıştığım hususların sadece bir giriş ve özet, hatta öneri niteliğinde olduğu daha da belirginleşiyor. Belli ki, değişik yaklaşımları da görmek, Osmanlı'nın içinde barındırdığı kültür gruplarını yansıtan öğeler kadar, dışarıdan ona kimlik biçen, en azından onun hakkında bir imge yaratmış olan birçok toplumun dilinde yazılmış belgelerden de okumak gereken Müslüman damgalı "Osmanlı"yı ve onu oluşturan "Rûmî" ile "Türk'ü." Bkz. Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği*, 121.

kavramsallaştırma üzerinden tasarlamıştım. Ancak ilgili kelimelere dair halen devinimini sürdüren tartışma açısından bakıldığında bu şekilde bir tercüme, ilgili ifadelerle dair önsel bir tercihte bulunmak anlamına gelecekti. Böylesi bir tercihin ise, aynı zamanda Beyâzîzâde adına gerçekleştirilecek bir tercih olması beni ihtiyatlı davranmaya sevk etti. Bu yüzden yazı genelinde Rûm veya Rûmî kelimelerini Beyâzîzâde nasıl kullanmışsa o şekilde muhafaza etmenin daha doğru olacağını düşündüm. Bununla birlikte, sonuç kısmında listelerde yer verdiği isimlerin yanı sıra yer vermediği isimleri de dikkate almak suretiyle Beyâzîzâde'nin Rûm veya Rûmî ifadelerini nasıl işlevselleştirdiği hakkında bazı çıkarımlarda bulundum.

1. Fuḫahâ'-i Rûm'a Dair Listelerin Beyâzîzâde'ye Aidiyeti ve Oluşturulma Saikleri

Beyâzîzâde Aḫmed Efendi, 11./17. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı alimi ve bürokratıdır. İstanbul kadılığı görevinde bulunmuş Bosnalı Ḥâsen Efendi'nin oğludur. Babasının yanı sıra Molla Çelebi el-Âmidî, Fâzıl Uzun Ḥâsen Efendi ve Şeyhülislam Ebû Sa'îd Efendi'den tahsil görmüş; bu son ismin yanında da mülazemetini tamamlamıştır. 1056/1646 yılında Edirne'de başladığı, sonrasında ise İstanbul'un çeşitli medreselerinde sürdürdüğü müderrislik hayatı boyunca Sahn-ı Seman ve Süleymaniye gibi önemli medreselerde müderrislik payesi elde etmiştir. 1077/1667 yılında Halep'e kadı olarak atanmış; takip eden süreçte sırasıyla Bursa, Mekke ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuştur. 1091/1680 yılında getirildiği Rumeli kazaskerliği görevini 1094/1683'e kadar sürdürmüştür. Geri kalan ömrünü Kanlıca'da kendi yaptırdığı yalısında toplumdan soyutlanmış bir şekilde geçirmiş ve 1098/1687 yılında burada vefat etmiştir.⁸ Kazaskerliği sırasında verdiği recm fetvası ve Patburunzâde Meḫmed Ḥalîfe'nin ilhadına hükmederek katli yönünde verdiği fetva ile döneminin hafızasında yer etmiştir. Yaşadığı dönemde talik hattını en iyi kullanan kimselerden olduğu belirtilmiştir.⁹ Yazdığı eserler itibarıyla ise daha çok kelimacı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Ebû Ḥanîfe'nin eserlerini cemettiği *el-Uşûlu'l-Munîfe li'l-İmâm Ebî Ḥanîfe* ile bunun şerhi mahiyetinde kaleme aldığı *İşârātu'l-Merâm*

⁸ Ahmet Zeki İzgöer ve İlyas Çelebi, "Beyâzîzâde Ahmed Efendi," *DİA*, 6:55. Şeyhî Meḫmed Efendi, Beyâzîzâde'nin vefatı için 14 Cemaziyelevvel 1098 (28 Mart 1687) tarihini (*Vekâyi'u'l-Fuzalâ*, 2:1307), Râşid Meḫmed Efendi ile Defterdar Sarı Meḫmed Paşa 1096/1685 tarihini öne çıkarmıştır. Bkz. *Zübde-i Vekâyiât*, 210; *Târih-i Râşid ve Zeyli*, 1:287.

⁹ Mustakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, 642.

min 'İbārāti'l-İmām en bilinen eserleridir.¹⁰

Bu yazının konusunu oluşturan listeleri de Beyāzizāde'nin telifatı kapsamında mütalaa etmek mümkündür. Onun bu konuda -şimdilik- tespit edilebilen dört ayrı listesi söz konusudur. Bunlardan ikisi el-Amāsī'nin *Maḥzenu'l-Fıḫ* adlı eserinin bir nüshasının vikaye ve zahriye sayfalarında, diğer ikisi ise el-Ḳuraşī'nin *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye* adlı eserinin bir nüshasının vikaye ve zahriye sayfalarında kayıtlıdır. Listelerin ana metninde herhangi bir yazar bilgisi bulunmamaktadır. Bunların Beyāzizāde'ye ait olduğunu tespitite en önemli bilgi, girişte de ifade edildiği üzere *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye* nüshasındaki listelerden birinin kenarına düşülmüş olan ve sayfadaki yazının tamamının Beyāzizāde olarak maruf Fāzıl Aḫmed'e ait olduğunu bildiren bir tetkik notudur. Listenin hattı ile tetkik notunun hattı farklıdır; bu durumda kenar notunun kim tarafından yazıldığı ve hattın Beyāzizāde'ye ait olduğunun nasıl teşhis edildiği sorusunu öncelikle sormak gerekir. Bunun cevabı, ilgili *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye* nüshasında yer alan bazı kenar notlarının tahlilinde gizlidir.¹¹

El-Cevāhiru'l-Muḍiyye nüshasının ilk vikaye sayfasında yer alan "İbn Nuceym, Çivizāde ve Beyāzizāde ḥāşiyeleriyle muḥaṣṣā Ṭabaḳāt-ı Ḥanefiyye-i Ḳuraşī'dir." şeklinde Türkçe bir tetkik notu¹² bu noktada önemsenmeyi hak etmektedir. Bu notun hattıyla, Beyāzizāde'nin hattının teşhisinin gerçekleştirildiği tetkik notunun hattının benzer oluşu her iki notun da tek bir kişi tarafından düşülmüş olabileceğini ihsas etmektedir. Benzer bir tetkik notuna, zahriye sayfasında bozuk bir nesih hatla yazılmış üç ayrı fevaid notundan¹³ birinin altında da tesadüf edilmektedir ve hattın İbn Nuceym el-Mıṣrī'ye ait olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, söz konusu tetkik notlarının musanniflerin/müelliflerin hatlarını iyi derecede ayırt

¹⁰ Bu ikisi dışında bazı ayetlere dair getirdiği yorumlardan oluşan *Sevāniḥu'l-Muṭārahāt*, itikadi ve fikhi konularda soru-cevap tarzında manzum olarak kaleme aldığı *Risāletu'l-Bāḫiṣ ve'l-Mucīb*, kadı ilam ve hüccetlerinin yazıya geçiriliş şekillerini örnekleyen bir mecmua olarak oluşturduğu *Şak*, farklı konularda çok sayıda eserden birebir nakillerin biraraya getirilmesinden oluşan *Mecmū'a fī'l-Mesā'ili'l-Munteḥab* gibi yaygınlık kazanmamış bazı eserleri de mevcuttur. Eserleri hakkında ilave değerlendirme için bkz. Beyāzizāde, *İmam Azam Ebu Hanife'nin İtikadî Görüşleri*, 25-58; *Mecmū'a fī'l-Mesā'ili'l-Munteḥabe* adlı derlemesi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Kalaycı, "Bir Osmanlı Kelamcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyazizade'nin Mecmū'a fī'l-Mesā'ili'l-Munteḥabe Adlı Eseri," 64-91.

¹¹ Esasında söz konusu nüsha, ihtiva ettiği fevaid kabilinden çok sayıda kenar notu ile müstakil bir ilgiyi hak etmektedir.

¹² el-Ḳuraşī, *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye*, v. 1a.

¹³ Zahriyenin üst kısmındaki fevaid notunda Şemsu'l-E'imme el-Kerderī'den bir nakil, soldakinde yine el-Kerderī kanalıyla Ebū Maṣṣūr el-Māturīdī'den bir nakil, eser ve müellif bilgisinin altındaki notta ise İbn Ḳutlubogā'dan hareketle Muḫyiddin el-Ḳuraşī'nin hal tercümesi yer almaktadır. Bkz. el-Ḳuraşī, *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye*, v. 1a.

etme becerisine sahip bir kimse tarafından düşülmüş olabileceği söylenebilir. Söz konusu eserin 83b sayfasında yer alan bir başka tetkik notu, nüsha üzerindeki hatları tefrik eden kişinin kimliğini açığa vurmaktadır. İlgili tetkik notu, İmânzâde Muḥammed b. Ebî Bekr eş-Şerğî'nin hal tercümesinin yanına düşülmüş "İmânzâde el-Buḥârî şâhibu *Şir'ati'l-İslâm*" şeklindeki bir kenar notunun altındadır ve şu şekildedir:

Bu hattın ilk kısmı [İmânzâde el-Buḥârî şâhibu], azledildikten sonra 1098'de (1687) vefat eden kazasker Beyâzîzâde Aḥmed'e aittir. İkinci kısmı ise [*Şir'atu'l-İslâm*] İbn Nuceym'e (*rahimehullâh*) aittir...

Notun altında "Suleymân İbnu'l-Mustaḳîm" ibaresi ile "1200" (1785-1786) tarihi yer almaktadır.¹⁴ Tetkik notunu yazan kişi, tahmin edileceği üzere Mustaḳîmzâde Suleymân Sa'deddîn Efendi'dir (ö. 1202/1788). Onun hatlar ve hattatlar konusunda geniş bir bilgi ve görgü birikimine sahip olduğu, bunu da *Tuhfe-i Ḥattâtîn* adlı eserinde ortaya koyduğu bilinmektedir. Nitekim bu eserde, Beyâzîzâde'ye de bir başlık açmış ve onun meşhur Dervîş 'Abdî'nin yanında hat talimi yaptığı ve kendi devrinde hurde taliki en iyi yazan kişi olduğu bilgisini paylaşmıştır.¹⁵

Sözü edilen nüshanın zahriyesinde Rumeli kazaskeri unvanıyla Muṣṭafâ 'Âşir Efendi tarafından düşülmüş bir mütalaa notu söz konusudur. Bunun hemen üstünde yer alan ancak tam okunamayan mühür de muhtemelen onun mührüdür.¹⁶ Nüsha üzerinde Muṣṭafâ 'Âşir Efendi'ye ait başka bazı kenar notları da mevcuttur. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanı ve onun hattını teşhis etmeye imkan tanıyanı *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*'nin dibacesinin bulunduğu sayfanın hemen üstünde yer almaktadır. 1209 (1794-1795) tarihli olan notta kendisinin eserle ilgili, müellifi el-Ḳuraşî'ye uzanan rivayet senedini paylaşmıştır.¹⁷

İlgili nüshanın 68b sayfasında yer alan ve Muṣṭafâ 'Âşir Efendi'nin isminin de kayıtlı olduğu alt alta dört farklı not, nüshadaki notlar içerisinde

¹⁴ el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*, v. 83b.

¹⁵ Mustakimzâde, *Tuhfe-i Ḥattâtîn*, 642.

¹⁶ el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*, v. 1a.

¹⁷ Rivayetin senedi şu şekildedir: Muṣṭafâ 'Âşir b. Muṣṭafâ er-Re'îs > el-Ḥâc Ḥuseyn el-Başrî el-Mîmî > eş-Şeyḥ Nûruddîn Ebû'n-Nuhâ [?] Suleymân eş-Şehrazûrî el-Başrî > el-'Arîf bi'llâh eş-Şeyḥ Şafiyuddîn Aḥmed b. Muḥammed el-Ḳuşâşî el-Medenî > el-'Arîf bi'llâh Ebû'l-Mevâhib Aḥmed b. 'Alî el-'Abbâsî eş-Şinnâvî el-Medenî > 'Abdurrahmân b. 'Abdilḳâdir b. 'Abdil'azîz b. Fehd el-'Alevî el-Mekkî > 'Umer Cârullâh b. 'Abdil'azîz b. Fehd el-Mekkî > el-Muftî Sirâcuddîn 'Umer b. 'Abdirrahîm > el-'Allâme Mecduddîn [...] b. Muḥammed ez-Zerendî el-Medenî > Şeyḥu'l-Ḥanefiyye Eminuddîn Yahyâ b. Muḥammed b. İbrâhîm el-Aksarâî el-Ḳâhîrî > Ḳâḍî'l-Ḳudât Zeynuddîn Ebû Bekr b. el-Ḥuseyn el-'Uşmânî el-Merâğî el-Medenî > eş-Şeyḥ el-İmâm el-'Âlimu'l-Evḫadî Muḥyiddîn Ebû Muḥammed 'Abdulḳâdir b. Muḥammed b. Muḥammed b. Naşrillâh b. Sâlim İbn Ebî'l-Vefâ el-Ḳuraşî el-Ḥanefî. Bkz. el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*, v. 1b.

belki de en dikkat çekici olandır. En üstte yer alan, iri ve bozuk bir talik yazıyla ‘İmâduddîn ‘Alî b. ‘Abdilvehhâb’a dair bir açıklamanın sunulduğu notun altına, başka birisi tarafından düzgün bir talik hatla not düşülmüş ve hattın Çivizâde olarak bilinen el-‘Allâme Meḥmed b. İlyâs’a ait olduğu belirtilmiştir. Bunun altına düşülen bir başka notta “Bu hat Beyâzîzâde olarak bilinen el-‘Allâme Aḥmed’e aittir.” denilmiştir. Bunun altına da “Bu hat Fâzîl Mustakîmzâde’nin hattıdır. Allah hepsine rahmet etsin, ben fakir ‘Âşir.” notu düşülmüştür.¹⁸ Bu durumda *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*’nin İbn Nuceym, Çivizâde ve Beyâzîzâde’nin yanı sıra Mustakîmzâde ile Muştafâ ‘Âşir Efendi’nin de elinden geçtiğini, onların da notlarını barındırdığını ifade etmek mümkündür.

Nüsha üzerinde Beyâzîzâde’ye ait olan notlara genel olarak değinmek gerekir. Zira bu notlar aynı zamanda onun fuḫahâ-i Rûm’a dair oluşturduğu listeleri hazırlama saikiyle de dolaylı olarak ilişkilidir. Beyâzîzâde’nin notlarını kendi içerisinde iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Bu notların bir kısmı *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye* metninde olmayan bazı şahısların ana metnin alfabetik akışı doğrultusunda kenara not edilmesinden ibarettir. Bunları da el-Ḳuraşî’den önce veya onun zamanında yaşayıp da *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*’de yer almayanlar ve el-Ḳuraşî’den sonraki süreçte vefat ettiği için *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye* metninde yer almayanlar şeklinde iki kategoride mütalaa etmek gerekir. Beyâzîzâde ilk kategorideki notların altına “Musannif ihmal etmiştir.”,¹⁹ ikinci kategorideki notların altına da “Musannif [vefatını] görememiştir.” şeklinde²⁰ kayıt düşmüştür.²¹ Bu açıdan

¹⁸ el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*, v. 68b.

¹⁹ Örneğin Ebû Ḥalîl İsrâ’îl b. Emîrek olarak kenara kaydettiği isme dair sunduğu bilgiler bu türdendir. Beyâzîzâde bu kişinin *eş-Şâfi fî Uşûli’l-Dîn* adlı eserin sahibi olduğunu, Ḳârî’u’l-Hidâye’nin bu kişiden söz ettiğini, musannifin bu kişiyi ihmal ettiğini belirtmektedir. Bkz. el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*, v. 28b. Nüsha üzerinde tespit edebildiğimiz buna benzer başka örnekler için bkz. el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*, vv. 29a-b, 36a, 41b, 44b, 73a, 74a-b, 75a, 78b, 82b, 107b, 123a.

²⁰ el-Ḳâdi İsmâ’îl b. İbrâhîm Meccuddîn el-Bilbîsî el-Mısrî için düştüğü kenar notu bu türden bir örnektir. Beyâzîzâde bu kişinin el-İmâm ez-Zeylâ’î, et-Turkmânî ve el-Moḡultâiyî’nin talebesi, fıkıh ve feraizde maharet sahibi, hadis ve edep alanında müktesebi olan, feraiz alanında eser yazmış bir kimse olduğunu ve 802 (1399-1400) yılında vefat ettiğini, ancak musannifin onun vefatını göremediğini belirtmektedir. Bkz. el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru’l-Muḍiyye*, v. 30a; Benzer örnekler için bkz. vv. 35a, 36a, 106b, 117a.

²¹ Beyâzîzâde’nin bazen tek bir notta bu iki türde bilgiye yer verdiği görülmektedir. Bunun en dikkat çeken örneği Kıvâmuddîn el-İtkânî ile oğlu Humâmuddîn Emîr Gâlib’e dair bilgi verdiği bir pasajdır: “Kıvâmuddîn Emîr Kâtib b. Emîr ‘Amîd el-Fârâbî el-İtkânî. Ebû Ḥanîfe Meşhedî’nde tedris görevini üstlendi. Sonra Mısır’a geldi. Burada Emîr Şurḡatmış en-Nâşirî kendisine ikramda bulundu ve onu kendi medresesine görevlendirdi. Şeyḫ [mederesenin açılış günü] atına bindiğinde söz konusu Emîr atın ipinden tuttu ve yanında yöneticilerden yaya bir topluluk ile medreseye götürdü. Bunun üzerine [el-İtkânî]: “Ey Emîr! Kendine pay çıkarma, benim ipimi Selçukoğullarından olan sultanımız tutmuştur.” dedi. el-İtkânî, ez-Zehabî’den sonra Zâhiriyye Medresesi’nin tedris görevini üstlenmişti. *el-Hidâye*’ye *Ġayetu’l-Beyân* olarak isimlendirdiği bir şerh, *Uşûlu’l-Pezdevî’ye eş-Şâmil*

bakıldığında ilk kategorideki bilgiler *el-Cevâhiru'l-Muğiyye* metni için bir tetimme, ikinci kategoridekiler ise bir sıla veya zeyl türü eklemeler olarak değerlendirilebilir. Beyâzîzâde'nin tetimme veya zeyl tarzında eklediği bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Rûm menşeli isimlerin kaydedilmesi yönünde hususi bir çaba da göze çarpmaktadır. Bu çerçevede isimlerine ve eserlerine dikkat çekilen kişiler arasında Cunejd b. Sendel er-Rûmî el-Ĥanefî,²² Celâluddîn Rasûl b. Aĥmed et-Tebbânî,²³ Ĥıdır b. 'Umer b. 'Alî Şalâhuddîn er-Rûmî,²⁴ 'İsâ b. Muĥammed el-Ķırşehrî er-Rûmî,²⁵ Zeynuddîn Muştafâ b. Zekerıyyâ el-Ķunevî el-Ķaramânî,²⁶ Cemâluddîn Yûsuf b. Mûsâ b. Muĥammed el-Malaṭî'dir.²⁷ Celâluddîn et-Tebbânî ve Cemâluddîn el-Malaṭî hariç, diğer isimler Beyâzîzâde'nin fuĥahâ-i Rûm başlıklı listelerinde en az bir kez yer almıştır.

Beyâzîzâde'nin *el-Cevâhiru'l-Muğiyye* metninin kenarlarında yer alan notlarının önemli bir kısmı ise el-Ķuraşî'nin metninde geçen bazı şahısların kaydedilmesinden oluşmaktadır. Bunun önemseneni bazı şahısların isimlerinin kenarda belirginleştirilmesi, böylelikle de gerektiği takdirde ilgili isimlere kolayca ulaşılabilmesini sağlama amacı doğrultusunda şekillendiği anlaşılabilir. Ancak bu şahısların isimlerinin altına, yazdıkları²⁸ veya rivayet ettikleri²⁹ eser isimlerinin de not edilmiş olması Beyâzîzâde'nin gerçek amacının Ĥanefî literatürün tespiti yönünde bibliyografik bir çaba olabileceğini düşündürmektedir. Esasında onun, müellifleri *şâhibu*, *şârihu*, *râvî* vb. ifadelerle yazdıkları eserler üzerinden

---

adıyla bir şerh, *Munteĥabu'l-Aĥşiket'ıye et-Tebyîn* adıyla bir şerh telif etmişti. Daha önceden Bağdad kadılığı da yapmıştı. Şam'a geldiğinde rûkûda ellerini kaldırmalarına tepki gösterdiği için Şâfi'ilerle tartışmış, bu konuda da bir risale kaleme almıştı. Mısır'da 758 (1357) yılında vefat etti. Ardında da oğlu Humâmuddîn Emîr Ġâlib'i bıraktı. Emîr Ġâlib, Dimeşk kadılığı görevi yapmış, hükümlerinde adalet sahibi önde gelen bir alimdi. 784 (1382-1383) yılında Dimeşk'te vefat etti. Musannif, el-İmâm Ķıvâm'ı ihmal etmiş, oğlu Humâm'ın [n vefatını] ise görememiştir." Bkz. el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 32b.

²² el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 36a.

²³ el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 36a.

²⁴ el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 44b.

²⁵ el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 74b.

²⁶ el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 106b.

²⁷ el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 117a.

²⁸ İbnu's-Sâ'âtî için düştüğü "*el-Mecma'* sahibi ve şarihi" (el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 17a), Ebû'l-'Abbâs es-Suġdî için düştüğü "*Musnedu'l-İmâm Ebî Ĥanîfe ve Menâkıbuh* sahibi" (el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 22a) ve Cemâlu'l-İslâm Es'ad b. Muĥammed için düştüğü "*el-Manzûme* şarihi, *Furûku'l-Kerâbisî* ve *el-Mucez fî'l-Fıĥ* sahibi" şeklindeki (el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 29a) notları örnek göstermek mümkündür. Benzer türde notlar için bkz. el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, vv. 51a, 55a, 57b, 58b, 61b, 63b, 65a, 69b, 71b, 73b, 77b, 80a, 83a, 86b, 87b, 90b, 98a, 99b, 100b, 104a, 105b, 110b, 116b, 137a.

²⁹ Ebû İshâĥ İbrâhim ez-Zâhid eş-Şaffâr için düştüğü notta onun Ebû Ĥanîfe'nin *el-'Âlim* adlı eserinin ravisi olduğunu belirtmesi bu kabildendir. Bkz. el-Ķuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muğiyye*, v. 8a.

niteliyor oluşu bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Nüshada baştan ikinci vikayede yer alan ve hattı itibarıyla Beyâzîzâde'ye ait olduğu anlaşılan fevaid notlarını³⁰ da bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Fuḫahâ'-i Rûm'a dair listelerinin içeriği ile de kısmen kesişiyor olduğu için onun bu çerçevedeki fevaid notlarından bazılarının tercümesine burada yer vermek tamamlayıcı olacaktır. Bunlardan ilki farklı şehirlerdeki Ḥanefî topluluklarının önderlerine dairdir ve şu şekildedir:

Ḥanefilerden Belh'te Ebû Ḥanîfe'nin öğrencisi Ebû Muṭîr el-Belḥî'nin liderliğinde, Hârezm'de Ebû Ḥanîfe'nin öğrencisi 'Abdulkerim ... [?'in liderliğinde, Buhara'da Muḫammed'in öğrencisi Ebû Ḥafş el-Buḫârî'nin liderliğinde ve Semerkand'da Muḫammed'in öğrencisi Ebû Suleymân el-Cüzcânî'nin liderliğinde birer topluluk mevcuttur.

el-Cevâhiru'l-Muḏiyye'nin vikaye sayfasında yer alan bir başka not, farklı bölgelerdeki Ḥanefîler açısından meşhur olan metinlere dairdir. Burada "Rûmiler nezdinde" şeklinde bir ayrıştırmanın yapılmış ve bu kapsamda şöhret elde etmiş metinlerin zikredilmiş olması dikkat çekicidir:

- Iraklılar nezdinde meşhur metinler: *el-Câmi'ü's-Şağîr ve'l-Kebîr* ve *ez-Ziyâdât*, *Muḫtaşaru'l-Kerḥî*, *Muḫtaşaru'l-Ceşşâş er-Râzî*, *Muḫtaşaru'l-Kudûrî*, *Mecma'ü's-Sâ'âtî*, *Muḫtârü'l-Mevşîlî*.
- Semerkandlılar nezdinde meşhur metinler: *Hızânetu'l-Fıkh*, *el-Kenz*, *el-Vâfî*, *Mücezu'l-Ferğânî*, *Tuhfetu's-Semerḳandî*, *Cumelu's-Şağânî*, *Muḫtaşaru'l-Mes'ûdî*, *Tekmiletu'n-Nisâbü'rî*.
- Buharalılar nezdinde meşhur metinler: *Tecrîdu'l-Kirmânî*, es-Semerḳandî'nin *el-İrşâd*'ı, Burhânuddîn eş-Şerî'a el-Buḫârî'nin *el-Vikâye*'si ve *en-Nukâye*.
- Mısırlılar nezdinde meşhur metinler: *Muḫtaşaru't-Taḥâvî*, *Uyûnu'l-Mezâhib*, *Tenvîru'l-Ebşâr*.
- Rûmîler nezdinde meşhur metinler: el-Ḥusrevî'nin *Ġureru'l-Aḫkâm*'ı, es-Simâvni'nin *Letâ'ifu'l-İşârat*'ı, el-Kemâlî'nin *el-İşlâḥ*'ı, el-Cemâlî'nin *el-Muḫtârât*'ı.³¹

³⁰ el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḏiyye*, v. Ia.

³¹ Beyâzîzâde, bu fevaid notunun kısmen farklı bir şeklini el-Amâsî'nin *Maḫzenu'l-Fıkh*'ının zahriyesinde şu şekilde paylaşmıştır: "Iraklılar nezdinde muteber olan kitaplar: el-İmâm Ebû'l-Ḥâsen el-Kerḥî'nin *Muḫtaşaru'l-Kerḥî*'sini, el-İmâm Ebû Bekr el-Ceşşâş er-Râzî'nin *Muḫtaşaru'l-Ceşşâş*'ini, el-İmâm Ebû'l-Ḥâsen el-Ḳudûrî'nin *Muḫtaşaru'l-Kudûrî*'sini, Ebû'l-Faḳl el-Mevşîlî'nin *el-Muḫtâr*'ını, Muzafferuddîn es-Sâ'âtî el-Bağdâdî'nin *el-Mecma'*'ını, Semerkandlılar nezdinde muteber olan kitaplar: el-İmâm Ebû'l-Leys es-Semerḳandî'nin *Hızânetu'l-Fıkh*'ini, el-İmâm Ebû Ḥafş el-Ferğânî'nin *Müciz*'ini, el-İmâm Ebû'l-Ḥâsen 'Alî el-Ferğânî es-Semerḳandî'nin *Bidâye*'sini, el-İmâm 'Alâ'uddîn es-Semerḳandî'nin *Tuhfe*'sini, Ebû'l-Berakât en-Nesefî'nin *el-Kenz*'ini, Buharalılar nezdinde muteber olan metinler: el-İmâm Ebû'l-Faḳl el-Kirmânî el-Buḫârî'nin *Tecrîd*'ini, el-İmâm Ruknuddîn el-Mes'ûdî el-Buḫârî'nin *Muḫtaşaru'l-Muḫtâr*'ını, el-İmâm Raḏıyyuddîn en-Nisâbü'rî'nin *Tekmile*'sini, el-İmâm eş-Şağânî el-Buḫârî'nin *Cumel*'ini, el-İmâm Burhânuddîn el-Buḫârî'nin *Vikâye*'sini, el-İmâm Kıvâmu'ddîn el-Kâkî el-Buḫârî'nin *Uyûn*'u, el-İmâm

Vikayedeki en kapsamlı not, Haneî gelenek içerisinde öne çıkan eserlerin sıralandığı, devamında müellifine dair bilgilerin sunulduğu bir listedir. Listede erken dönemden geç döneme kadar geniş bir aralıkta, mümkün merteye kronolojiye riayet edilerek oluşturulmuş bir sıralama söz konusudur. Notun tercümesi şu şekildedir:

- *el-Câmi'ât ve'z-Ziyâdât*: 187 (803) yılında Rey'de vefat eden el-İmâm eş-Şânî Muḥammed b. el-Ḥâsen eş-Şeybânî'nin.
- *el-Muḥtaşar*: Ebû Sa'îd el-Berdaî'nin öğrencisi olan ve 340 (952) yılında vefat eden el-İmâm Ebû'l-Ḥâsen 'Abdullâh el-Kerḫî'nin.
- *el-Muḥtaşar*: el-Kerḫî'nin öğrencisi olan ve 370 (981) yılında vefat eden el-İmâm Ebû Bekr Aḫmed el-Ceşşâş er-Râzî'nin.
- *el-Muḥtaşar*: Ebû 'Abdillâh el-Curcânî'nin talebesi olan ve 428 (1037) yılında vefat eden el-İmâm Ebû'l-Ḥuseyn Aḫmed el-Ḳudûrî'nin.
- *Mecma'u'l-Baḫrayn*: ez-Zahîr el-Buḫârî'nin öğrencisi olan ve 694 (1295) yılında Bağdat'ta vefat eden el-İmâm Ebû'l-Muzaffer Aḫmed es-Sâ'âtî'nin.
- *el-Muḥtâr*: 683 (1284) yılında Bağdat'ta vefat eden el-İmâm Ebû'l-Faḍl Mecduddîn 'Abdullâh el-Mevşîlî'nin.
- *Ḥızânetu'l-Fıkh*: Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'nin öğrencisi olan ve 373 (983) yılında vefat eden el-İmâm Ebû'l-Leyş Naşr es-Semerḳandî'nin.
- *el-Kenz ve el-Vâfi*: Şemsu'l-E'imme el-Kerderî'nin öğrencisi olan ve 751 (1351) yılında³² vefat eden el-İmâm Ebû'l-Berakât en-Nesefî'nin.
- *el-Mücez*: Maḫmûd el-Uzcendî'nin öğrencisi olan ve 556 (1160-1161) yılında vefat eden el-İmâm Ebû Ḥafş 'Umer b. Aḫmed el-Fergânî'nin.
- *Tuḫfetu'l-Fuḳahâ'*: 'Alî el-Pezdevî'nin öğrencisi olan ve 550 (1155-1156)³³ yılında vefat eden 'Alâ'uddîn Ebû Mañşür Muḥammed es-Semerḳandî'nin.
- *el-Cumel*: el-İmâm eş-Şagâni'nin.
- *el-Muḥtaşar*: es-Seraḫsî'nin öğrencisi olan ve 520 (1126-1127) yılında vefat eden el-İmâm Ebû Muḥammed Ruknuddîn Mes'ûd b. el-Ḥuseyn el-Mes'ûdî'nin.

Nûḫ b. Mañşür el-Buḫârî'nin *İrşâd*'ı. Mısırlılar nezdinde muteber olan metinler: el-İmâm Ebû Ca'fer eṭ-Ṭaḫâvî'nin *Muḥtaşar*'ı, Zeynuddîn İbn Nuceym el-Mıṣrî'nin *el-Eşbâh*'ı, el-Ğazzî'nin *et-Tenvîr*'idir. Rûmîler nezdinde muteber olan metinler: el-'Allâme el-Ḥusrevî'nin *Ğurer*'i, Bedr es-Simâvî'nin *Leṭâ'ifu'l-İşârât*'ı, 'Alâ'uddîn 'Alî el-Cemâlî'nin *el-Muḥtârât*'ı ve eş-Şems el-Kemâlî'nin *el-İşlâh*'ı." Bkz. el-Amâsî, *Maḫzenu'l-Fıkh*, v. 1a.

³² Burada muhtemelen bir yazım yanlışlığı olmalıdır, zira en-Nesefî'nin vefat tarihi 710/1310'dur. Bkz. Murteza Bedir, "Nesefî, Ebu'l-Berekât," *DİA*, 32:567-568.

³³ es-Semerḳandî'nin genellikle kabul gören vefat tarihi 539/1144'tür. Bkz. Hacı Mehmet Günay, "Semerkandî, Alâeddin," *DİA*, 36:470.

- *et-Tekmile*: (...) yılında³⁴ vefat eden el-İmâm Rağıyyuddîn Muḥammed en-Nisâbü'rî'nin.
- *et-Tecrîd*: 543 (1148-1149) yılında vefat eden el-İmâm Ebü'l-Fağl Ruknuddîn 'Abdurrahmân b. Muḥammed el-Kirmânî'nin.
- *el-İrşâd*: 615 (1218-1219) yılında vefat eden el-İmâm Nüh b. Mansûr es-Semerḳandî'nin.
- *el-Vikâye*: (...) yılında³⁵ vefat eden el-İmâm Burhânu's-Şerî'a b. Maḥmûd b. Şadru's-Şerî'a el-Maḥbûbî'nin.
- *en-Nuḳâye*: 747 (1346) yılında vefat eden el-İmâm Şadru's-Şerî'a 'Ubeydullâh b. Mes'ûd el-Maḥbûbî'nin -o bunu Şadru's-Şerî'a olarak bilinen *Şerhu'l-Vikâye*'den ihtisar etmiştir-
- *el-Muḫtaşar*: el-Ḳâđî Ebü Hâzim'in öğrencisi olan ve 321 (933) yılında vefat eden el-İmâm Ebü Ca'fer Aḫmed b. Muḥammed eṭ-Ṭahâvî'nin.
- *'Uyûnu'l-Mezâhib*: *el-Keşf* sahibinin öğrencisi olan ve (...) yılında³⁶ vefat eden el-İmâm Kıvâmuddîn Muḥammed b. Muḥammed el-Kâkî'nin.
- *Tenvîru'l-Ebşâr*: 1004 (1595-1596) yılında vefat eden el-İmâm Muḫyiddîn Muḥammed b. 'Abdillâh et-Timurtâşî el-Ğazzî'nin.
- *Ğureru'l-Aḫkâm*: el-'Allâme el-Yegânî'nin öğrencisi olan ve 885 (1480) yılında vefat eden el-İmâm Muḫyiddîn Muḥammed b. Ferâmurz el-Ḥusrevî'nin.
- *Leṭâ'ifu'l-İşârât*: el-İmâm ez-Zeyla'î'nin öğrencisi olan ve 820 (1417-1418)³⁷ vefat eden Bedruddîn Maḥmûd b. İsrâ'îl es-Simâvî'nin.
- *el-İşlâḫ*: el-'Allâme el-Kestelî'nin öğrencisi olan ve 940 (1534) yılında vefat eden el-İmâm Şemsuddîn Aḫmed b. Suleymân el-Kemâlî'nin.
- *el-Muḫtârât*: el-Ḥusrevî'nin öğrencisi olan ve 932 (1526) yılında vefat eden el-İmâm 'Alâ'uddîn 'Alî b. Aḫmed el-Cemâlî'nin.

Vikaye sayfasından buraya taşımak istediğimiz son not, beş önemli Ḥanefî alimin hocaları ile vefat tarihlerinin kaydedilmesi amacına matuftur ve şu şekildedir:

el-Hidâye sahibi ile Ḳâđiḫân'ın öğrencisi olan Şemsu'l-E'imme Muḥammed b. 'Abdissettâr el-Kerderî el-Ḥârizmî 642 (1244) yılında Buhara'da vefat etti. Onun arkadaşı, *el-Câmi'u'l-Kebîr* şarihi ve *el-Fetâvâ* sahibi Cemâluddîn Maḥmud b. Aḫmed el-Ḥasîrî el-Buḫârî 636 (1238) yılında Şam'da vefat etti. el-Kerderî'nin öğrencisi, *el-Hidâye* şarihi ve *el-Muğnî* sahibi Celâluddîn 'Umer b. Muḥammed el-Ḥabbâzî el-Buḫârî 691

³⁴ Notun aslında tarih bilgisi boş bırakılmıştır.

³⁵ Notun aslında tarih bilgisi boş bırakılmıştır.

³⁶ Notun aslında tarih bilgisi boş bırakılmıştır.

³⁷ es-Simâvî'nin 823/1420 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Bkz. Bilal Dindar, "Bedreddîn Simâvî," *DİA*, 5:331.

(1292) yılında Şam'da vefat etti. el-Ḥaşîrî'nin öğrencisi, *el-Câmi'u'l-Kebîr* şarihi Şadrüddîn Suleymân b. Vehb kadılık görevi esnasında 677 (1278-1279) yılında Mısır'da vefat etti. el-Ḥabbâzî'nin öğrencisi, *el-Câmi'u'l-Kebîr* şarihi -ki eseri *et-Taqrîr* adını taşımaktadır- Sirâcuddîn Ahmed b. Mes'ûd el-Ḳunevî kadılık görevi sırasında 750 (1349-1350) yılında Şam'da vefat etti.

Bütün bu fevaid notları, Ḥanefî fıkıh geleneğini farklı eğilimleri ile bir bütün olarak anlamaya matuf kapsamlı bir çabaya işaret etmektedir. Ḥanefîlik içerisinde bölgesel yönelimlerin ve bunların itibar ettikleri metinlerin ortaya konulması, hoca-öğrenci irtibatının ve ulema irtibat ağının kronolojik dökümünün yapılması, belli başlı metinlerin yazarları ve yazarlarının hocaları üzerinden bağlamlaştırılarak sunulması gibi hususlar söz konusu çabanın tezahürleridir. Üstelik notlara yansıyan muhteva herhangi bir kaynaktan doğrudan yapılmış bir nakil olmaktan ziyade Beyâzîzâde'nin kendi bakışından unsurlar barındırmaktadır. Bu haliyle onun temel çabasının, Ḥanefî fıkıh geleneğine dair kendi içerisinde hiyerarşik, bütüncül ve kapsamlı bir tablo ortaya koymak, mensubu bulunduğu Rûmî fıkıh geleneğini de bu tablonun bir parçası olarak sunmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Beyâzîzâde'nin oluşturduğu listeleri daha da anlamlı hale getirmektedir. Bu listeler, sadece Rûmî nispeyi taşıyan fıkıh alimlerini kayda geçirme amacına matuf bibliyografik bir çaba değildir; yanı sıra ve belki daha fazla Rûm fıkıh geleneğini daha büyük ve köklü bir geleneğin uzantısı olarak konumlandırma çabasıdır. Bu haliyle de Beyâzîzâde'nin mensubu bulunduğu Rûmî fıkıh geleneğine, aynı zamanda esaslı bir kök kazandırma çabasında olduğu söylenebilir.

2. Fuḳahâ'-i Rûm'a Dair Listeler

Beyâzîzâde'nin listeleri 7./13. ile 11./17. arasındaki süreçte Rûmî nispele alimlerin kaydedilmesi amacını haizdir. Ancak bu listeler, içeriği ve bu içeriğin sunumu bakımından farklılık arz etmektedir. Bu durum listelerin her birinin farklı bir amaç ve işlev gözetilerek hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu listelerin ne zaman yazıldıklarına dair herhangi bir tarih kaydının bulunmayışı, bunların kronolojik yazım sırası noktasında bir takdirde bulunmayı zorlaştırmaktadır. İkisinin *el-Cevâhiru'l-Muḍiyye*, ikisinin de *Maḥzenu'l-Fıkh* nüshasında kayıtlı oluşu, en azından ikişerli bir tasnifte bulunmaya imkan tanımaktadır. *el-Cevâhiru'l-Muḍiyye* nüshasındaki listelerde, fuḳahâ'-i Rûm "meşhur olan-olmayan" ve "geç dönem-erken dönem" şeklinde iki farklı kriter üzerinden taksim edilmiştir. Bu taksimlerde, genel olarak alimlerin vefat tarihleri esas alınarak kronolojik

olarak sıralandığı ve listelerde yer verilen kişilerin öne çıkan eserlerinin zikredildiği görülmektedir. Alimlerin listelerde yer almasını mümkün kılan temel hususun fıkıh alanında en az bir eser telif etmek olduğunun altını çizmek gerekir. Bu durum listelerde *şāhib*, *şāriḥ*, *muḥaṣṣī*, *cāmi* ve *muḥākım* gibi kişilerin yazdıkları eserlerin türüne işaret edecek ifadeler kullanılarak bir anlatı oluşturulmasına neden olmuştur. Nitekim bu iki listeden vikayede olanın kenarına, şerh veya haşiye hareketliliğine konu olan bazı eserlerin yazıldığı ve listedeki tekrar sıklığına göre altlarına sayısal karşılıklarının not edildiği görülmektedir. Muhtemelen liste ortaya çıktıktan sonra Beyāzīzāde, belirli eserler etrafında fuḫahā-i Rūm'un yazdığı eserlerin toplam sayısını tespit etmek istemiş ve bunu da kenara not ederek gerçekleştirmiştir. Burada kenara not ettiği ve altına tekrar sıklığını yazdığı eserleri, *Maḥzenu'l-Fıḫ* nüshasının vikayesindeki listenin de hareket noktası kılmış ve listeyi bu taksimat doğrultusunda sistemleştirmiştir. Bu durum, *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye* nüshasının vikayesindeki "meşhur olan-olmayan" ayrımı üzerinden oluşturulan listenin, *Maḥzenu'l-Fıḫ* nüshasının vikayesindeki literatür merkezli taksimden daha önce yapıldığını düşünmeye imkan tanımaktadır. Bu yüzden listelerin sunumuna *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye* nüshasındakilerle başlamak daha doğrudur.

2.1. Geç Dönem (Mute'aḥḥirūn) - Erken Dönem (Muteḫaddimūn) Ayrımı Üzerinden Fuḫahā'-i Rūm

el-Cevāhiru'l-Muḍiyye nüshasının zahriyesinde kayıtlı ilk listede *min mute'aḥḥiri'l-fuḫahā'ir-Rūmiyyin* ve *min muteḫaddimi'l-fuḫahā'ir-Rūmiyyin*³⁸ şeklinde önce ikili bir tasnif yapıldığı, her bir tasnifte yer verilen isimlerin kronolojik olarak sıralandığı görülmektedir. Aslında bu şekilde bir tasnifte önce erken dönem, sonra da geç dönem alimlerinin sunulması beklenir. Fakat listede bu durum tersine çevrilmiş ve geç dönem fakihlere öncelik verilmiştir. Bu tasnifte, 800/1400'lü yılların baz alındığı, bu tarihten sonrakiler için mute'aḥḥirūn öncekiler için de muteḫaddimūn nitelemesinin yapıldığı görülmektedir. Ne var ki tarihsel olarak tam da tasnife zemin oluşturan tarih aralığında yer alan bazı isimlere farklı kategorilerde yer verilmiş olması, bu noktada başka saiklerin de göz önünde bulundurulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin Nūruddīn et-Tuḫātī, 'İzzuddīn İbn Melek ve Bedruddīn es-Simāvnī mute'aḥḥirūn alimler kapsamında değerlendirilirken bunlarla akran olan 'Alā'uddīn el-Esved ile Molla el-

³⁸ Notun aslında *min mute'aḥḥiri'l-fuḫahā'ir-Rūmiyyin* ve *min muteḫaddimī'l-fuḫahā'ir-Rūmiyyin* şeklinde yazılmıştır.

Fenârî mutekaddimün alimler olarak konumlandırılmıştır. Bunda ilgili şahısların eserlerinin sonraki dönemde dolaşımında olup olmamasının bir etkisi olup olmadığı belirsizdir. Bu çerçevede listede on biri geç dönem, dokuzu erken dönem kapsamında olmak üzere toplamda yirmi fakihin adına ve eserlerine yer verilmiştir. Liste şu şekildedir:

Geç Dönem Fuḫahâ'-i Rûm	
	<i>Ġunyetu'l-Muftî</i> sahibi Nûruddîn 'Abdulmu'min b. Ramaḏân b. Meḫmed et-Tûkâtî er-Rûmî (ö. 800 [1397-1398]) ³⁹
	<i>el-Mecma'</i> ve <i>el-Menâr</i> şarihi 'İzzuddîn 'Abdullaṭîf İbn Melek er-Rûmî (ö. 800 [1397-1398]) ⁴⁰
	<i>el-Kenz</i> şarihi Faḫruddîn ez-Zeyla'î'nin, <i>el-Hidâye</i> sahibinin neslinden olan Hâce 'Abdumelik es-Semerḫandî'nin ve <i>el-Hidâye</i> şarihi Ekmeluddîn el-

³⁹ Tabakat eserlerinde hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kâtib Çelebi, 'Abdulmu'min b. Ramaḏân el-Kâmî olarak künyesini paylaşmış ve *Ġunyetu'l-Muftî* adlı eserinin çok sayıda fetvayı içerdiğini belirtmiştir. Ayrıca onun *Buġyetu'l-Ġunye* adında bir başka eserinden söz etmektedir. Yine Çivizâde'nin onunla ilgili "Zannedersem Tokat'lıdır." şeklindeki değerlendirmesine yer vermektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1212; *Sullemu'l-Vuşûl*, 2:310). et-Temimî'de geçen bilgilere bakılırsa, Kâtib Çelebi'nin verdiği bütün bilgilerin kaynağı Çivizâde'dir. et-Temimî, diğer eserini *Binyetu'l-Ġunye* olarak zikretmiştir (et-Temimî, *et-Tabakâtu's-Seniyye*, 4:394). Şükrü Özen, İstanbul Müftülüğü Koleksiyonu 349 numarada kayıtlı *Binyetu'l-Ġunye fî'l-Fetâvâ* adlı eserini tespit etmiş ve kitabın kapak sayfasında künyesinin "el-Kâbî" olarak yazıldığını, bunun da Trabzon'un Canik nahiyesine karşılık geldiğini ifade etmiştir. Özen'in eserin mukaddimesinden hareketle aktardığına göre *Binyetu'l-Ġunye*, çok uzun olan *Ġunyetu'l-Muftî*'nin talebelere kolaylık sağlamak amacıyla özetlenmiş halidir. Bkz. Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 343.

⁴⁰ İbn Melek, eserlerinin dibacelerinde ismini 'Abdullaṭîf b. Feriṣte olarak kaydetmektedir. Taşköprizâde, hal tercümesine Sultan 1. Bayezid döneminde yaşamış alimler arasında yer vermiş, ancak herhangi bir vefat tarihi zikretmemiştir (Taşköprülüzâde, *es-Şakâ'ik*, 90-91). Kâtib Çelebi'nin, İbn Melek'e atıfta bulunduğu yerlerin hiçbirinde vefat tarihini zikretmemiş olması vefat tarihi konusunda bir belirsizlik olduğuna işaret etmektedir. Şerefettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Kâtib Çelebi'nin *Şerḫu'l-Menâr*'ının zikrinin geçtiği yerde İbn Melek'in vefat tarihi için köşeli parantez içerisinde "takriben 885" kaydını düşmüşlerdir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1825). Halbuki eserin yazmalarında "*el-muteveffâ sene ...*" şeklinde tarih bilgisi boş bırakılmıştır (Örneğin bkz. *Keşfu'z-Zunûn*, Ragıp Paşa, no. 1042, v. 437b; Ayasofya, no. 4202, v. 451a). Mustafa Baktır, Cemal Muhtar'ın Tire Necip Paşa Kütüphanesi'nde kayıtlı, 9 Muharrem 821 istinsah tarihli bir *Şerḫu'l-Menâr* nüshasının müellif nüshası olduğu yönündeki tespitine dikkat çekmiş ve İbn Melek'in bu tarihten sonra vefat etmiş olmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir (Mustafa Baktır, "Tireli İbni Melek, Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi," 50). Muhtar'ın tespitine zemin oluşturan nüshanın ne ölçüde müellife ait olduğunu tetkik etmek mümkün olmasa da nüshadan hareketle zikrettiği "9 Muharrem 821" tarihinin, aynı zamanda Fatih Koleksiyonu 1409 numarda kayıtlı *Şerḫu'l-Menâr* nüshasının da istinsah kaydı olduğuna dikkat çekmek gerekir (İbn Melek, *Şerḫu'l-Menâr*, Fatih, no. 1409, v. 172b). İbn Melek'in *Viḫâyetu'r-Rivâye* üzerine de bir şerḫ yazdığı, ancak bunu temize çekmeden müsveddinin dolaşımına girdiği, sonra müsveddinin oğlu tarafından temize çekildiği, bundan dolayı da eserin iki ayrı nüshasının dolaşımında olduğu kaydedilmiştir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2021; Mustafa Baktır, "İbn Melek," *DİA*, 20:175). Beyâzîzâde ne burada ne de eser merkezli oluşturduğu listede İbn Melek'in bu serhinden söz etmektedir. İbn Melek'in müsveddinin ve oğlunun ilavelerle temize çektiği nüshasının yazma eser kütüphanelerinde çeşitli nüshaları mevcuttur.

Bābertī'nin öğrencisi, *Leṭā'ifu'l-İşārāt, et-Teshīl ve Cāmi'u'l-Fuṣūleyn* sahibi Bedruddīn Maḥmūd b. İsrā'īl es-Simāvnī er-Rūmī (ö. 820 [1417-1418])⁴¹

eş-Şems el-Fenārī'nin öğrencisi 'Allāme el-Yegānī'nin öğrencisi, *ed-Durer ve şerhi, el-Mirkāt* ve *şerhi* sahibi Muḥyiddīn Meḥmed el-Ḥusrevī (ö. 885 [1480])⁴²

⁴¹ Bedruddīn es-Simāvnī, kaynaklarda çoğunlukla Ekmeluddīn el-Bābertī ve Mubārakşāh el-Buḥārī'nin öğrencisi olarak zikredilmektedir. Faḥruddīn ez-Zeyla'ī'nin öğrencisi olduğu yönünde bir bilgiye el-Kefevī *Ketā'ib*'inde yer vermiştir. el-Kefevī, ez-Zeyla'ī'nin hal tercümesinde Bedruddīn es-Simāvnī'yi onun öğrencilerinden biri olarak takdim etmektedir (*Ketā'ib*, 4:41). Kendisinin 760/1359'da doğduğu (Dindar, "Bedreddin Simavī," 5:331), ez-Zeyla'ī'nin de 743/1343'te vefat ettiği (Necmettin Kızılkaya, "Zeyla, Osman b. Ali," *DİA*, 44:354) göz önünde bulundurulduğunda ikisi arasında Beyāzizāde'nin bahsettiği şekliyle bir hoca-öğrenci ilişkisinin bulunması mümkün görünmemektedir. es-Simāvnī'nin Ḥāce 'Abdumelik es-Semerḳandī'den tahsil gördüğü yönündeki bilgiye ise başka hiçbir kaynakta tesadüf edilememektedir. Bir eş-Şekā'ik nüshasının kenarına düşülmüş bir notta, es-Simāvnī'nin gençliğinde ilim tahsili için Semerkand'a gittiği, burada akranları arasında öne çıktığı ve Rūm'a döndüğü bilgisi yer almaktadır (Tāşköprizāde, eş-Şekā'ik, H. Hüsnü Paşa, no.835-M, v. 16b). Şayet bu bilgi doğru ise, es-Semerḳandī'den Semerkand seyahati esnasında ders almış olması muhtemel görülebilir. Ayrıca onun 823/1420 yılında Serez'de idam sonucu öldüğü yönünde genel kanaat söz konusudur.

⁴² Tāşköprizāde, asıl adının Meḥmed b. Ferāmurz olduğunu, eniştesi Ḥusrev Bey'in himayesinde büyüdüğü için Ḥusrev'in kayını olarak tanındığını, sonra da Ḥusrev olarak bilinir hale geldiğini belirtmektedir (Tāşköprülüzāde, eş-Şakā'ik, 200-201). et-Teftāzānī'nin talebesi Burhānuddīn Ḥaydar el-Herevī'den tahsil görmüştür. Molla Ḥusrev düştüğü bir kiraat notunda, et-Teftāzānī'nin *Muḥtaşaru'l-Me'ānī*'sinin Burhānuddīn Ḥaydar'ın huzurunda okunduğunu belirtmiş, adını da Meḥmed b. Ferāmurz b. Ḥāce 'Alī el-Anivī/İnevī [?] olarak kaydetmiştir (et-Teftāzānī, *Muḥtaşaru'l-Me'ānī*, Hamidiye, no. 1241, v. 130a). Molla Ḥusrev'in aslen nereli olduğu tartışmalıdır. Bunda da Tāşköprizāde'nin "Babası Varsak emirlerinden Rūmī asıllı bir kimseydi, sonradan Müslüman oldu." şeklindeki ifadesi etkili olmuştur. eş-Şekā'ik'in bir yazma nüshasının hamişlerinde bu hususun birkaç kenar notunda ele alındığı görülmektedir. Bunlardan birinde Molla Ḥusrev'in künyesi "Meḥmed b. Ferāmurz b. Ḥoca 'Alī et-Tükāṭī" olarak sunulmuş, bir başkasında ise onun aslen Sivas'ın Çarkın/Çırkın (جرقین) köyünden olduğu, babası Ferāmurz'un velayet ehliinden Kürt asıllı bir kimse olduğu ve söz konusu köyde bir zaviyesinin bulunduğu belirtilmiştir. Bir başka notta ise Molla Ḥusrev'in aslen Sivas ile Tokat arasında bir köyden olduğu ifade edilmiştir (Tāşköprizāde, eş-Şekā'ik, H. Hüsnü Paşa, no. 835-M, v. 36a). Burada geçen Çarkın/Çırkın (جرقین) kelimesi, Cumhuriyet dönemi bazı tarihçilerinin tespitlerine Kargın olarak yansımıştır. Ferhat Koca, bu konudaki ihtimalleri Kargın merkezli olarak tartışmış ve Molla Ḥusrev'in, aslen Sivas ile Tokat arasında bulunan ve her iki şehre de aynı mesafedeki Yıldızeli'nin Kargın köyüne mensup olabileceğini ileri sürmüştür (Ferhat Koca, "Molla Ḥusrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği," 25-26). et-Teftāzānī'nin *Muḥtaşaru'l-Me'ānī*'sine Molla Ḥusrev'in kendisinin düştüğü not dikkate alırsa, bu ihtimallere el-Anivī/İnevī [الانوي] şeklindeki nispeyi de eklemek gerekir. el-Anivī şeklinde okunması durumunda bunun Kars'ın Ani köyüne, el-İnevī olarak okunması durumunda da günümüzde Kuşadası olarak bilinen İne'ye karşılık gelebileceğine dikkat çekmek gerekir. Beyāzizāde'nin burada zikrettiği iki eser ve şerhleri dışında Molla Ḥusrev'in, et-Teftāzānī'nin *et-Telviḥ*'i üzerine ve es-Seyyid eş-Şerif el-Curcānī'nin 'Aḫduddīn el-İcī'nin *Şerḫu Muḥtaşari'l-Muntehā*'sına yazdığı haşiyesi üzerine haşiyeleri söz konusudur. *Uşūlu'l-Pezdevi* üzerine de bir şerh kaleme aldığı belirtilmişse de bunun günümüze ulaşan bir nüshası mevcut değildir (Eserleriyle ilgili genel bilgi için bkz. Recep Cici, "Molla Ḥusrev'in Osmanlı Hukuk Sistemindeki Yeri," 156-166; *Durer* adlı eserinin Osmanlı fıkıh geleneğindeki etkisine dair bilgi için bkz. Orhan Ençakar, "Osmanlı'da Şerh-Hāşiyeye Geleneği: Dürer Hāşiyeleri Örneği," 86-117).

el-Ĥusrevî'nin öğrencisi <i>el-Muĥtârât</i> sahibi 'Alâ'uddîn 'Alî el-Cemâlî (ö. 932 [1526-1527]) ⁴³
<i>el-İdâh</i> , <i>Şerĥu'l-Hidâye</i> ve <i>et-Tefsîr</i> sahibi Şemsuddîn Aĥmed İbnu'l-Kemâl (ö. 940 [1534]) ⁴⁴

⁴³ Asıl adı 'Alâ'uddîn 'Alî b. Aĥmed el-Cemâlî olup, daha çok Zenbilli 'Alî Efendi olarak bilinmektedir. Küçüklüğünde Ĥamza el-Karamân'den *Muĥtaşaru'l-Kudûrî*'yi ve *Manzûmetu'n-Nesefî*'yi okuyup ezberlemiş, sonrasında İstanbul'a gelip Molla Ĥusrev'den ders almaya başlamıştır. Ancak Molla Ĥusrev'in fetva işleriyle meşguliyeti nedeniyle Bursa'da Muşlihuddîn Efendi'nin yanında tahsil görmüş ve onun muidi olmuştur. Sultan 2. Bayezid döneminde daha çok Amasya'da fetva ve tedris işleriyle meşgul olmuş, bu görevi esasında hac ziyaretine yönelmiş ancak Mekke'de yaşanan olumsuzluklar nedeniyle bu vazifesini bir yıl erteleyerek Mısır'da bir yıl beklemek durumunda kalmıştır. Hac dönüşü Semaniye müderrisliği sırasında bir müddet İstanbul kadılığının fetva işlerine eşzamanlı olarak vekalet etmiş, 1. Selim zamanında hem İstanbul kadılığı hem de kazaskerlik görevini yürütmüştür. Taşköprizâde onun hayatı boyunca fetva ile iştigal ettiğini, fetva konusunda emsalsiz bir kimse olduğunu, fetvalarını derlediği *el-Muĥtârât* adlı eserinin de faydalı bir eser olduğunu belirtmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 458-467). Sufilerin cehrî zikri esasında yaptıkları deveranın cevazı yönünde yazdığı ifade edilen ve müstakil yazma nüshaları bulunan risalenin gerçekte ona aidiyetinin tartışmalı olduğu belirtilmiştir (Ahmet İnanır, "Osmanlı'da Semâ, Raks ve Devrân Tartışmaları Bağlamında Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'ye İsnat Edilen 'Risale fi Hakkı'd-Devrân ve'r-Raks'ın Aidiyet Sorunu," 162-175). Bir *eş-Şekâ'ik* nüshasında hac ziyareti için Mısır'da beklemek durumunda kaldığının anlatıldığı yere bir kenar notu düşülmüş ve onun dönüştü biri ['Alâ'uddîn el-Kâsânî'nin] *Bedâ'iyü's-Şanâ'iyi* diğeri de İbnu'l-Humâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'i olmak üzere iki eseri yanında Rûm'a getirdiği belirtilmiştir (Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, H. Hüsnü Paşa, no. 835-M, v. 91a). Bununla, muhtemelen bu iki eserin Anadolu'ya girişinin 'Alî el-Cemâlî vasıtasıyla gerçekleştiğine işaret edilmek istenmiştir.

⁴⁴ Molla Luĥfî'nin yanı sıra Muşlihuddîn el-Kesteli, Ĥaĥtibzâde Muĥyiddîn, Mu'arrifzâde Sinânuddîn gibi isimlerden tahsil görmüş, çoğu Edirne'de olmak üzere önemli medreselerde müderrislik payesi elde etmiş, Edirne kadılığı ve Anadolu kazaskerliği görevlerinde bulunmuş, 'Alî el-Cemâlî'nin vefatı üzerine şeyhülislamlık görevine getirilmiş ve vefatına kadar yaklaşık sekiz yıl bu görevi kesintisiz sürdürmüştür (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 598-601). Bir *eş-Şekâ'ik* nüshasının hamisinde yer alan Luĥfibezyâde'ye ait notta Kemâlpaşazâde'nin akli ve felsefi ilimlerdeki bilgisinin çoğunu Molla Luĥfî'den aldığı, genç yaşına karşın akranları arasında öne çıktığı ve hocasının övgüsüne mazhar olduğu, mülazemetini 2. Bayezid'in hocası olan Mu'arrifzâde'nin yanında almak istediği, ancak dönemin Rumeli Kazaskeri olan Ĥaçihasenzâde Mehmed Efendi'nin bu tercihten hoşnut olmadığı için müderrislik mansibının geciktirildiği, Kemâlpaşazâde'nin bu yüzden uzunca bir süre mülazemette beklemek durumunda kaldığı belirtilmektedir (Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, H. Hüsnü Paşa, no. 835-M, v. 118b). Beyâzîzâde'nin burada zikrettiği eserlerden *el-İdâh*, onun Burĥânu's-Şerî'a'nın *Vikâyetu'r-Rivâye*'sini yanlışlıklardan ve düzensizliklerden arındırmak kastıyla yazdığı *İşlâhu'l-Vikâye* adlı eser üzerine, kendisinin kaleme aldığı şerhtir. *el-İdâh*'ın tamamı veya bir kısmı üzerine, sonraki süreçte lehte veya aleyhte talikler yazılmıştır (Kâtib Çelebi, *Kesfu'z-Zunûn*, 1:109). Kâtib Çelebi, *el-Hidâye*'ye yazdığı şerhin *tahâre*, *zekât*, *şavm*, *hacc* kitaplarının yanı sıra *nikâh* ve *buyû'* kitaplarının bir kısmına yönelik olduğunu belirtmektedir (*Kesfu'z-Zunûn*, 2:2037). Taşköprizâde, vefatı nedeniyle tamamlayamadığı hoş bir tefsiri olduğunu ifade etmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 600). Bunlar dışında Kemâlpaşazâde'nin fıkıhta, Şadru's-Şerî'a'nın *Tenkîhu'l-Uşûl*'ünün metnini yeniden oluşturarak şerh ettiği ve *Tagyîru't-Tenkîh* olarak isimlendirdiği bir eseri, benzer şekilde es-Secâvendî'nin *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye*'sinin metnini yeniden oluşturarak şerh ettiği *Eşkâlu'l-Ferâ'id*'i, et-Teftâzânî'nin *et-Telviĥ*'i üzerine bir haşiyesi, *Muhimmâtu'l-Muĥtârât* adlı bir fetva derlemesi bulunmaktadır (İlyas Çelebi, "Kemâlpaşazade: Eserleri," *DİA*, 25:247).

<i>el-Hidāye</i> ve <i>et-Tefsir</i> haşiyecisi Sa'dî b. 'İsâ el-Kaşamûnî (ö. 945 [1539]) ⁴⁵
<i>ed-Durer</i> ve <i>el-Eşbâh</i> haşiyecisi Muhyiddin Mehmed b. İlyâs (ö. 954 [1547]) ⁴⁶

⁴⁵ Sa'dî Çelebi olarak meşhur olmuş, mülazemetini Şamsünî Mehmed Efendi'nin yanında tamamlamıştır. İstanbul, Edirne ve Bursa'da müderrislik görevlerinde bulunduktan sonra bir süre İstanbul kadılığı yapmış, Kemâlpazâde'nin vefatı sonrasında şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. Beş yıla yakın sürdürdüğü bu görev esnasında da vefat etmiştir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 700-703). Sa'dî Efendi daha çok el-Beydâvî'nin *Envâru't-Tenzîl'i* üzerine yazdığı haşiyesi ile bilinmektedir. Kâtib Çelebi, onun uzunca bir süre *el-Hidāye* ve Ekmeluddin el-Bâbertî'nin bu eser üzerine yazdığı *el-İnāye* adlı şerhi üzerine mütalaalarda bulunduğunu, bu mütalaalarını metin kenarlarına not ettiğini, bunları bir kitapta birleştirmeye ömrünün yetmediğini, daha sonra öğrencisi 'Abdurrahmân b. Seydî 'Alî el-Amâsî'nin (ö. 983/1575-76) Kastamonu'da kadılık görevi sırasında bu iki eserin kenarlarındaki notları fark edip bunları mezcederek bir araya getirdiğini ve bunu *Terğibu'l-Edeb* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2035-36). Sa'dî Efendi'nin verdiği fetvaları not ettiği fetva defteri günümüze ulaşmıştır. Nüshanın zahriyesinde *Mecmû'atu'l-Fetâvâ li-Sa'dî Efendi* kaydının yanı sıra, biri "Bu cildin içinde olan fetvâlar ... 'aded fetvâlardır... Merhûm Muftî Sa'dî b. 'İsâ Efendi'nin virdüğü fetvâlardır, kendi hatt-ı şerifleriyedir. Gâyet gerekli fetvâlar olmağın hıfz olındı." şeklinde, diğeri de "*Kulluhum huţûţ vâhîde* (Hepsi tek bir hattır.)" şeklinde iki not mevcuttur (Sa'dî Efendi, *Mecmû'atu'l-Fetâvâ*, Şehid Ali Paşa, no. 1073, v. 1a).

⁴⁶ Beyâzîzâde'nin, diğer listelerde de tekrarladığı bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Burada geçen Muhyiddin Mehmed b. İlyâs, Sa'dî Efendi'nin vefatı sonrasında şeyhülislamlık görevine getirilmiş olan meşhur Çivizâde'dir (Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi," *DİA*, 8:348). Ancak Kâtib Çelebi'nin *Durer* üzerine haşiyeye yazarlar listesinde onun ismi geçmemektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1199-1200). Esad Efendi Koleksiyonu 3600 numarada kayıtlı bir mecmuada *Hâşiyetu Durer li-Çivizâde* şeklinde başklandırılmış bir haşiyeye mevcuttur (Çivizâde, *Hâşiyetu Durer*, Esad Efendi, no. 3600, v. 1b-20b). Ancak kendisi gibi şeyhülislamlık görevinde bulunmuş olan oğlu Mehmed b. Mehmed (ö. 995/1587) de Çivizâde lakabıyla meşhur olduğu için bu haşiyenin baba Çivizâde'ye mi yoksa oğul Çivizâde'ye mi ait olduğunu tefrik etmek güçtür. Laleli Koleksiyonu 3653 numarada kayıtlı mecmua içerisinde Çivizâde'nin, *Durer ve Gurer* kitabında geçen ve yanlışlık oluşturan bazı ibareler konusunda dikkatli olunması gerektiğine dikkat çektiği bir sayfalık değerlendirmesi mevcuttur (Laleli, 3653, v. 151b). Mehmet Gel, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünde 610 numarada yer alan bir nüshada geçen bilgiden hareketle, *Durer* üzerine haşiyeye yazanın oğul Çivizâde olduğunu tefrik etmiştir (Mehmet Gel, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme," (doktora tezi), 135). İstinsahı 963 Muharrem'inde (1555) Mehmed b. İlyâs eliyle gerçekleştirilmiş ve kenarlarda çok sayıda haşiyeye/talikh notu bulunan bir *Dureru'l-Hukkâm* nüshasına tereddütlü mahal vermemesi açısından dikkat çekmek yerinde olacaktır (Molla Husrev, *Dureru'l-Hukkâm*, Konya Bölge Yazma Eserler, no. 7345, v. 278a). İlk tahlilde baba Çivizâde'ye ait olabilemiş gibi dursa da, onun 954/1547'de vefat etmiş olması istinsah eden kişinin benzer isimde başka bir kimse olduğunu düşünmeyi gerektirmektedir. Beyâzîzâde'nin Çivizâde Mehmed b. İlyâs'ın *el-Eşbâh'a* haşiyeye yazdığı yönündeki bilgisi ise doğru değildir. Zira eser -hatimesinde belirtildiği üzere- onun vefatından yaklaşık on beş yıl sonra 969 (1562) yılında telif edilmiştir (İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, Ayasofya, no. 1024, v. 229b). Beyâzîzâde'nin gerçekte kastettiği kişi, oğul Çivizâde olmalıdır. Zira onun *el-Eşbâh* üzerine bir talika yazdığı belirtilmektedir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1:99). Çağdaş literatürde zaman zaman baba Çivizâde'ye nispet edilen (Örneğin bkz. İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi," *DİA*, 8:348) *Fetâvâ'sının* gerçekte oğul Çivizâde'ye ait olduğu Gel tarafından ortaya konulmuştur (Gel, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım," 131-134). Baba Çivizâde Mehmed b. İlyâs'ın, el-Mevsilî'nin *el-Muhtâr'ı* üzerine *el-İşâr li-Hallî'l-Muhtâr* adıyla bir şerh yazdığı yönündeki bilginin (İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed

<i>et-Tefsîr</i> ve <i>el-Fetâvâ</i> sahibi Ebu's-Su'ûd b. Meḥmed el-İmâdî (ö. 982 [1574]) ⁴⁷
<i>et-Tekmile</i> ve Sadru'ş-Şerî'a'nın ḥaşıyelerinin ḥaşıyecisi Şemsuddîn Aḥmed İbnu'l-Ḳâdî (ö. 988 [1580]) ⁴⁸
<i>ed-Durer</i> ve <i>el-Menâr</i> ḥaşıyecisi Muşliḥuddîn Muştafâ İbnu'l-'Azmi [ö. 1040/1631] ⁴⁹

Efendi," 8:349) doğru olmadığı, eserin Meḥmed b. İlyâs isminde başka birisine ait olduğu Gel tarafından temellendirilerek ortaya konulmuştur (Gel, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım," 141-142). Buna rağmen eserin, İlyas Kaplan tarafından Çivizâde Meḥmed Efendi'ye nispetle neşredilmiş olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bkz. Çivizâde, *el-İşâr li-Ḥallî'l-Muhtâr*.

⁴⁷ Sultan 2. Bayezid'e yakınlığı ile bilinen Şeyḫ Muḥammed Yavsî'nin oğludur. Babasının yanı sıra, Mu'eyyedzâde 'Abdurrahmân Efendi, Seydî el-Ḳaramânî ve Kemâlpaşazâde'den tahsil gördüğü belirtilmektedir. Sultan 1. Süleymân döneminde sekiz yıl Rumeli kazaskerliği yapmış, 952/1547 yılında Fenârîzâde Muḥyiddîn'in yerine şeyḫülislam olmuş ve bu görevi vefatına kadar kesintisiz olarak sürdürmüştür (Ahmet Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi," *DİA*, 10:365). Beyâzîzâde'nin listesinde zikri geçen tefsir, onun *İrşâdu'l-Akli's-Selîm* adını verdiği meşhur tefsiridir. *el-Fetâvâ* ise bizzat kendisi tarafından tertip edilmiş olmayıp, uzun süreli şeyḫülislamlık görevi kapsamında verdiği çok sayıda fetvanın kendi zamanından itibaren başkaları tarafından derlenmesiyle oluşturulmuştur. Özen, bu kapsamda gerçekleştirilen derlemeleri karakteristik özelliklerini öne çıkararak listelemiştir ("Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 285-289, krş. Ahmet Akgündüz, "Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi," *DİA*, 12:441-42). Ebû's-Su'ûd Efendi'nin, en-Nesefî'nin *Menâru'l-Envâr*'ının ilk kısmı üzerine *Şevâḳbu'l-Enzâr* adıyla bir şerh, ayrıca *el-Hidâye*'nin bazı bahisleri üzerine talik ve ḥaşıyeler yazdığı belirtilmiştir (Akgündüz, "Ebüssuûd Efendi," 10:365).

⁴⁸ Sultan 3. Murâd döneminde şeyḫülislamlık görevinde bulunan Ḳâdîzâde Şemsuddîn Aḥmed b. Bedruddîn Maḥmûd'dur. Kılıççizâde İshâḳ Çelebi, Çivizâde Meḥmed Efendi, Ebû's-Su'ûd Efendi ve Sa'dî Efendi'den tahsil görmüş, mülazemetini Ḳadrî Çelebi'nin yanında almıştır. Aralarında Semaniye ve Süleymaniye payelerinin de bulunduğu müderrislik görevlerinin ardından sırasıyla Halep ve İstanbul'da kadıllık görevlerinde bulunmuş, iki kez Rumeli kazaskerliği görevini yürütmüş, 985/1577'de Hâmid Efendi'nin yerine getirildiği şeyḫülislamlık görevini de vefatına kadar sürdürmüştür (Mehmet İpşirli, "Kadızzâde, Ahmed Şemseddin," *DİA*, 24:96). Beyâzîzâde'nin atıfta bulunduğu *et-Tekmile* adlı eseri İbnu'l-Humâm'ın *el-Hidâye* üzerine kaleme aldığı, ancak *vekâle* bahsine kadar getirebildiği kapsamlı şerhin kaldığı yerden *el-Hidâye*'nin sonuna kadarki kısmın tamamlanmasından oluşmaktadır. Nüshalarında herhangi bir dibace bulunmasa da Kâtib Çelebi, Ḳâdîzâde'nin bu tekmileyi *Netâ'icu'l-Efkâr fi Keşfi'r-Rumûz ve'l-Esrâr* olarak isimlendirdiğini belirtmiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2034). Bir nüshasının zahriyesinde bir öğrencisi tarafından düşünüldüğü anlaşılır bir methiyede hem Ḳâdîzâde'ye hem de eserine yönelik övgülerde bulunulduğu, "و لو راه ... لقال" formu üzerinden Ḥanefî geleneğin önemli fıkıh alimleri adına esere yönelik muhayyel övgüler ortaya konulduğu görülmektedir (Ḳâdîzâde, *Netâ'icu'l-Efkâr*, Damad İbrahim, no. 635, v. 1a). Ḳâdîzâde'nin ayrıca *el-Hidâye*'nin *ṭahâre* bahsi üzerine kaleme aldığı bir ḥaşıyesi mevcuttur (Ḳâdîzâde, *Ḥaşıyetu Ḳâdîzâde*, Damad İbrahim, no. 630, 1a-68a). Onun Sadru'ş-Şerî'a'nın *Şerḫu'l-Vikâye*'si üzerine yazdığı ḥaşıyenin bir nüshasının zahriyesinde, bunun *Nukâye* üzerine ve *Vikâye*'nin *ṭahâre* kitabıyla ilişkilendirilmiş bir ḥaşıye olduğu ve Ḳâdîzâde'nin Sultan Bayezidiyye Medresesi'ndeki müderrisliği sırasında yazıldığı belirtilmektedir. Bkz. Ḳâdîzâde, *Ḥaşıye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*, Carullah, no. 847, v. 1a.

⁴⁹ 'Azmi'zâde Muştafâ b. Pîr Meḥmed'dir. Kâtib Çelebi, onun *Durer*'a yazdığı ḥaşıyenin makbul ve muteber bir ḥaşıye olduğunu belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1199). Bu ḥaşıye, aynı zamanda *Durer* üzerine yazılmış en kapsamlı ḥaşıyelerden biridir (Vefatından kısa bir süre sonra kaleme alınmış bir nüshası için bkz. 'Azmi'zâde, *Ḥaşıyetu Durer*, Hamidiye, no. 465, v. 1a-296a). Beyâzîzâde'nin kendisine nispet ettiği diğer eser ise, İbn Melek'in *Şerḫu'l-Menâr*'ı üzerine yazdığı ḥaşıyedir. Dibacesinde ḥaşıyeye konu olan içeriği *Şerḫu'l-Menâr* hamîşlerinden derlediğini, ders ve

Erken Dönem Fuḫahā ² -i Rûm	
	<i>el-Câmi'ü'l-Kebîr</i> ve <i>Manzûmetu'n-Neseḫî</i> şarihi Raḫıyyuddîn İbrâhîm b. Suleymân el-Ḳunevî er-Rûmî (ö. 732 [1331-1331]) ⁵⁰
	<i>el-Yenâbî' fî Ma'rifeti'l-Uşûl ve't-Tefârî' fî Şerhi Muhtaşarı'l-Ḳudûri</i> sahibi el-İmâm Muḫyiddîn Muḫammed b. Ramaḫân er-Rûmî (ö. 640 [1242-1243]) ⁵¹
	el-Celâl el-Ḥabbâzî el-Buḫârî'nin öğrencisi, <i>et-Takrîr min Şerhi'l-Câmi'ü'l-Kebîr</i> sahibi el-İmâm Sirâcuddîn Aḫmed b. Mes'ûd el-Ḳunevî er-Rûmî (ö. 740 [1339-1340]) ⁵²
	el-Cemâl Maḫmûd el-Ḥaşîrî el-Buḫârî'nin öğrencisi, <i>Telḫîşu'l-Câmi'ü'l-Kebîr</i> sahibi el-İmâm Muḫyiddîn Muḫammed b. 'Abbâd b. Melikdâd el-Aḫlâtî er-Rûmî (ö. 652 [1254]) ⁵³

müzakare sırasında bunları yazıya döktüğünü belirtmektedir. Hatimede eserini ismini ise *Netâ'icu'l-Efkâr inde'l-İştigâl bi-Muḫâla'ati Şerhi'l-Menâr* şeklinde zikretmektedir ('Azmîzâde, *Ḥâşîye 'alâ Şerhi'l-Menâr*, Esad Efendi, no. 456-M, vv. 1b, 174b). 'Azmîzâde'nin öğrencisi Nev'îzâde, onun *el-Hidâye* şerhleri üzerine kitap olmaya yetecek büyüklükte talikatı olduğunu belirtmektedir. Bkz. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2:1813.

⁵⁰ Fıkıh tahsilini Anadolu'da gerçekleştirdiği, sonra Dimeşk'e gelip burada ders verdiği ve başta İbnu'r-Rabve olarak bilinen Nâşıruddîn Muḫammed b. Aḫmed el-Ḳunevî olmak üzere çok sayıda kişinin ondan fıkıh tahsil ettiği kaydedilmektedir. Fıkıhçı kimliğinin yanı sıra nahiv, tefsir ve mantıkta da yetkin olduğu belirtilmektedir (el-Kefevî, *Ketâ'ib*, 3:429-30). *el-Câm'ü'l-Kebîr*'e yazdığı şerhin altı ciltten oluştuğu kaydedilmektedir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1:569). Bunun herhangi bir nüshasına rastlanılamamıştır. Buna karşın *Manzûmetu'n-Neseḫî* üzerine yazdığı şerhin biri 723/1323 diğeri de 725/1325 istinsah tarihli olmak üzere iki nüshası günümüze ulaşmıştır. Zahriyelerinde kitabın adı *el-Cevâhiru'l-Maḫmûme fî Şerhi'l-Manzûme* olarak kaydedilmiştir. Bkz. el-Ḳunevî, *el-Cevâhiru'l-Maḫmûme*, Feyzullah Efendi, no. 821, v. 1a; no. 822, v. 246a; Laleli, no. 1050, vv. 1a, 269b.

⁵¹ el-Kefevî, ismini Ebü 'Abdillâh Maḫmûd b. Ramaḫân er-Rûmî olarak kaydetmektedir (*Ketâ'ib*, 3:337). Kâtib Çelebi, ilave olarak Raşiduddîn olarak lakabını vermekte, Halep'te Ḥaleviyye Medresesinde müderris olduğunu ve eserini 616 (1219-1220) yılında tamamladığını belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1631). Eserinin bir nüshasının başlangıç sayfasının kenarına düşmüş bir notta ismi Raşiduddîn Ebü 'Abdillâh Maḫmûd b. Ramaḫân olarak kaydedilmiştir (*el-Yenâbî'*, Veliyyüddin Efendi, no. 1178, vv. 1b, 225b). 711 Cemaziyelevveli (1311) tarihli bir başka nüshasında ise dibace ismi Ebü 'Abdillâh Muḫammed b. Ramaḫân olarak, eser ismi ise *el-Yenâbî' fî Ma'rifeti'l-Uşûl ve't-Tefârî'* olarak kayıtlıdır (*el-Yenâbî'*, H. Hüsnü Paşa, no. 328, vv. 1b, 213b). Muḫammed b. Ḥuseyn er-Rûmî eliyle 689 Rebiülevvel'i (1290) tarihinde istinsah edilmiş bir nüshasının mevcut oluşu, müellifin vefat tarihine dair Beyâzîzâde'nin zikrettiği 640 (1242-1243) tarihini teyit eder niteliktedir. Bkz. Muḫammed b. Ramaḫân, *el-Yenâbî'*, Afyon Gedik Ahmed Paşa, no. 18246, v. 211b.

⁵² Vikaye sayfasındaki fevaid notlarında da zikri geçmiş, ancak orada vefat tarihi 750 (1349-1350) olarak kaydedilmişti. Fıkıhta özellikle de hilaf ilminde yetkin bir kimse olduğuna dikkat çekilmektedir. Oğlu Ebu's-Şenâ Cemâluddîn Maḫmûd b. Aḫmed el-Ḳunevî ve Muḫyiddîn Yahyâ b. 'Alî el-Kerderî, öğrencileri arasında zikredilen isimlerdir. *el-Câmi'ü'l-Kebîr*'e yazdığı şerhin dört cildi bulunduğu, ancak temize çekme imkanı bulamadığı için şerhin oğlu Cemâluddîn tarafından temize çekildiği belirtilmektedir. Bkz. el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḫıyye*, 1:330-31; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1:569.

⁵³ Cemâluddîn el-Ḥaşîrî'nin öğrencisi, Aḫmed b. İbrâhîm es-Serrüci'nin de hocasıdır (Cengiz Kallek, "Hilâti," *DİA*, 17:321). el-Ḳuraşî, lakabını Şadrüddîn olarak vermekte, *Telḫîşu'l-Câmi'ü'l-Kebîr*'in yanı sıra Ebü Ḥanîfe'nin *Musned*'ini özetleyip *Maḫşadu'l-Musned* olarak isimlendirdiği bir eser kaleme aldığını belirtmektedir (*el-Cevâhiru'l-Muḫıyye*, 3:180; el-Kefevî, *Ketâ'ib*, 3:281). *Telḫîş*'in günümüze

el-Kıvâm el-Kâkî el-Buhârî'nin öğrencisi, <i>et-Takrîr min Şerhi Uşûl'l-Pezdevî</i> , <i>el-İnâye Şerhu'l-Hidâye</i> ve <i>Şerhu Telhîşî'l-Câmi'l-Kebîr</i> sahibi el-İmâm Ekmeluddîn Muhammed b. Maḥmûd el-Bâbertî er-Rûmî (ö. 786[1384]) ⁵⁴
<i>İrşâdu'd-Dirâye fî Şerhi'l-Hidâye</i> sahibi el-İmâm Zeynuddîn Muştâfâ b. Zekerıyyâ el-Kunevî er-Rûmî (ö. 809[1406-1407]) ⁵⁵
<i>el-Mubteğî</i> sahibi Faḥruddîn 'İsâ b. Muhammed el-Kırşehrî er-Rûmî (ö. 740[1534]) ⁵⁶

ulaşmış çok sayıda nüshası mevcuttur (Zahriyesinde "Haşiyeler Ekmeluddîn'in hattıyladır" notunun bulunduğu bir nüshası için bkz. el-Ḥilâṭî, *Telhîşu'l-Câmi'i'l-Kebîr*, Yeni Cami, no. 378, v. 1a).

⁵⁴ Aslen Bayburtlu olup, Kahire'de başta Kıvâmuddîn el-Kâkî olmak üzere Ebû Ḥayyân el-Endelüsî, Şemsuddîn el-İsfahânî gibi isimlerden tahsil görmüştür. Burada Memlûk emiri Şeyḫü ile Memlûk Sultanı Berḳûk'la yakın ilişkiler kurmuş, Emîr Şeyḫü'nun Kahire'de inşa ettirdiği Şeyḫüniyye Ḥânkâh'ının meşihatlığı ve Ḥanevî müderrisliği görevine getirilmiş, vefatına kadar da bu görevi sürdürmüştür (Arif Aytakin, "Babertî," *DİA*, 4:377). Beyâzîzâde'nin zikrettiği eserler dışında el-Bâbertî'nin fıkıh usulünde *Menâru'l-Envâr'a* yazdığı bir şerhi, *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye* üzerine de bir şerhi olduğu kaydedilmektedir (Kâtib Çelebi, *Sullemu'l-Vuşûl*, 3:260). Veliyuddîn Cârullah Efendi, *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye* üzerine yazılan şerhleri sıraladığı bir mütalaa notunda, el-Babertî'nin şerhini el-Kelâbâzî'nin *Ḍav'u's-Sirâc* adlı eserini ihtisar etmek suretiyle oluşturduğunu ve bu kapsamda yazılmış şerhlerin en iyisi olduğunu belirtmektedir (Molla el-Fenârî, *Şerhu'l-Ferâ'idü's-Secâvendıyye*, Carullah, no. 1118, v. 1a). Kâtib Çelebi, *el-İnâye* adlı *el-Hidâye* şerhinin Anadolu beldelerinde muteber bir metin olduğunu (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2035), el-Ḥilâṭî'nin *Telhîş*'ine yazdığı şerhin tamamlanmamış bir şerh olduğunu (*Keşfu'z-Zunûn*, 1:472), en-Nesevî'nin *Menâru'l-Envâr*'ına yazdığı şerhi *el-Envâr* olarak isimlendirdiğini (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1823) belirtmektedir. Bunlar dışında el-Bâbertî'nin İbnü'l-Ḥâcib'in *Muhtaşaru'l-Muntehâ*'sı üzerine kaleme aldığı ve hatimesinde dört aylık bir sürenin ardından 14 Zilkade 773 (1372) tarihinde tamamladığını belirttiği bir şerhi bulunmaktadır. Şerhin 775 (1354-1355) tarihli bir nüshasının zahriyesinde "Şarih Şeyḫ Ekmeluddîn'in huzurunda Necmuddîn'in kiraatıyla eseri başından sonuna dinledim. Sonra ikinci kez mütalaa ettim ve bazı noktaları şarihe sordum." şeklinde kim tarafından yazıldığı belli olmayan bir not mevcuttur (el-Bâbertî, *Şerhu Muhtaşari'l-Muntehâ*, Fatih, no. 1365, vv. 1a, 290a). *el-İnâye* adlı eserinin 20 Receb 768 (1367) tarihli bir nüshasının hatimesinde "Bu müellifinin hattıdır." şeklinde bir not mevcuttur ve bu bilgi zahriyede de tekrarlanmıştır. Bkz. el-Bâbertî, *el-İnâye*, Carullah, no. 806, vv. 1a, 487b.

⁵⁵ Beyâzîzâde'nin *el-Cevâhiru'l-Muḍıyye* kenarına tetimme tarzında not düşerek hakkında bilgi verdiği Rûmî aidiyetli isimlerden biridir. Daha çok Ebû'l-Leyş es-Semerkindî'nin *Muḳaddime fî Ş-Şalât* adlı eseri üzerine yazdığı *et-Tavḍîh* isimli şerh ile tanınmıştır. Bu konuda uzun ve kısa iki şerh yazdığı, her ikisinin de kabul gördüğü belirtilmektedir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:1796). Bu eserinde güneşe ve aya karşı bevletmenin kerih olduğu hususunu temellendirirken, bu ikisinin yüce varlıklar olduğunu, bu yüzden de Hz. İbrahim'in Kur'an'da geçtiği üzere bunlara "Rabbim" dediğini söylemesi 797 (1394-95) yılında Memlûk Kahire'sinde tartışma konusu olmuş, şikâyet üzerine sorguya çekilmiş, küfrü gerektiren bir söz olduğu gerekçesiyle öldürülmesine hükmedilmiştir. Ancak sonrasında karar geri alınmıştır. Bu olayın, Celâluddîn et-Tebbânî'nin vefatı sonrasında onun Şurğatmışıyye Medresesi'ndeki tedris makamına geçmek isteyen oğlu Şerafuddîn Ya'kûb'un, bu görevi Muştâfâ b. Zekerıyyâ'nın gelmesine duyduğu öfke ve kıskançlıktan kaynaklandığı, ilgili ibare bağlamında sultana kadar uzanan şikâyeti onun gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Bkz. İbn Ḥacer, *İnbâ'u'l-Ğumr*, 1:488.

⁵⁶ Tabakat eserlerinde herhangi bir bilgi mevcut değildir; eserinin eski bir nüshasının zahriyesinde ismi Şerafuddîn 'İsâ b. Muhammed b. İnanç el-Kırşehrî, eserinin ismi de *el-Mubteğî fî'l-Fıkh 'alâ Mezhebi Ebî Ḥanîfe* olarak kayıtlıdır (el-Kırşehrî, *el-Mubteğî*, Adana İl Halk, no. 242, v. 1a). Kâtib Çelebi, vefat tarihini 734 (1333-1334) olarak zikretmiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1509); ancak eserin bir başka nüshasının zahriyesinde sonradan düşüldüğü anlaşılan bir notta müellifin 740'tan (1339-1340) sonra vefat ettiği belirtilmektedir. Bkz. *el-Mubteğî*, Feyzullah Efendi, no. 982, v. 1a.

<p><i>el-İnāye fî Şerhi'l-Vikāye, Şerhu'l-Cāmi'i's-Şağîr ve Şerhu Muğni'l-Uşûl</i> sahibi 'Alā'uddîn 'Alî b. Muḥammed el-Esved el-Ḳaraḥiṣārî er-Rûmî (ö. 800[/1397-1398])⁵⁷</p>
<p><i>Fuṣûlu'l-Bedāyi' fî'l-Uşûl ve Şerhu Telḥiṣi'l-Cāmi'</i> sahibi Şemsuddîn Muḥammed b. Ḥamza el-Fenārî (ö. 833[/1429-1430])⁵⁸</p>

⁵⁷ *el-İnāye*'sinin sadece Esad Efendi Koleksiyonu 590 numarada kayıtlı nüshasında 'Alā'uddîn el-Esved'in dibacesi mevcuttur. O, burada talebelerin *Vikāyetü'r-Rivāye* isimli eserle çokça meşgul olduklarını gördüğü için bir şerh yazmak istediğini ifade etmekte, eseri de vezir Sinâuddîn Yüsf b. Müsâ'ya ithaf ettiği belirtilmektedir (*el-İnāye Şerhu'l-Vikāye*, Esad Efendi, no. 590, v. 1a). Bu durum muhtemelen Orazsahet Orazov'u da yanıltmış, onun eserin Esad Efendi Koleksiyonu 590 numarada kayıtlı bu nüshasını ayrı bir *Vikāye* şerhi olarak değerlendirmesine ve müellifini de dibacesinde geçen bilgidir hareketle 'Alî b. 'Umer el-Ḳaraḥiṣārî olarak tespit etmesine neden olmuştur (Orazsahet Orazov, "Vikāyetü'r-rivāye fî mesâli'l-Hidāye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı," 100-101). Nüshada 3b'den itibaren başlayan metin ile Fatih Koleksiyonu 1883 ve Ragıp Paşa Koleksiyonu 562 numaralarda kayıtlı nüshaların metni aynıdır. *eş-Şekâ'ik*'in bazı nüshalarının hamisinde bulunan ve Kâtib Çelebi'nin de alıntıdağı bir kenar notunda Luṭfibezyāde, eserin içeriğinin önemli bir kısmının *el-Hidāye* şerhlerinden alındığını, müellifin kendinden çok az şey kattığını, yine de faydalı bir kitap olduğunu belirtmektedir (Tâşköprizāde, *eş-Şekâ'ik*, Carullah, no. 1613, v.3a; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2021). 'Alā'uddîn el-Esved'in Celâlüddîn el-Ḥabbâzî'nin *el-Muğni*'si üzerine bir şerh kaleme aldığı bilgisi, Anadolu dışındaki kaynaklara bile yansımıştır (Örneğin bkz. *İnbâ'u'l-Gumr*, 3:464; Taşköprülüzāde, *eş-Şakâ'ik*, 32). Kâtib Çelebi, onun *el-Muğni*'ye yazdığı şerhin "الحمد لله الذى نور قلوب العلماء" ibareleriyle başladığını, hacimlice bir şerh olduğunu ve 787 Cemaziyelahir'inde (1385) yazımının tamamlandığını belirtmektedir. *el-Muğni*'ye yazılmış şerhler arasında yer verdiği Sirâcuddîn el-Ġaznevî'nin şerhinin " الحمد لله الذى نور قلوب العلماء بنور هدايته وشرح صدورهم بوفور عنايته" şeklinde başladığını ifade etmiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1749). Bu iki metin başlangıcının benzer oluşu, Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgide bir karışıklık olabileceğini düşündürmektedir. Metin karşılaştırması yapıldığında, ilgili başlangıç ibaresinin el-Ġaznevî'nin şerhine ait olduğu tespit edilmektedir (Kırş. el-Ġaznevî, *Şerhu'l-Muğni*, Kılıç Ali Paşa, no. 306, v. 1a-b). Kâtib Çelebi'nin 'Alā'uddîn el-Esved'in şerhinin başlangıcını niçin aynı şekilde sunduğunun cevabı ise el-Ġaznevî'nin şerhinin Amasya Bayezid Koleksiyonu 1249 numarada kayıtlı bir nüshasının zahriyesinde geçen bir bilgidir. Zahriyede nüshanın, 'Alā'uddîn el-Esved'in şerhi olduğu yönünde sonradan yazıldığı anlaşılan bir kaligrafik not mevcuttur. Muhtemelen bu not, Kâtib Çelebi'nin ilgili nüshayı 'Alā'uddîn el-Esved'e nispet etmesine neden olmuş gibidir. Zira nüshanın ferağ kaydında yer alan ve nüshanın yazımının 787 Cemaziyelahir'inde (1385) tamamlandığı yönündeki bilgi, tam da Kâtib Çelebi'nin 'Alā'uddîn el-Esved'in şerhiyle ilgili olarak paylaştığı bilgidir. Oysaki ilgili şerh, el-Ġaznevî'nin şerhinin bir nüshasıdır (el-Ġaznevî, *Şerhu'l-Muğni*, Amasya Beyazıt, no. 1249, vv. 1a-b, 318a). Beyzizāde'nin 'Alā'uddîn el-Esved'e *Şerhu'l-Cāmi'i's-Şağîr* adıyla bir eseri nispet etmesi ise tartışmaya açıktır. Zira hiçbir kaynağa, 'Alā'uddîn el-Esved'e bu şekilde bir eser nispet edilmesi söz konusu olmadığı gibi, mevcut *el-Cāmi'u's-Şağîr* şerhleri içerisinde de bu doğrultuda bir metne rastlanılamamıştır (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1:561-564). Burada zikri geçenler dışında 'Alā'uddîn el-Esved'in, Tâcuddîn Ebû Bekr b. İbrâhîm es-Sultânyükî'nin *Rumûzu'l-Esrâr*'ı üzerine kaleme aldığı bir şerhi bulunmaktadır. Bkz. 'Alā'uddîn el-Esved, *Kunûzu'l-Envâr*, Nuruosmaniye, no. 1334. es-Sultânyükî'nin metni ve 'Alā'uddîn el-Esved'in buna şerhi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Kalaycı, "Tâcuddîn el-Kürdî Gerçekte Tâcuddîn es-Sultânyükî Olabilir mi? Biyo-Bibliyografik Veriler Işığında Beylikler Dönemi İlim Hayatına Dair Bir Tahlil," 513-514,

⁵⁸ Osmanlı ilim ve fıkıh geleneğinin genellikle kendisine raci kıldığı Molla el-Fenârî'dir. 'Alā'uddîn el-Esved, Cemâlüddîn el-Akşarâyi ve Ekmeluddîn el-Bâbertî'den tahsil görmüş, Sultan 1. Bayezid döneminde Bursa kadılığı görevine getirilmiş, Ankara Savaşı sonrasında on yıldan fazla Karamanoğulları coğrafyasında kalmış, 1. Mehmed ve 2. Murâd dönemlerinde de vefatına kadar Bursa'da kadılık görevinde bulunmuştur (İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî," *DİA*, 30:245). Tâşköprizāde, el-Fenârî'nin *Fuṣûlu'l-Bedāyi'*e otuz yıl kadar harcadığını ve eserde en-Nesefî'nin

2.2. Meşhur Olan – Olmayan Ayrımı Üzerinden Fuḡahâ³-i Rûm

Beyâzîzâde, *el-Cevâhiru'l-Muḏiyye*'nin vikayesinde yer alan ikinci listesine şu şekilde bir girişle başlamaktadır:

Fuḡahâ³-i Rûm kalabalık bir topluluktur. Müftüler ve kadılar arasında fıkha dair bir kitap telifiyle şöhret bulan çok sayıda kimse bulunmaktadır. Bu zümreden olup da bir kitap yazıp yazmadığı bilinmeyen önemli fakihler bulunmaktadır.

Beyâzîzâde, ilk listenin sınırlı içeriğine karşın bu listede çok sayıda isme yer vermiştir. Bu listeyi de meşhur olan (*min meşâhîri'l-fuḡahâ'i-r-Rûmiyyîn*) – olmayan (*min ğayri'l-meşâhîr mine'l-fuḡahâ'i-r-Rûmiyyîn*) şeklinde bir tasnif üzerinden oluşturmuştur. Listede meşhur olan fakihler kategorisinde yirmi bir, meşhur olmayanlar kategorisinde otuz dokuz olmak üzere toplamda altmış kişinin ismine yer verilmiştir. Daha önceki listede yer alıp bu listede yer almayan herhangi bir kimse yoktur. Beyâzîzâde'nin meşhur olan-olmayan şeklindeki tasnifinin merkezinde tam olarak hangi hususun yattığını tespit edebilmek güçtür; ancak her iki kategoride yer alan şahıslar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, meşhur olup olmama yönündeki bir tayinde sanki *bilâd-ı Rûm*'un dışında kalan bölgeler esas alınmıştır. Meşhur olanlar kategorisinde yer alan isimlerin ilk yarısı, zaten *bilâd-ı Rûm* dışında bulunan ve bilinen kimselerdir. Kategorinin ikinci yarısı ise ömürlerinin önemli bir kısmını *bilâd-ı Rûm*'da geçiren kimselerdir. Bu ikinci yarıdakiler muhtemelen yürüttükleri şeyhüslamlık görevi ile yazdıkları eserler nedeniyle *bilâd-ı Rûm* dışında da bilinir olmuşlardır. Meşhur olan veya

---

Menârî, el-Pezdevî'nin *Uşûl'ü*, er-Râzî'nin *el-Maḥşûl'ü* ve İbnu'l-Hâcib'in *Muḥtaşar*'ı ve başka kitapları cemettiğini belirtmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 56-57). Burada otuz yıl kadar zaman harcadığının belirtilmesiyle, muhtemelen eserin sadece telifi değil, aynı zamanda tedrisi de kastedilmektedir. Sa'd b. Receb el-Ḳırîmî tarafından 798 (1396) yılında istinsah edilmiş bir nüshasının mevcudiyeti bu ihtimali doğrulamaktadır. İstinsah kaydının kenarına düşülmüş Türkçe bir not bu bakımdan ayrıca dikkat çekicidir: "Bu nüsha-'i celile muşannif-i kitâb 'Allâme Muḥammed el-Fenârî ḥazretlerinin ḥuzûrlarında kırâ'at olunup muşannifin telâmîzîn-i kirâmından ve kibâr-ı muşannifinden Mollâ Sa'd Kırîmî ḥazretlerinin ḥaṭṭı ile muḥarrerdür. Muşannifin fevtinden otuz altı sene muḳaddem yazılmış, kibrit-i aḥmer gibi 'azîz bir nüsha-i nefisedür." (el-Fenârî, *Fuḡûlu'l-Bedâ'iy*, Hacı Beşir Ağa, no. 202, v. 299a; krş. Kadir Gömbeyaz, "Molla Fenârî'ye Nispet Edilen Eserlerde Aidiyet Problemi ve Molla Fenârî Bibliyografyası," 478-479). Şadrüddin el-Ḥilâfî'nin *Telḥîşu'l-Câmi'i'l-Kebîr*'i üzerine yazdığı şerh, ana metnin altında birlik bir kısmı üzerine yazılmış eksik bir şerhtir. Veliyyüddin Cârullâh Efendi, mütalaasını gerçekleştirildiği bir nüshasının zahriyesine düştüğü notta el-Fenârî'nin şerhte kullandığı kaynakları listelemiş, şayet tamamlanabilmiş olsaydı eşsiz bir şerh olabileceğini belirtmiştir (el-Fenârî, *Şerḥu Telḥîşu'l-Câmi'i'l-Kebîr*, Carullah, no. 656, v. 1a). el-Fenârî'nin fıkḥ alanında kaleme aldığı eserlerden biri de es-Secâvendî'nin *el-Ferâ'idü's-Sirâciyye*'s üzerine kaleme aldığı şerhtir. Taşköprüzâde, bu şerh için esere dair yazılan şerhlerin en güzeli nitelemesinde bulunmaktadır (*eş-Şakâ'ik*, 58-59). Cârullâh Efendi, kendi kütüphanesinde bulunan ve mütalaa ettiği bir nüshasının zahriyesine, el-Fenârî'nin bu metinde kullandığı bazı kelimelerin kimlere karşılık geldiğini *ıştîlâhât* başlığı altında sunmuştur. Bkz. el-Fenârî, *Şerḥu'l-Ferâ'idü's-Sirâciyye*, Carullah, no. 1118, v. 1a.

olmayan her iki kategoride, fakihlerin sıralanmasında vefat tarihleri esas alınmıştır. Bunun tek istisnası, meşhur olmayan kategorisi altında isimlerine yer verilen Maḥmūd b. ez-Ẓahīr el-Lārendī, Hıdır b. ‘Umer er-Rūmī ve Cunejd b. Sendel’dir. el-Lārendī’nin vefat yılı 719 (1319-1320) olmasına karşın listenin en sonunda yer almıştır. Bu isimlerin, listeye sonradan eklenmiş olması da ihtimal dahilindedir.

Beyāzīzāde’nin, bu listenin kenarına belirli eser isimlerini not ederek altına sayısal değerler düştüğüne dikkat çekmiştik. Bunlar, adı geçen eserlerin isimlerinin listede kaç kez tekrar ettiğini gösterme amacına matuftur. Bu çerçevede onun kenara not ettiği eser isimleri ve tekrar sıklıkları şu şekildedir:

el-Cāmi‘u’l-Kebīr şerhleri ve telhisleri (5), *el-Manzūme* şerhleri (4), *el-Hidāye* şerhleri (9), *el-Hidāye* haşiyeleri (3), *el-Vikāye* şerhleri (5), *el-Vikāye* haşiyeleri (15), *el-Mecma‘* şerhleri (3), *Muḥtaşaru’l-Ḳudūrī* şerhleri (2), *ed-Durer* haşiyeleri (6), bağımsız metin ve fetvalar (15)

Meşhur Olan Fuḳahā’-i Rūm (21)	
<i>el-Yenābī‘ Şerḫu’l-Ḳudūrī</i> sahibi Muḥammed b. Ramaẓān [ö. 640/1242-1243]	
<i>Telḫiṣu’l-Cāmi‘i’l-Kebīr</i> sahibi Muḥammed b. ‘Abbād [ö. 652/1254]	
<i>Taḳrīru’l-Cāmi‘i’l-Kebīr</i> sahibi Aḥmed b. Mes‘ūd [ö. 740/1339-1340]	
<i>el-Cāmi‘</i> ve <i>el-Manzūme</i> şarihi İbrāhīm b. Suleymān [ö. 732/1331-1331]	
<i>el-Mubteḡī</i> sahibi ‘İsā b. Muḥammed [ö. 740/1534]	
<i>Ḡunyetu’l-Muḫtī</i> sahibi ‘Abdulmu’min b. Ramaḍān [ö. 800/1397-1398]	
<i>el-‘İnāye</i> sahibi ve <i>Telḫiṣu’l-Cāmi‘</i> şarihi Ekmeluddīn Muḥammed [ö. 786/1384]	
<i>Şerḫu’l-Hidāye</i> sahibi Muṣṭafā b. Zekerıyyā [ö. 809/1406-1407]	
Bedruddīn Maḥmūd el-‘Ayntābī [ö. 855/1451] ⁵⁹	

⁵⁹ İlk tahsilini babasının yanında yapmış, sonrasında Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde tahsilini sürdürmüştür. Cemāluddīn el-Malaṭī, ‘Alā’uddīn es-Sirāmī, Sirācuddīn el-Bulḫīnī, Zeynuddīn el-‘Irāḳī ve Nūruddīn el-Heysemī gibi önemli isimlerin öğrencisi olmuştur. Ömrünün önemli bir kısmını Memlūk Kahire’sinde geçirmiş, burada çeşitli idari görevlerin yanı sıra tedarik ve tasnif meşgul olmuştur. Geriye farklı alanlarda çok sayıda eser bırakmıştır (Ali Osman Koçkuzu, “Aynī, Bedreddin,” *DİA*, 4:271-272). Beyāzīzāde, listede yer verdiği diğer isimlerden farklı olarak el-‘Aynī’nin eserlerine temas etmeden sadece adını zikretmekle yetinmiştir. Kaynaklarda onun fıkıh alanında kaleme aldığı eserler arasında *el-Hidāye* üzerine kaleme aldığı *el-Bināye* adlı şerhi, Ebū’l-Berakāt en-Nesefī’nin *Kenzu’d-Deḳā’iḳ*’i üzerine yazdığı *Remzu’l-Ḥakā’iḳ* isimli şerhi, Zeynuddīn er-Rāzī’nin *Tuḫfetu’l-Mulūk*’ü üzerine yazdığı *Minḫatu’s-Sulūk* adlı şerhi, İbnu’s-Sā‘ātī’nin *Mecma‘u’l-*

<i>el-İnāye Şerhu'l-Vikāye</i> sahibi ve <i>el-Cāmi'u's-Şağîr</i> şarihi 'Alî el-Esved [ö. 800/1397-1398]
<i>el-Fuṣūl</i> sahibi ve <i>Telḥîşu'l-Cāmi'</i> şarihi Muḥammed b. Ḥamza el-Fenārî [ö. 833/1429-1430]
<i>el-Mecma'</i> ve <i>el-Menār</i> şarihi 'Abdullaṭîf İbn Melek [ö. 800/1397-1398]
<i>et-Teshîl</i> ve <i>Cāmi'u'l-Fuṣūleyn</i> sahibi Maḥmūd b. İsrā'îl es-Simāvnî [ö. 820/1417-1418]
<i>ed-Durer</i> ve <i>el-Mirḳāt</i> sahibi Meḥmed el-Ḥusrevî [ö. 885/1480]
<i>el-Muḥtārāt</i> sahibi 'Alî b. Meḥmed el-Cemālî [ö. 932/1526-1527]
<i>el-İdāh</i> ve <i>Şerhu'l-Hidāye</i> sahibi Aḥmed İbnu'l-Kemāl [ö. 940/1534]
<i>el-Hidāye</i> ve <i>et-Tefsîr</i> haşiyecisi Sa'dî b. 'İsâ [ö. 945/1539]
<i>ed-Durer</i> ve <i>el-Eşbâh</i> haşiyecisi Meḥmed b. İlyās [ö. 954/1547]
<i>et-Tefsîr</i> ve <i>el-Fetāvā</i> sahibi Ebu's-Su'ūd b. Meḥmed [ö. 982/1574]
<i>et-Tekmile</i> ve <i>Ḥāşiyetu Şerhi Şadru's-Şerî'a</i> sahibi Aḥmed İbnu'l-Kāḏî Bedr [ö. 988/1580]

Bahrayn'i üzerine yazdığı şerhi, Ḥusām er-Ruhāvî'nin *el-Bihāru'z-Zāhira* isimli eseri üzerine yazdığı *ed-Dureru'z-Zāhira* isimli şerhi yer almaktadır. Bu son şerhin dibacesinde el-'Aynî, er-Ruhāvî'yi kendisinin hocası olarak zikretmekte, metnin çoğunu, ayrıca farklı ilimlere dair başka metinleri 778 (1376) yılı civarında kuzey beldelerinde ondan dinlediğini belirtmektedir (el-'Aynî, *ed-Dureru'z-Zāhira*, Feyzullah Efendi, no. 820, v. 1b). *Mecma'u'l-Bahrayn*'e yazdığı ve *el-Mustecma'* olarak adlandırdığı şerhin hatimesinde, şerhi 785 Ramazan'ının (1383) ilk yarısının sonlarında ve yirmi dört yaşındayken tamamladığını belirtmektedir (el-'Aynî, *el-Mustecma'*, Murad Molla, no. 888, v. 259a [Nüshanın yazımı 801 Cemaziyelevvel'inin (1399) başında Kahire'de el-'Aynî eliyle gerçekleştirilmiştir. Bu haliyle nüsha müellif hattıdır. Ancak ilk telif tarihinin 785 (1383) olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bilgi kısmen tereddüt uyandırmaktadır. Belki de bu nedenle kenara bir not düşülmüş, nüshanın müellifin hattı ve onun elinden çıkan nüshaların dördüncüsü olduğu belirtilmiştir.]). el-'Aynî, *Minḥatu's-Sulūk* adlı eserinin dibacesinde Mısır diyarına gittiğinde Türklerin *Tuḥfetu'l-Mulūk* adlı esere çokça ilgi gösterdiklerini gördüğünü, bu yüzden bir şerh kaleme almak istediğini belirtmektedir (el-'Aynî, *Minḥatu's-Sulūk*, Mehmed Asım Bey, no. 82, v. 1b). *Kenzu'd-Deḳā'ik* üzerine yazdığı şerhin dibacesinde, ömrünün oldukça sıkıntılı geçen bir dönemine dair bir betimlemede bulunmakta, şerhi de bu sıkıntıları unutturmaya vesile olması için yazdığını kaydetmektedir (el-'Aynî, *Remzu'l-Ḥakā'ik*, Yusuf Ağa, no. 216, v. 1b). el-'Aynî'nin eserleri içerisinde en fazla şöhret bulmuş olanı ise kuşkusuz *el-Hidāye* üzerine kaleme aldığı *el-Bināye* adlı şerhtir. Aynı zamanda kendisinden tahsil gördüğü hocalarını da zikrettiği bu senetlerden ilki, Şerafuddin Ebū'r-Rūḥ 'İsâ b. Ḥāş es-Surmārî > Şemsuddin en-Niksarî + Tâcuddin el-Kurdî > Ḥusâmuddin es-Signâkî > Hâfîzuddin el-Buḥārî > Şemsu'l-E'imme el-Kerderî > el-Merğânî şeklinde. İkincisi, Cemâluddin Yûsuf b. Müsâ el-Malaṭî > Kıvâmuddin Emîr Kâtib el-İtkânî > Burhânuddin el-Ḥarîfegnî > Hamîduddin ed-Ḍarîr > Hâfîzuddin el-Buḥārî > Şemsu'l-E'imme el-Kerderî şeklinde; üçüncüsü de el-'Alâ' es-Sirâmî > Celâl [el-Kurlânî] > Ḥusâmuddin es-Signâkî şeklindedir. Dördüncü ve son senet ise Celâluddin el-Mısrî > Kıvâmuddin el-İtkânî kanahıyladır. Bkz. el-'Aynî, *el-Bināye Şerhu'l-Hidāye*, Fazıl Ahmed Paşa, no. 631, v. 1b-2a.

	<i>ed-Durer ve el-Menār</i> haşiyecisi Muştafâ İbnu'l-'Azmi [ö. 1040/1631]
Meşhur Olmayan Fuḫahâ-i Rüm (39)	
	<i>Manzūmetu'n-Nesefî</i> şarhi Ḥaṭṭāb b. Ebî'l-Kāsim el-Ḳaraḥiṣārî (ö. 720/[1320-1321]) ⁶⁰
	<i>Manzūmetu'l-Fıkh ve el-Ferâ'id</i> sahibi Muḥsin el-Ḳayserî [ö. 772/1370'ten sonra] ⁶¹

⁶⁰ Taşköprizâde, ilk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra Şam diyarına göçtüğünü, buranın alimlerinden fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerini tahsil edip tekrar memleketine döndüğünü ve burada vefat ettiğini belirtmektedir. Necmuddin en-Nesefî'nin *Manzūmetu'n-Nesefî* olarak bilinen hilafiyat metni üzerine yazdığı şerhi 717 (1317-1318) yılında tamamladığını belirtmektedir (*eş-Şekâ'ik*, 26-27). O, bu bilgileri muhtemelen ilgili şerhin dibacesi ve hatimesindeki bilgilerden çıkarmıştır. Dibacede ismini el-Ḥaṭṭāb b. Ebî'l-Kāsim el-Ḳaraḥiṣārî olarak veren müellif, Dimeşk'e gittiğini ve buranın alimlerinden ilim tahsilinde bulunduğunu belirtmektedir. Bir nüshasında, eserin telifinin 26 Safer 717 (1317) tarihinde tamamlandığı ve *el-Kāfi* olarak isimlendirildiğine dair bilgi bulunmaktadır (el-Ḳaraḥiṣārî, *el-Kāfi fi Şerhi'l-Manzūmeti'n-Nesefiyye*, Fatih, no. 1816, vv. 1b, 213a). Eserin nüshasının zahriyesinde el-Ḳaraḥiṣārî'nin Celâluddin el-Ḥabbâzî'nin öğrencisi olduğu yönünde bir not mevcuttur (*el-Kāfi*, Laleli, no. 1044, v. 1a). el-Ḳaraḥiṣārî'nin Dimeşk'e gitmiş olması, el-Ḥabbâzî'nin de 691/1292'de Dimeşk'te vefat etmiş olması birlikte düşünüldüğünde bu durum mümkün görünmektedir, ancak bunu doğrulayabilecek bir ilave bilgiye rastlanılamamıştır. Kâtib Çelebi, İbn Tūlūn'dan naklen el-Ḳaraḥiṣārî'nin *el-Kenz*, *el-Muḥtâr* ve *Menār* üzerine şerhler yazdığı (1320-1321) yılını doğrulayabilecek herhangi bir bilgiye tesadüf edilememiştir.

⁶¹ *eş-Şekâ'ik*'te geçen kısa hal tercümesinde Meccuddin el-Ḳayserî'den ilim tahsil ettiği, edebi ilimler başta olmak üzere çeşitli ilim alanlarında yetkinlik kazandığı, Şam diyarına gidip tefsir ve hadis ilimlerini tahsil ettiği, sonra da memleketine geri döndüğü, fıkıhta başarılı bir manzum eser ile feraz alanında edebi değeri yüksek manzum eser telif ettiği, bu sonuncusunu ayrıca şerh ettiği belirtilmektedir (Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, 34-37). Ferazle ilgili manzum eseri *Câmi'u'd-Durer* adını taşımakta olup son beytinde geçen "لود" kelimesiyle 736 (1335-1336) yılında yazıldığına dair tarih düşürmüş (el-Ḳayserî, *Câmi'u'd-Durer*, Ayasofya, no. 1621, v. 3b), yazdığı şerhte de bu kelimeye açıklık getirmiştir. İlgili tarihte Sultan Ebü Sa'îd'in vefat ettiğini, insanların iltica edecek yer arayışına düştüğünü, bu yüzden büyük bir fitnenin ortaya çıktığını, bu fitnenin etkilerinin de halen sürdüğünü ifade etmektedir. Şerhin dibacesinde, manzum metni gençliğinde yazdığını ve 736 (1335-1336) yılında zuhur eden fitnenin halen devam ettiğini ifade etmesine bakılırsa, şerhi ilerleyen yaşlarında yazmış olması muhtemeldir (*Şerhu Câmi'u'd-Durer*, Laleli, no. 1296, vv. 12b, 60b). Ebü Sa'îd Bahâdir Ḥân, son İlhanlı hükümdarıdır ve vefatı sonrasında İlhanlıların hakimiyeti altındaki topraklarda uzun bir süre dinmeyecek bir siyasi istikrarsızlık baş göstermiştir. el-Ḳayserî'nin bu istikrarsızlığa yönelik kaygı düzeyi yüksek tespitleri, kendisinin bundan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Beyâzizâde'nin -muhtemelen Taşköprizâde'de geçen bilgidен hareketle- 'Abdulmuḥsin el-Ḳayserî'ye nispet ettiği *Manzūmetu'l-Fıkh* adlı eserin ne ölçüde doğru bilgi olduğu belirsizdir. Zira el-Ḳayserî'ye ait bu şekilde bir eser tespit edilememektedir. Beyâzizâde'nin *Câmi'u'd-Durer* ve *Şerhu Câmi'u'd-Durer*'i ayrı ayrı eserler olarak değerlendirmiş olması ihtimal dahilindedir. Muhtemelen onun *Manzūmetu'l-Fıkh* ile kastettiği eser, manzum olarak kaleme alınan *Câmi'u'd-Durer* metni olmalıdır. Recep Cici, *Şerhu Kitâbi'n-Necdiyyât* adlı eserinin 760 (1359) tarihinde istihsan edilmiş bir nüshasında telifin 759 (1358) yılında gerçekleştirildiği yönündeki bilgidен hareketle el-Ḳayserî'nin 761 (1360) yılında vefat etmiş olabileceği öngörüsünde bulunmaktadır (Recep Cici, "Muḥsin-i Kayserî," *DİA*, 31:48). Bununla birlikte Kıvâmuddin el-İtkânî'nin *Ġâyetu'l-Beyân* adlı eserinin 'Abdullah b. 'Abdillah eliyle 771 Zilkade'sinde (1370) istinsahı gerçekleştirilmiş bir nüshasında, ferağ kaydının hemen

el-Fenârî'nin öğrencisi Kara olarak bilinen, <i>el-Hidâye</i> haşiyecisi ve <i>el-Meşâbih</i> şarihi Ya'kûb b. İdris en-Nikdevî (ö. 833/[1429-1430]) ⁶²
el-Yegânî'nin öğrencisi, <i>el-Mecma'</i> şarihi ve <i>et-Tefsîru'l-Kebîr</i> telhişçisi Mehmed İbnu'l-Ķâđi el-Ayâşlüği [ö. 9./15. yy.] ⁶³
<i>el-Vikâye</i> şarihi Seydî 'Alî el-Ķümenâtî (ö. 800/[1397-1398]) ⁶⁴

kenarında yer alan bir mukabele notu el-Ķayşerî'ye aittir ve onun daha sonraki bir tarihte vefat ettiğini düşünmeye imkan tanımaktadır. Notta müellif nüshasından istinsah edilmiş bir nüshadan hareketle yazımı gerçekleştirilmiş ve müellife okunmuş bir nüsha ile mukabelesinin yapıldığı belirtilmekte, bunun ise 'Abdulmuhsin el-Ķayşerî tarafından 18 Safer 772 (1370) tarihinde yazıldığı kaydedilmektedir (el-İtkânî, *Ķâyetu'l-Beyân*, Yeni Cami, no. 497, v. 325a). Bu durumda, el-Ķayşerî'nin 772 (1370) yılında sağ olduğu tespitinde bulunmak mümkündür. el-Ķayşerî'nin 739 Şevval'inde (1339) istinsah ettiği bir *el-Keşşâf* nüshasına da bu vesileyle dikkat çekmek mümkündür. Bkz. *ez-Zemaşşerî, el-Keşşâf*, Fatih, no. 389, v. 345a.

⁶² Taşköprizâde, Kara Ya'kûb'un Şam ve Kahire'de tahsil gördükten sonra Anadolu'ya dönüp Larende'ye -günümüzde Karaman- yerleştini ve vefat edene kadar da burada yaşadığını belirtmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 118-119). Kara Ya'kûb'un, Karamanoğulları diyarında bulunduğu süreçte Molla el-Fenârî'den tahsilde bulunduğu kaydedilmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 60-61). Bir *Fuşûlu'l-Bedâyi'* nüshasının zahriyesinde bulunan icazet belgesi bunu doğrulamaktadır; icazet el-Fenârî tarafından ilgili eser merkezli olarak 812 Rebiülahir'inde (1409) Kara Ya'kûb'a verilmiştir ve künye bilgisi burada Şerafuddîn Ya'kûb b. İdris b. İbrâhîm b. 'Abdillâh olarak zikredilmiştir (*Fuşûlu'l-Bedâyi'*, Murad Molla, no. 704, v.1a). Beyâzîzâde'nin burada zikrettiği iki eserin de günümüze ulaşmış bir nüshasının olup olmadığı bilinmemektedir. Adem Çiftçi'nin ona nispet ettiği ve çok sayıda nüshasının günümüze ulaştığını belirttiği *Şerhu'l-Vikâye* haşiyesi (Adem Çiftçi, "Şerhu'l-Hidâye Üzerine Ya'kûb. İdris'in Hâşiyesi," 101-109) gerçekte Ya'kûb Paşa b. Hıdır Bey'e aittir. Onun bu kapsamda listelediği nüshaların neredeyse tamamında Ya'kûb Paşa'nın ismi kayıtlıdır.

⁶³ Ayaslug kadısının oğlu olduğu ve Ayaslug Çelebisi olarak şöhret bulduğu, Molla Yegân'dan tahsil gördüğü, Hocazâde'nin de hocası olduğu belirtilmektedir. Taşköprizâde, İbnu's-Sâ'âtî'nin *Mecma'u'l-Bahrayn*'i üzerine yazdığı şerhin kendisinin de çokça istifade ettiği faydalı bir şerh olduğunu ve *el-Hidâye* şerhlerinden yapılmış derlemelerden olduğunu ifade etmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 170-171). Eserin, zahriyesinde müellif hattı olduğu bilgisinin paylaşıldığı bir nüshası günümüze ulaşabilmiştir. Oldukça hacimli olan nüshanın zahriyesinde müellifin adı, Mehmed b. Yünus el-Ayâşlüği olarak kaydedilmiştir. Bkz. *Şerhu Mecma'î'l-Bahrayn*, Laleli, no. 995, v. 1a.

⁶⁴ *eş-Şekâ'ik*'te geçen künye bilgisine bakılırsa ismi es-Seyyid Ķasen b. es-Seyyid 'Alî el-Ķümenâtî'dir. Taşköprizâde, nispesinin menşesinin Tokat yakınlarında bir yer olduğunu belirtmekte, kendisini de bütün ilim dallarında yetkin bir kimse olarak vasıflandırmaktadır. *el-Vikâye*'ye yazdığı şerhin müellifin ilmi yetkinliğini ortaya koymaya yeter mahiyette olduğunu, ayrıca *ez-Zicu's-Şâmil*'e bir şerh yazdığını, 800 (1397-1398) yılında vefat ettiğini kaydetmektedir (*eş-Şakâ'ik*, 178-180). Beyâzîzâde muhtemelen İbnu's-Seyyid 'Alî diyeceği yerde, Seydî 'Alî olarak yazmıştır. Taşköprizâde'nin verdiği, Beyâzîzâde'nin de bu şekilde not ettiği vefat tarihi yanlıştır. Zira *Vikâye*'ye yazdığı şerhin bir nüshasında müellifin ferağ kaydı bilgisi paylaşılmış olup buna göre o, 827 Cemaziyevvel'inin (1424) ilk günlerinde şerhi yazmaya başlamış, 832 Safer'inin (1428) ortalarında tamamlamıştır. Eserin dibacesinde ismini es-Seyyid Ķasen b. es-Seyyid 'Alî olarak vermekte, doğum yerine atfen el-Ķümenâtî, ikamet yerine atfen de es-Sivâsî nisbesini paylaşmaktadır (el-İnâye *Şerhu'l-Vikâye*, Fatih, no. 1886, vv. 1b, 391a). Bu durumda onun 832'den (1428) sonraki bir tarihte vefat ettiğini söylemek imkan dahilindedir. *ez-Zicu's-Şâmil*'e yazdığı şerh de ona dair bazı önemli bilgiler ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Dibace verdiği bilgiler göre el-Ķümenâtî, eserini *el-Kâmil fi Şerhi'z-Zicu's-Şâmil* olarak adlandırmış ve Sultan 1. Mehmed'e ithaf etmiştir. Hatimede eseri 821 Ramazan'ının (1418) ikinci on günü içerisinde yazmaya başladığını, aynı yılın Zilkade ayının 25'inde tamamladığını belirtmektedir (*el-Kâmil*, Laleli, no. 2137, vv. 1b-2b, 68b). Hatimede bir özür sadedinde kadılık görevi ile meşguliyeti ile divan emirliği görevi arasında

Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikāye</i> 'sinin haşiyecisi Ya'küb Paşâ b. Hıdır Bey b. Celâl (ö. 891[/1486]) ⁶⁵
Hocazâde'nin öğrencisi, <i>el-Vikāye</i> şarihi Yûsuf b. Huseyn el-Kirmâstî (ö. 900[/1494]) ⁶⁶
Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikāye</i> 'sinin haşiyecisi, Kara Sinân olarak meşhur Yûsuf [ö. 9./15. yy.] ⁶⁷

sıkışmış bir vaziyette iken eseri yazmak durumunda kaldığı belirtilmesi ve eseri 1. Meşmed'e ithaf etmesi, onun bu sırada Osmanlı topraklarında görevli olabileceğini düşündürmektedir.

⁶⁵ Sultan 2. Meşmed döneminin önemli isimlerinden Hıdır Bey'in oğludur. Taşköprüzâde, *Şerhu'l-Vikāye* üzerine yazdığı haşiyenin alimler arasında makbul bir eser olduğunu belirtirken, Kâtib Çelebi de eserin ihtiva ettiği pek çok hususun, *el-Hidāye* ve *et-Telviḥ* şerhlerinden alınma olduğuna dikkat çekmektedir (*eş-Şakâ'ik*, 296-297; *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2022). Bu haşiyenin günümüze ulaşmış çok sayıda nüshası mevcuttur. Bunlardan birinin zahriyesinde Ḥâsen Çelebi'den (muhtemelen el-Fenârî) naklen Ya'küb Paşa ve eseriyle ilgili bir değerlendirme mevcuttur. Onun oldukça veciz bir biçimde sorular ortaya koyduğu bu haşiyesinin ulema nezdinde kabul gördüğü ifade edilmektedir (*Hâşiy'e 'alâ Şerhi'l-Vikāye*, Fatih, no. 1602, v. 1a). Bunun dışında Fatih Koleksiyonu 2523 numarada kayıtlı bir feraiz şerhi, vikaye sayfasında Ya'küb Paşa'ya nispet edilmiştir. Zahriyesinde "Min kutubi Ya'küb b. Hıdır Beg b. Celâl" şeklinde bir mülkiyet notu bulunan nüshanın ferağ kaydında musannifinin eliyle 854 Ramazan'ının (1450) ilk günü tamamlandığı kaydedilmiştir (*Şerhu'l-Ferâ'id*, Fatih, no. 2523, vv. 1a, 68b). Nüshanın müellifinin kaleminden çıktığı açık olmakla birlikte, müellifin Ya'küb Paşa olduğu net değildir. Kâtib Çelebi, *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye* üzerine kaleme alınan şerh ve haşiyeleri sıraladığı yerde onun ismine yer vermemiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1247-1250). Bununla birlikte, diğer şerhlerin metinlerinden ayrışıyor oluşu metnin Ya'küb Paşa'ya ait olabileceğini düşündürmektedir. Yine de kesin bir değerlendirmede bulunabilmek zordur.

⁶⁶ Başta Hocazâde olmak üzere önemli isimlerden tahsil görmüş, dilci ve fıkıhçı kimliği ile öne çıkmıştır. Eserlerinden bazılarını ithaf ettiği Sultan 2. Bayezid'in nezdinde hüsni kabul görmüştür. el-Kirmâstî'nin burada zikri geçen şerhini, *el-Himāye 'inde'l-Ḥatm bi'l-Hidāye mim-men lehu'l-İ'âne fi'l-Bidāye ve'n-Nihāye* olarak isimlendirdiği belirtilmektedir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2021). el-Kirmâstî'nin fıkıh usulünde kaleme aldığı *el-Veciz*, *Zubdetu'l-Vuşûl ilâ 'Umdeti'l-Uşûl* ve *el-Medâriku'l-Aşliyye ilâ'l-Makâşidi'l-Fer'iyye* adlı eserleri mevcuttur (Ahmet Özel, "Kirmastî," *DİA*, 26:67-68). Beyâzîzâde'nin, onun bu eserlerine atıfta bulunmamış olması düşündürücüdür. Bu eserlerle ilgili olarak bkz. Abdurrahman Haçkalı, "Bir Osmanlı Fıkıh Usulcüsü Olarak Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî ve Eserlerindeki Metodu," 41-53; Hayatı hakkında bilgi ve eserlerinin geniş bir dökümü için bkz. Mustafa Ağâ ve Sahip Aktaş, "Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri," 211-250.

⁶⁷ Kâtib Çelebi'nin *Şerhu'l-Vikāye*'ye haşiye yazarlar arasında Kara Sinân olarak yer verdiği ancak vefat tarihi bilgisi paylaşılmadığı bir kimsedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2023). Ancak tahmini vefat yılı 885/1480 olarak tespit edilmiştir (Tahsin Özcan, "Kara Sinan," *DİA*, 24:365-366). Tahsin Özcan'ın - muhtemelen Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgiden hareketle- eseri *Şerhu'l-Vikāye* üzerine yazılmış bir haşiye olarak tanımlaması doğru değildir. Zira Damad İbrahim Koleksiyonu 583 numarada kayıtlı tek nüshasının dibacesindeki bilgiler, eserin *Vikāyetu'r-Rivāye* üzerine müstakil bir şerh olduğunu ortaya koymaktadır. Özcan'ın Kara Sinân'a nispet ettiği Laleli Koleksiyonu 866 numarada kayıtlı *Hâşiy'e 'alâ Şerhi'l-Vikāye* gerçekte Şâ'ir Sinân'a, Murad Molla Koleksiyonu 799 numarada kayıtlı baştan ve sondan eksik nüsha ise zahriyesinde belirtildiği üzere muhtemelen 'Arab Sinân'a aittir. Kara Sinân şerhinin girişinde ismini Yûsuf b. 'Abdulmelik b. Baḥşâyîs olarak paylaşmış, yazdığı şerhi *Ri'āyetu'l-Vikāye* olarak isimlendirmiş, Sultan 2. Murâd'ın adını anmış ve 836 yılında (1432-1433) Manisa'da tamamladığını belirtmiştir (*Ri'āyetu'l-Vikāye*, Damad İbrahim, no. 583, v. 1b) Kara Sinân'ın, en-Nesefî'nin *Menâr*'ı üzerine yazdığı ve *Zeynu'l-Menâr* olarak isimlendirdiği bir şerhi de mevcuttur. Dibacede yine 2. Murâd'ın adını anmış, eseri de 842 Zilkadesi'nin (1439) ikinci haftasında tamamlamıştır. Bkz. *Zeynu'l-Menâr*, Yozgat, no. 373, vv. 1b, 156b.

el-Yegânî'nin öğrencisi, <i>Şerhu'l-Vikâye</i> haşiyecisi Meḥmed b. İbrâhîm en-Nikisârî (ö. 901[1495-1496]) ⁶⁸
el-Ḥusrevî'nin öğrencisi, Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikâye</i> 'sinin haşiyecisi, Aḫî olarak bilinen Yûsuf b. Cunejd et-Tûkâtî [ö. 905/1499-1500] ⁶⁹
el-Ḥusrevî'nin öğrencisi, Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikâye</i> 'sinin haşiyecisi, Sinân eş-Şâ'ir olarak bilinen Yûsuf [ö. 10./16. yy.] ⁷⁰
<i>el-Muhtârât</i> derleyicisi 'Abdurrahmân İbnu'l-Mu'eyyed el-Amâsî (ö. 922[1516]) ⁷¹

⁶⁸ Molla Yegân'ın yanı sıra Molla el-Fenârî'nin oğlu Yûsuf Bâlî'den de tahsil görmüş, daha çok dilci ve tefsirci kimliği ile öne çıkmıştır (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 440-441). *Şerhu'l-Vikâye*'ye yazdığı haşiye, aynı zamanda fikh alanında yazdığı bilinen tek eseridir. Bu haşiyeyi, Sultan 2. Meḥmed için kaleme aldığı belirtilmektedir (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2022). Gökbulut'un -muhtemelen Kâtib Çelebi'den hareketle- ona nispet ettiği *Şerhu 'Umtedi'l-'Akâ'id* ve *Şerhu Kaşideti Bed'i'l-Emâlî* adlı iki akide şerhi (Hasan Gökbulut, "Niksârî," *DİA*, 33:122) gerçekte bir Beylikler dönemi alimi olan Şemsuddîn en-Niksârî'ye aittir.

⁶⁹ eş-Seyyid Aḫmed el-Kırîmî ile Sultan 2. Bayezid'in hocası olan Molla Şalâhuddîn'den tahsil görmüş, Molla Ḥusrev'in hizmetine girmiştir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 442-443; Halit Ünal, "Aḫîzâde Yûsuf Efendi," *DİA*, 1:549). Kâtib Çelebi, vefat tarihi olarak 905 (1499-1500) yılını göstermekte, *Şerhu'l-Vikâye*'ye yazdığı haşiyenin kabul gören bir haşiye olduğunu ve tamamlanmasının on yıl kadar sürdüğünü belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2022). Eserin Türkiye yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshasının mevcut oluşu, Kâtib Çelebi'nin değerlendirmesini doğrular niteliktedir. Dibacesinde haşiyeyi *Zaḫîratu'l-'Ukbâ fi Şerhi Şadri's-Şerî'ati'l-'Uzmâ* olarak isimlendirdiğini belirtmekte ve Sultan 2. Bayezid'e ithaf etmektedir. Bkz. *Zaḫîratu'l-'Ukbâ*, Çelebi Abdullah, no. 99, v. 2b.

⁷⁰ Kâtib Çelebi, *Şerhu'l-Vikâye*'ye haşiye yazarlar listesinde ismine yer vermiş, Aḫî Yûsuf'a eleştiriler yönelttiğini belirtmiş, haşiyeyi de makbul bir haşiye olarak nitelemiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2022). Eserin iki nüshası mevcuttur, ancak ismini daha açık tespit etmeye imkan tanıyacak bir dibaceden yoktur. Bkz. Şâ'ir Sinân, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*, Damad İbrahim, no. 583, vv. 1b-188a (Nüshada önce Kara Sinân'ın şerhi, ardından da Şâ'ir Sinân'ın haşiyesi yer almaktadır).

⁷¹ Mu'eyyedzâde 'Abdurrahmân Efendi'nin bu isimde bir eserine hiçbir bibliyografik kaynaktan rastlanılamamıştır. Muhtemelen Beyâzîzâde onun fetvalarını içeren ve *Mecmû'atu'l-Fetâvâ, el-Fetâvâ, Mecmû'atu'l-Mesâ'il* gibi adlarla anılan bu eserini *el-Muhtârât* şeklinde takdir etmiştir. Kâtib Çelebi'nin muteber olarak nitelediği (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1606-1607) eserin Osmanlı tarihi boyunca en fazla müracaat edilen ve en çok kaynak gösterilen fetva derlemelerinden biri olduğu kaydedilmiştir (Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 352; ayrıca bkz. Emine Arslan, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetvâ Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi," 286-291). Damad İbrahim Koleksiyonu 624 numarada Mu'eyyedzâde'ye ait olarak kataloglanmış *Terğîbu'l-Lebîb* isimli eser, gerçekte 'Abdurrahmân isminde başka birisine aittir. Dibacede *el-Hidâye* üzerine bir şerh yazmak istediğini, bu amaçla var olan bütün şerhleri toplayıp gözden geçirdiğini, gereksiz pek çok bilgiyle karşılaştığını, bunun ise temelde Kemâlpaşazâde'nin şerhinde ortaya koyduğu bazı polemiklere sonraki eserlerde geniş bir şekilde temas edilmesinden kaynaklandığını belirtmekte ve fazlalık olarak gördüğü hususlardan arındırarak gerçekleştirdiği şerhi *Terğîbu'l-Lebîb* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir. Şerhe geçmeden önce de Kemâlpaşazâde'ye yer yer sert tenkitler yöneltmektedir (*Terğîbu'l-Lebîb*, Damad İbrahim, no. 624, v. 1b-2a). Kemâlpaşazâde'nin Mu'eyyedzâde'den yaklaşık yirmi yıl sonra vefat ettiği göz önünde bulundurulursa, eserin Mu'eyyedzâde'ye ait olması mümkün görünmektedir. Nitekim *Terğîbu'l-Lebîb*'in Şehid Ali Koleksiyonu 723 numarada kayıtlı bir başka nüshasının dibacesinde aynı zamanda Sultan 3. Murâd'a yönelik bir ithafın yer alıyor oluşu (*Terğîbu'l-Lebîb*, Şehid Ali Paşa, no. 723, v. 2b) bunu teyit etmektedir. Aksoy'un *Terğîbu'l-Lebîb*'in farklı nüshaları olarak atıfta bulunduğu ve üzerlerinde Mu'eyyedzâde'ye ait olduğunu düşünmeye imkan tanıyacak veri bulunmadığını söylediği (Hasan

<i>Muṣṭemilu'l-Aḥkām</i> sahibi Faḥruddīn Meḥmed er-Rūmī (ö. 880[/1475-1476]) ⁷²
Ḥocazāde'nin öğrencisi, <i>Murtaḏā'l-Vāḳı'āt</i> sahibi Nūruddīn el-Ḳaraşūvī (ö. 928[/1521-1522]) ⁷³
<i>Mecma'u'l-Baḥrayn</i> şarihi, Şadru'ş-Şerī'a'nın <i>Şerḥu'l-Vikāye</i> 'sinin haşiyecisi, üç yüz seksenden fazla itirazı çerçevesinde es-Simāvnī ile fuḫahā' arasında muhakematta bulunan Suleymān b. 'Alī el-Ḳaramānī (ö. 926[/1519-1520]) ⁷⁴

Aksoy, "Müeyyedzāde Abdurrahman Efendi," *DİA*, 31:485) Esad Efendi Koleksiyonu 947, Nuruosmaniye Koleksiyonu 2038, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu 691 numaralarda kayıtlı nüshaların gerçekte Mu'eyyedzāde'nin *Mecmū'a*'sının farklı nüshaları olduğunu bu vesileyle belirtmek gerekir.

⁷² "Tedavüldeki zayıf kitaplardan biri" şeklinde el-Birgivi'den bir nakilde bulunan Kâtib Çelebi, eserin küçük ve büyük iki nüshası olduğunu, eserin Sultan 2. Meḥmed için Edirne'de kaleme alındığını, büyük olan nüshasının feraḡ kaydında eserin 879 Cemaziyelahir'inde (1474) tamamlandığının ifade edildiğini belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunūn*, 2:1692). Şükrü Özen, müellifin ismini "Fahredden Yahya b. Abdullah el-Mudurni er-Rumi", vefat tarihini de - *Ferā'idu'l-Le'ālī* adlı eserinden hareketle - "890/1485'ten sonra" şeklinde tespit etmiş, var olan nüshaları küçük ve büyük metin özelinde tefrik etmiş ve Kâtib Çelebi'nin el-Birgivi'den gerçekleştirdiği naklin küçük olan metinle ilişkili olduğunu kaydetmiştir (Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 348-349). *Ferā'idu'l-Le'ālī* isimli eserinin girişinde yer verdiği bilgiye bakılırsa, Faḥruddīn er-Rūmī *Şerḥu'l-Vikāye* üzerine de bir haşiyeye kaleme almıştır. O burada ayrıca *Muṣṭemilu'l-Aḥkām* isimli eserinde Bedruddīn es-Simāvnī'nin *Cāmi'u'l-Fuṣūleyn*'inde ortaya attığı sorulara da cevaplar vermeye çalıştığını belirtmektedir. Bkz. *Ferā'idu'l-Le'ālī*, Karaçelebizade, no. 177, v. 1b.

⁷³ İsmi Nūruddīn Ḥamza b. Yūsuf el-Ḳaraşūvī'dir. Ḥocazāde'nin yanı sıra Ḥaṭibzāde ve Sinān Paşa'dan ders almış, sürgüne gönderildiğinde de Sinān Paşa'ya eşlik etmiştir. 2. Selīm döneminde İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuş, Safeviler aleyhine verdiği fetva ile şöhret olmuş ve 928/1522 yılında vefat etmiştir (Mehmet İpşirli, "Sarigövez Nūreddin Efendi," *DİA*, 36:151-52). Kâtib Çelebi, *el-Murtaḏā*'nın Ḥaneḫi fūrūna dair ve bazı meseleler merkezli derleme bir eser olduğunu belirtmekte, müellifinin de vefat tarihini 934 (1527-1528) olarak sunmaktadır. Bkz. *Keşfu'z-Zunūn*, 2:1653.

⁷⁴ Kâtib Çelebi, vefatını 924/1518-1519 olarak vermiştir (*Keşfu'z-Zunūn*, 2:2023). *Şerḥu'l-Vikāye*'ye yazdığı ve Sultan 2. Bayezid'e ithaf ettiği haşiyenin bir nüshasının vikaye sayfasında eserin 21 Rebiülevvel 901 (1495) tarihinde yazıldığı bilgisi mevcuttur. Bunun altında Ahmed Paşa b. Hıdır Bey'in eserle ilgili manzum bir değerlendirmesi, sonraki vikaye sayfalarında da dönemin önemli isimlerinin eserle ilgili övgü dolu kısa mütalaa mektuplarının suretleri bulunmaktadır. Bu isimler sırasıyla 'Alī el-'Arabī, Mu'arriḫzāde Yūsuf b. Meḥmed, Aḥaveyn Meḥmed, Aḫī Yūsuf b. Cunejd, Kāsim b. Ahmed el-Cemālī, Yūsuf b. 'Abdirrahmān, Muṣṭafā b. Evḥaddīn el-Yārḫişārī, 'Alī b. Ahmed el-Cemālī, el-'İzārī, Yahyā el-Ḳaramānī ve Mu'eyyedzāde 'Abdurrahman'dan oluşmaktadır (el-Ḳaramānī, *Hāşiyeye 'alā Şerḥi'l-Vikāye*, Turhan Valide Sultan, no. 110, vv. Ia-IIa, 1b). Beyāzizāde'nin dikkat çektiği diğer eserin bir nüshasında, eser ismi zahriyede *el-Es'ile ve'l-Ecvibe el-Mute'allika bi-Cāmi'u'l-Fuṣūleyn* olarak sunulmuş, karşı yaprağında ise eserin 15 Ramazan 913 (1508) tarihinde yazıldığı not edilmiştir. el-Ḳaramānī, uzunca yazdığı dibacesinde Karahisar kadılığında azline değinmekte ve bundan duyduğu teessüfünü ince bir şekilde ifadelerle dökmektedir. Bu olay sonrasında *Cāmi'u'l-Fuṣūleyn*'i mütalaa etmeye yönelmiş, eserin ne kadar önemli bir metin olduğunu gözlemlemiş, ancak müellifinin bazı konularda farklı kitaplardan selefte karşılığı olmayan ve halef alimlerinin de itirazına sebebiyet veren "der ki - derim ki" formu üzerinden eklemeler yaptığını, bu çerçevede üç yüz seksen soru ortaya koyduğunu tespit etmiştir. Eserde bu sorulara önceki ve sonraki alimlerin görüşlerine müracaat etmek suretiyle cevaplar vermiş ve yazımına 904 Ramazan'ında (1499) başladığı eserin müsveddesini altı ayda tamamlamıştır. Ancak Kastamonu

el-Hüsvrevî'nin öğrencisi, Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikâye</i> 'sinin haşiyecisi, Kara Kemâl olarak bilinen İsmâ'îl el-Şaramânî [ö. 920/1514-1515] ⁷⁵
<i>Muhtaşaru'l-Kudûrî</i> şarihi Mehmed Şâh İbnu'l-Hâc Hâsenzâde (ö. 939[/1532-1533]) ⁷⁶
<i>el-Vikâye</i> ve <i>el-Meşârih</i> şarihi, <i>Tefsîru'l-Beydâvî</i> haşiyecisi, Şeyhzâde olarak bilinen Mehmed b. Muşlihuddîn el-Kocevî (ö. 951[/1544-1545]) ⁷⁷
Efdalzâde'nin öğrencisi, <i>Maḥzenu'l-Fıkh</i> sahibi ve şarihi Mûsâ b. Mûsâ el-Amâsî (ö. 920[/1514-1515]) ⁷⁸

kadılığı görevi nedeniyle temize çekememiş, bir zaman sonra eseri tekrar elden geçirip son halini vermiş ve Sultan 2. Bayezid'e ithaf etmiştir. Bkz. *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*, Turhan Valide Sultan, no. 97, vv. 1b, 1a-2a; es-Simâvî'nin soruları ve el-Şaramânî'nin cevaplarının seçilmiş örnekler üzerinden genel bir tahlili için bkz. Ayhan Hıra [Hıra], "Süleyman b. Ali el-Karamanî'den Şeyh Bedreddin'e Cevaplar," 635-661.

⁷⁵ Asıl adı Kemâluddîn İsmâ'îl b. Bâli el-Şaramânî olsa da Kara Kemâl olarak tanınmıştır. Molla Hüsvrev'in yanı sıra el-Hayâlî'den tahsil görmüştür. Mu'eyyedzâde 'Abdurrahmân Efendi'nin kazasker oluşu sonrasında daha önceden yaşadıkları bir anlaşmazlık nedeniyle emekliye sevk edilmiş, vefatına kadar da ilimle meşgul olup çok sayıda eser kaleme almıştır (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 534-537). Daha çok kelamcı kimliği ile öne çıkan Kara Kemâl'in fıkıh alanında yazdığı tek kapsamlı eser, *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yazdığı haşiyedir. Kâtib Çelebi, hacminin genişliği nedeniyle bunu şerh olarak nitelemiş, ana metin ve şerhin iç içe geçtiğini, ana metnin ibarelerinin çizgiyle belirginleştirildiğini belirtmiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2023). Nüshalarının bazılarının zahriye veya vikaye sayfalarında haşiyeye (Çelebi Abdullah, no. 100, v. 1a; Damad İbrahim, no. 516, v. 1a), bazılarında ise şerh (Esad Efendi, no. 739, v. 1a; Şehid Ali Paşa, no. 810, v. 1a) nitelemesinin kullanılması bu noktada küçük de olsa bir tereddüt yaşanmış olabileceğine işaret etmektedir. Eserin girişinde çok sayıda ilme temas etmiş, bu ilimlerin ne ölçüde faydalı ve meşgul olunması gereken ilimler olduklarına dair kısa kısa değerlendirmelerde bulunmuştur. Esad Efendi Koleksiyonu 739 numaradaki nüshasının sonunda yer alan 910 (1504-1505) tarihinin, aynı zamanda eserin telif tarihi olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Bkz. Kara Kemâl, *Şerhu Şerhi'l-Vikâye*, Esad Efendi, no. 739, v. 580b.

⁷⁶ Hâcîhasenzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olup, tahsilini de babasından ve devrinin ileri gelen alimlerinden yapmıştır. Taşköprizâde, *Muhtaşaru'l-Kudûrî*'ye yazdığı şerhin yanında, üzerinde ittifak edilen meselelerden hareketle *Vikâye*'ye ilavelerde bulunduğu bir eser karaladığını, ancak temize çekemediğini belirtmektedir. Bkz. *eş-Şakâ'ik*, 608-611; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:1632.

⁷⁷ Taşköprizâde, onun Efdalzâde'den tahsilde bulunduğunu, el-Beydâvî'nin tefsirine yazdığı haşiyenin yanında *Vikâye*, *el-Ferâ'idü's-Sirâciyye*, es-Sekkâkî'nin *Miftâh*'i ve *Kaşide-i Burde* üzerine şerh yazdığını belirtmektedir (Taşköprülüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 534-537). *Vikâye* üzerine kaleme aldığı hacimli şerhin müsvede nüshası ile temize çekilmiş nüshası günümüze ulaşabilmiştir. Müsvede nüshasında yazımın 938 Ramazan'ında (1532), nihai nüshada ise 25 Safer 939'da (1532) tamamlandığı kayıtlıdır (Şeyhzâde, *Şerhu'l-Vikâye*, Fazıl Ahmed Paşa, no. 616, v. 436b [ikinci cilt]; *Şerhu'l-Vikâye*, Nuruosmaniye, no. 1691, v. 401 [ikinci cilt]). Temize çekilmiş nüshanın hatimesinde, her ders öncesi işleyeceği konu ile ilişkili hususları yazıya döktüğünü, eserin bu şekilde ortaya çıktığını belirtmektedir. Kâtib Çelebi'nin bu esere dair verdiği bilgilere, temize çekilmiş nüshanın kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2022-2023). *el-Ferâ'idü's-Sirâciyye* üzerine kaleme aldığı şerhin en eski nüshası 2 Zilhicce 933'te (1527) yazımı tamamlanmış bir nüshadır. Bkz. Şeyhzâde, *Şerhu'l-Ferâ'idü's-Sirâciyye*, Kadızade Mehmed, no. 263, v. 147b (Nüshanın müellif hattı olabileceğini belirtmek gerekir).

⁷⁸ *eş-Şekâ'ik*'teki hal tercümesinde Amasya Bayezid Camii Kütüphanesinde hafız-ı kütüb olduğu, memleketindeki tahsilin ardından Acem ve Arap diyarlarına giderek buralarda ilim tahsilinde bulunduğu, Anadolu'ya döndükten sonra da Efdalzâde'nin hizmetine girip ondan tahsil gördüğü belirtilmiştir. Hayatının son dönemini Amasya'da tedrisle meşgul olarak geçirmiş, özellikle fıkıh

el-Hidāye, Fethu'l-Kadīr, Şadru'ş-Şerī'a'nın Şerhu'l-Vikāye'si ve Tefsīru'l-Beydāvi haşiyecisi 'Arabzāde olarak bilinen Meḥmed b. Meḥmed (ö. 969[1561-1562])⁷⁹

ilminde öne çıkmış ve meşhur fıkah metinlerinden on tanesini derleyerek oluşturduğu *Maḥzenu'l-Fıkh* isminde bir eser yazmıştır (Taşköprülüzāde, *eş-Şakâ'ik*, 664-665). Kâtib Çelebi, kitaptaki toplam mesele sayısının 9268 olduğunu kaydetmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1639). Şükrü Özen, bu eserin Osmanlı yöneticilerinin emriyle gerçekleştirilen ilk fetva derlemelerinden biri olduğuna dikkat çekmektedir (Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 339). Beyâzîzāde, *Maḥzenu'l-Fıkh*'ın bir nüshasına bu yazıda ele alınan listelerinden ikisini not etmiştir. Bu listelerde birinin bulunduğu sayfada, müellife dair Taşköprizāde'de geçen bilgilere yakın kısa bir değerlendirmede bulunmuştur: "*Maḥzenu'l-Fıkh* gerçekten ilginç bir tertibi olan usul meselelerinin ve nadir hadiselerin kaydedildiği faydalı bir eserdir. Şeyḥ, Muftî İmâm Muşliḥuddīn Mūsā b. Mūsā el-Amāsî'ye aittir. Kendisi Arap, Acem ve Rum alimlerinden ilim tahsil etmiş, 'Allāme Muftî Ḥamīduddīn b. Efdaluddīn el-Ḥuseynî'nin yanında tahsilini tamamlamıştır. Sonrasında kendi memleketinde müftülük yapmış ve ders vermiştir. On eseri derleyerek yazdığı bu eserin ibadetler bölümü için de bilahare bir şerh kaleme almıştır. O 922 (1516-1517) civarında vefat etmiştir." (*Maḥzenu'l-Fıkh*, Nuruosmaniye, no. 1821, v. 1a). el-Amāsî, dibacede eseri Sultan 2. Bayezid'den gelen bir talep üzerine Rüm Muftî'sinin işaretleriyle kaleme aldığını, *Vikāye, Mecma', Muhtâr, Kenz, 'Uyûn, Ğureru'l-Ahkâm, et-Tekmile, Letâ'ifu'l-İşârât, Nukāye* ve *el-Hidāye*'den oluşan on kitaptan derlemede bulunduğunu, bu eserlerin her birini eserde rumuzlandığını, eseri de 913 yılına karşılık gelecek şekilde *Maḥzenu'l-Fıkh* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir. Eserin bazı nüshalarında, kendisinden işaret aldığı müftünün Ḥamīduddīn b. Efdaluddīn el-Ḥuseynî olduğu yönünde kenar notu düşüldüğü görülmektedir (Nuruosmaniye, no. 1821, v. 1b; Hamidiye, no. 560, v. 1b). Efdalzāde, şeyhülislamlık görevine 901/1496'da getirilmiş ve 908/1503'te vefat edene kadar da bu görevi sürdürmüştür (Cahit Baltacı, "Ḥamīduddīn Efendi, Efdalzāde," *DİA*, 15:476). el-Amāsî eseri tamamladığında, muhtemelen Efdalzāde artık hayatta değildir. Eserin Feyzullah Efendi Koleksiyonu 954 numaradaki nüshasının zahriyesine Dıyâ'uddīn Sinân el-Amāsî'nin düştüğü bir mülkiyet ve alım-satım notuna bu vesileyle dikkat çekmek gerekir. Notta, nüshanın müellif Muşliḥuddīn'in oğlunun terekesinden altı altın karşılığında satın alındığı, nüshanın da müellifin hattı olduğu belirtilmektedir. Bkz. *Maḥzenu'l-Fıkh*, Feyzullah Efendi, no. 954, v. 1a.

⁷⁹ 'Alî b. Bālî'nin sunduğu genişçe hal tercümesinde Sultan 2. Süleymân'ın hocası Ḥayruddīn Efendi'nin yanında mülazemetini aldığı, ilmf yetkinliği ile akranları arasında öne çıktığı ve çok geçmeden Semaniye medreselerinden birinde müderrislik makamına ulaştığı not edilmektedir. Şeyhülislam Ebu's-Su'ūd'un bir öğrencisini kendisine mürid olarak ataması, epeyce sıkıntılı bir süreç yaşamasına neden olmuş, Ebu's-Su'ūd'un şikayeti ve verdiği fetva gereği görevinden süresiz bir şekilde azledilmiş, herkesin önünde dayak cezasına maruz bırakılmış ve payitahttan temelli olarak sürülmüştür. Bursa'da iki yıllık sürgün hayatından sonra, Sultan 2. Selîm'in tahta geçmesiyle Süleymaniye medreselerinden birinin müderrisliğine, ardından da Kahire kadılığı görevine getirilmiştir. Kış şartlarında kara yolculuğuyla Kahire'ye seyahatinin meşakkatli olacağı düşünüldüğü için, deniz yoluyla gitmeye karar vermiş, Rodos adasındaki konaklamadan sonra gemi hareket ettiği yerde şiddetli bir fırtınaya yakananmış, büyük bir dalgada on yedi kişi ile denize düşmüş ve bir daha kendisinden haber alınmamıştır. 'Alî b. Bālî, onun zamanın önde gelen isimlerinden biri olduğunu, *Tefsīru'l-Beydāvi, el-İnāye, el-Hidāye, Fethu'l-Kadīr, Şadru'ş-Şerī'a, es-Seyyid eş-Şerīf'in Şerhu'l-Miftāh'ı* ve *el-Mutavvel* üzerine haşiyeler yazdığını, ancak bunların çoğunun müstakil bir kitaba dönüşemediğini belirtmektedir (*el-Ikdu'l-Manzûm*, 148-156). Nev'îzāde, bunlardan *Tefsīru'l-Beydāvi*'ye ve *Şerhu'l-Miftāh'a* olanı haşiye, *el-Hidāye* ve *el-İnāye*'ye olanları talikat, *Fethu'l-Kadīr* üzerine olanı kelimat olarak nitelemekte, *el-Hidāye* üzerine yazdığı şerhin meşhur ve makbul olduğunu belirtmektedir (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:305). Nev'îzāde'nin *el-Hidāye* üzerine yazdığını belirttiği şerh, muhtemelen *el-Hidāye* üzerine el-Bâbertî'nin yazdığı *el-İnāye*'ye 'Arabzāde'nin yazdığı haşiye olsa gerektir. Zira diğer eserlerine nazaran bu eserin pek çok nüshası bulunmaktadır (Örneğin bkz. 'Arabzāde, *Hâşiye 'alâ'l-İnāye*, Murad Molla, no. 807). Murad Molla Koleksiyonu 808 numarada kayıtlı bir mecmuanın vikaye ve zahriye sayfalarındaki iki not dikkat çekicidir. Vikayedeki not, "merhûm Ğarîḳ 'Arabzāde Efendi'niñ *Hidāye*, evâ'ili Şadri'ş-Şerī'a, *Şerh-i Mişbâh-ı*

<i>ed-Durer</i> haşiyecisi Muşlıhuddîn İbnu'l-Mî'mâr [ö. 972/1565] ⁸⁰
İbnu'l-Kemâl'in öğrencisi, Şadru's-Şerî'a'nın <i>Şerhu'l-Vikâye</i> 'sinin haşiyecisi Şâlih b. Celâl (ö. 973[/1565-66]) ⁸¹

Şerîfiyye, fenn-i şânî mine'l-*Muṭavvel*, ilâhiyyât-ı *Şerh-i Mevâkıf*a yazdığı havâşi-yi celiledir. Kendi hatıyrladır." şeklinde, zahriyedeki ise "Garîk-i baḥr-i rahmet olan Mısr Kâğısı merhûm 'Arabzâde Efendi'niñ kendi haṭṭı ile ba'zı funûna taḥrîridir." şeklindedir. Metinler birbirinden ayrıştırılıp bunların hangi eser olduğu tayin edilmiş değildir; bu nedenle nüshayı 'Arabzâde'nin kitap müsveddelerinden oluşan kendisine ait bir mecmua olarak takdir etmek daha doğrudur. Bkz. 'Arabzâde, *Mecmû'a*, Murad Molla, no. 808, vv. 1a, 1a.

⁸⁰ 'Ali b. Bâli, Ma'lûl Emîr olarak bilinen Muḥyiddîn Efendi ve Çivîzâde Meḥmed Efendi'den tahsil gördüğünü, mülazemetini de Sultan 2. Suleymân'ın hocası Ḥayruddîn Efendi'den aldığını belirtmektedir. Semaniyye ve Süleymaniyye medreselerinde müderrislik payelerine ulaşmış, Bursa, Edirne ve Medine kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Ḥasen Çelebi'nin *et-Telviḥ* üzerine yazdığı haşiyeye haşiyeye kaleme almış, ancak bu haşiyeye ana metnin kenarında kalmıştır. *Durer* üzerine de haşiyeye yazmış ancak tamamlayamamıştır (*el-İkdu'l-Manzûm*, 208-210). Nev'îzâde, eserlerini *et-Telviḥ*'e haşiyeye, Ḥasan Çelebi'ye haşiyeye, *Durer* üzerine haşiyeye, *Miftâḥ* ve *Mevâkıf*a talikat, *Kâfiye* üzerine bir şerh ve *Câmî* kenarında kelimat olarak sıralamaktadır. (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:335). Eserlerinin herhangi bir nüshasına rastlanılamamıştır. Kâtib Çelebi, *Durer* üzerine haşiyeye kaleme alanlar arasında yer vermiş, ancak vefat tarihini muhtemelen sehven 1021 olarak zikretmiştir. Bkz. *Kesfu'z-Zunûn*, 2:1199.

⁸¹ 'Ali b. Bâli, Kemâlpaşazâde'ye olan öğrenciliğinden söz etmemekte, yalnızca Ḥayruddîn Efendi'ye mülazım olduğunu belirtmektedir. Semaniye müderrisliği payesine ulaştıktan sonra, Sultan 2. Suleymân'ın isteği ile bazı Farsça kitapları tercüme etmiş, bunun karşılığında Bayezid Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Halep ve Kahire kadılıkları görevlerinde bulunmuş, seksen yaşına yakın vefat etmiştir. *Şerhu'l-Mevâkıf*, Şadru's-Şerî'a'nın *Şerhu'l-Vikâye*'si ve es-Seyyid Şerîf'in *Şerhu'l-Miftâḥ*'i üzerine haşiyeleri bulunmaktadır (*el-İkdu'l-Manzûm*, 216-219). Nev'îzâde onun Kemâlpaşazâde'nin meclisinde çokça vakit geçirdiğini, yazdığı haşiyeleri temize çekip metinleştirmeye de imkan bulduğunu ifade etmektedir (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:345-349). Nev'îzâde'nin, Celâlzâde'nin *Şerhu'l-Vikâye*'ye yazdığı haşiyeye için "Molla-yı merhûm ile beynlerinde muḥâkeme itmişdir." şeklinde bir değerlendirmede bulunması dikkat çekicidir. Bu durumda, Celâlzâde'nin *Şerhu'l-Vikâye* üzerine bir haşiyeye ile Kemâlpaşazâde'nin eserleri üzerine bir haşiyeye olmak üzere iki ayrı eser mi yoksa tek bir eser mi yazdığı anlaşılacaktır. Kâtib Çelebi'nin hem *Şerhu'l-Vikâye*'ye haşiyeye yazanlar listesinde hem de Kemâlpaşazâde'nin *el-İdâḥ*'i üzerine haşiyeye yazanlar listesinde ismine yer vermiş olması (*Kesfu'z-Zunûn*, 1:109; 2:2022), Celâlzâde'nin iki ayrı eser ortaya koyduğunu düşündürmektedir. Kemâlpaşazâde'nin *İşlâḥ* ve *İdâḥ* adlı eserleri üzerine yazdığı haşiyenin birkaç nüshası mevcuttur. Dibacesinde Sultan 2. Suleymân'ın adını anan Celâlzâde, hocası Kemâlpaşazâde'nin *İşlâḥ* ve *İdâḥ* adlı eserlerinin muhtevasını tetkik ederken, yaşadığı dönemde alimler arasında makbul olan bu iki eserin şanına yakışacak bir haşiyeye kaleme almak istediğini belirtmekte ve haşiyeye olabildiğince objektif bir yaklaşımla hakkı ortaya çıkarmaya yöneldiğini vurgulamaktadır. Haşiyeye yansıyan içeriğin önemli bir kısmının *el-Hidâye* ve şerhleri, *el-Kâfi*, *et-Tebyin* gibi fıkıh eserlerini mütalaası sırasında aldığı notlardan oluştuğunu, haşiyeye yazdığı metni anlaşılır kılacak veya var olan tereddütleri ortadan kaldıracak şekilde bu fıkıh eserlerinden çokça alıntı bulunduğunu, bu yüzden de hacimli bir eserin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Hatimede ise haşiyenin yazımının 3 Zilkade 961'de (1554) tamamlandığını not etmektedir (*Ḥâşiyeye 'alâ'l-İşlâḥ ve'l-İdâḥ*, Damad İbrahim, no. 512, vv. 2a-b, 484a; Bir başka nüshasının hatimesinde yazımın tamamlanma tarihi 968 Şaban'ının (1561) ortaları olarak verilmiştir. Bkz. Murad Molla, no. 780, v. 474a). Celâlzâde'nin *Şerhu'l-Vikâye* üzerine bir şerh yazdığı yönünde herhangi bir katalog kaydına tesadüf edilememektedir. Kemâlpaşazâde'nin *İşlâḥ* ve *İdâḥ* adlı eserlerinin de odağında ana metin olarak *Vikâyetu'r-Rivâye* ve *Şerhu'l-Vikâye* yer aldığı için, Celâlzâde'nin bu iki esere yazdığı haşiyenin *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yazılmış bir haşiyeye olarak algılanmış olması ihtimal dahilindedir. Bu durum, anlaşıldığı kadarıyla Beyâzîzâde için de geçerlidir; o burada Celâlzâde'ye *Şerhu'l-Vikâye*'ye haşiyeye yazan bir kimse olarak atıfta bulunmuştur. Onun Rûmî fakihleri eser merkezli tefrik ettiği listesinde Celâlzâde'ye yine yer verdiği

<i>ed-Durer</i> haşiyecisi Muhyiddin Meḥmed el-Vānī [ö. 1000/1592] ⁸²
<i>Şerḥu'l-Vikāye</i> haşiyecisi, İbnu'l-Kemāl ile Şadru'ş-Şerī'a arasında muhakemat ortaya koyan Tācuddin İbrāhīm el-Ḥamīdī (ö. 973/[1565-1566]) ⁸³

görülmektedir, ancak bu kez ona Şadru'ş-Şerī'a'nın *Şerḥu'l-Vikāye*'si hakkında es-Simāvnī'nin itirazlarına cevap verenler" arasında yer vermiştir. Bilindiği kadariyla Celālzāde'nin buna imkan verecek bir eseri veya haşiyesi mevcut değildir.

⁸² Vankulu olarak da bilinen ve el-Cevherī'nin *eş-Şihāh*'ının mütercimi olmasıyla meşhur Muhyiddin Meḥmed b. Muştafā el-Vānī'dir (Mustafa S. Kaçalın, "Vankulu," *DİA*, 42:513). Mülazemetini Ḥāmid Efendi'nin yanında tamamlamış, Semaniye müderrisliği payesi sonrasında sırasıyla Manisa, Selanik, Kütahya, Yenişehir ve Medine kadılığı yapmıştır. Nev'izāde, onun özellikle fıkıh ilmi ve usulündeki yetkinliğine vurgu yapmakta, *Durer* üzerine yazdığı haşiyenin yanı sıra bazı risalelerinin mevcudiyetine dikkat çekmektedir (*Hadā'iku'l-Hakā'ik*, 1:925-926). *Naḳdu'd-Durer* adını taşıyan haşیه *Durer* üzerine yazılan haşiyeler içerisinde en fazla yaygınlık kazananlardır ve çok sayıda nüshası mevcuttur. Kısa dibacesinde oğlu Pīr Meḥmed'in *Durer*'i kendisine okuması sürecinde, şarihin hatalarına işaret etmek suretiyle metinde tereddüt oluşturan hususların ortadan kaldırılması ve belirsizlik taşıyan kimi noktaların açıklanması sadedinde pek çok not aldığını, bunları temize çekmeye muvaffak olduğu sırada da oğlunun Hakk'ın rahmetine kavuştuğunu belirtmekte, metni okuyan herkesin başta oğlu olmak üzere, kendisi ve bütün müminler için istiğfarda bulunmasını talep etmektedir. Hatimede telifi, 995 Muharrem'inin (1586) ilk günü tamamladığını ifade etmektedir. (*Naḳdu'd-Durer*, Damad İbrahim, no. 517, vv. 1b, 250b). Kātib Çelebi, el-Vānī'nin *el-Ferā'idu's-Sirāciyye* üzerine 992'de (1584-1585) tamamladığı bir haşیه yazdığını belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunūn*, 2:1248). Bu haşیه, es-Seyyid eş-Şerīf'in *el-Ferā'idu's-Sirāciyye* üzerine kaleme aldığı şerhe yönelik bir haşiyedir ve hatimesinde telifin 28 Şevval 992'de (1584) tamamlandığı belirtilmektedir (el-Vānī, *Haşiyetu Şerḥi's-Seyyid 'alā's-Sirāciyye*, Şehid Ali Paşa, no. 1093, v. 112a).

⁸³ 'Alī b. Bālī, öğrencisi olduğu Tācuddin İbrāhīm b. 'Abdillāh el-Ḥamīdī'nin hal tercümesine genişçe yer vermiştir. Buna göre o, Sarıgörez Nūruddin Efendi'nin yanında mülazemetini tamamlamış ve İznik'te Süleyman Paşa Medresesi'ndeki müderrislik görevi sırasında *Şerḥu'l-Vikāye* üzerine bir haşیه kaleme almıştır. Haşiyesinde pek çok yerde Kemālpāşazāde'ye karşı görüşler ortaya koymuş, sonra bu hususları müstakil bir risaleye dönüştürmüştür. Risalenin önsözünde ise *İslāh ve İdāh* adlı eserleri özelinde Kemālpāşazāde'ye ağır eleştiriler yöneltmiştir. Sonrasında bu risaleden iki ayrı nüsha çoğaltıp birini Vezir Şūfī Meḥmed Paşa'ya diğerini de Veziriazam Rustem Paşa'ya vermiştir. Rustem Paşa, Kemālpāşazāde'den ders almış olması nedeniyle risalenin özellikle de dibacedeki eleştirilerinden rahatsız olmuş ve bunu Şeyhülislam Ebu's-Su'ūd'a bir şikayet sadedinde intikal ettirmiştir. Tācuddin el-Ḥamīdī, bu yüzden sorguya alınmış ve sıkıntılı bir süreç yaşamak durumunda kalmıştır. Aradan zaman geçtikten sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş, *ḥacc* bahsinin başından kitabın sonuna kadar *Şerḥu'l-Vikāye* üzerine yazdıklarını da burada temize çekmiştir (*el-İkdu'l-Manzūm*, 222-229). Kātib Çelebi, onun *Şerḥu'l-Vikāye*'ye yazdığı haşiyenin *ḥacc* bahsine kadar geldiğini belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunūn*, 2:2022). Bu durumda onun haşiyesinin *Şerḥu'l-Vikāye*'nin *ḥacc* bahsine kadarki kısım üzerine mi yoksa *ḥacc* bahsinden kitabın sonuna kadarki kısım üzerine mi olduğu noktasında bir tereddüt oluşmaktadır. Bir nüshasında, haşiyenin 'Alī b. Bālī'nin betimlemesiyle paralel olarak *ḥacc* bahsinden metnin sonuna kadarki kısım üzerine olduğu görülmektedir. Bkz. *Hāşiyetü 'alā Şerḥi'l-Vikāye*, Murad Molla, no. 801, v. 1b-298a; el-Ḥamīdī'nin haşiyesi hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Kemal Yıldız ve Rūveyda Yıldız, "Tāceddin el-Asḡār İbrahim b. Abdullah el-Ḥamīdī'nin 'Hāşiyetün ale'l-İslāh ve'l-İzāh li İbn-i Kemalpaşa' Adlı Haşiyesinin Neşri, Tercümesi ve Değerlendirilmesi (Kemalpaşazāde'nin 'İzāhu'l-İslāh' Adlı Eserine Yazılan Bir Reddiye Örneği)," 83-87.

<i>Manzûmetu'l-Fıkh</i> sahibi ve <i>Şerhu'l-Vikâye</i> haşiyecisi, Dede olarak maruf Muhyîddîn es-Sünusevî (ö. 973[1565-1566]) ⁸⁴
<i>el-İdâh</i> ve <i>et-Tecrîd</i> haşiyelerinin haşiyecisi Muhyîddîn Şâh Mehmed b. Hurrem el-Çarâhişârî (ö. 978[1570-1571]) ⁸⁵
<i>ed-Durer</i> haşiyecisi, el-Fevrî olarak bilinen Aḥmed b. 'Abdillâh (ö. 978[1570-1571]) ⁸⁶
<i>ed-Durer</i> haşiyecisi ve <i>el-İstikâf fî'l-Evkâf</i> sahibi, Hınnâvîzâde olarak bilinen 'Alî b. Mehmed (ö. 979[1571-1572]) ⁸⁷

⁸⁴ Dede Halife olarak da bilinen Kemâluddîn İbrâhîm b. Bahşî es-Sünusevî'dir. Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde mülazımlığını almış, çeşitli müderrislik görevlerinin ardından Kefe müftülüğü görevine getirilmiş ve vefatından birkaç yıl öncesine kadar bu görevi yaklaşık yedi yıl boyunca sürdürmüştür. 'Alî b. Bâli, fıkıh ve tefsirde yetkin olduğunu, fıkıh ilminde bir manzumenin yanı sıra farklı ilim alanlarında risaleler yazdığını belirtmektedir. Bunlar içerisinde en bilinen *es-Siyâsetu's-Şer'iyye* adlı siyasetnamesidir. (*el-İkdu'l-Manzûm*, 232-235). Akgündüz vefat yılını 975/1567 olarak tespit etmiştir (Ahmet Akgündüz, "Dede Cöngü," *DİA*, 9:76-77) ki bu Beyâzîzâde'nin sunduğu tarihi iki yıldan fazla ileriye çekmektedir. Fıkıhta yazdığı söylenen *Manzûme*'sinin herhangi bir nüshasına tesadüf edilememektedir. Kâtib Çelebi'nin *Şerhu'l-Vikâye*'ye haşiyeye yazanlar listesinde de onun adı geçmemektedir, ancak dibace ve hatmeden yoksun olduğu için müellifi tayin etmenin zor olduğu bir *Şerhu'l-Vikâye* haşiyesinin zahriyesinde, "Sultan Suleymân devrinde Kefe isimli beldede müftü olan ve Dede Efendi olarak bilinen Fâzılî Hâşiyetu *Şerhi'l-Vikâye*'si" şeklinde bir fevaid notu mevcuttur. Bkz. *Hâşiyetu Şerhi'l-Vikâye*, Damad İbrahim, no. 514, v. 1a.

⁸⁵ Merhabâ Efendi ve Çivizâde'den tahsil görmüş, Semaniye ve Süleymaniye medreseleri müderrislik payeleri elde etmiş, Kahire, Edirne ve İstanbul kadılıkları görevlerinde bulunmuştur. 'Alî b. Bâli, Kemâlpaşazâde'nin *İşlâh* ve *İdâh* adlı eserleri üzerine haşiyeler yazdığını ancak bunları tamamlamadığını belirtmektedir (*el-İkdu'l-Manzûm*, 324-327). Nitekim Kâtib Çelebi de bunun *İşlâh* ve *İdâh*'in ilk kısımlarına yönelik bir talikat olduğunu ifade etmiştir (*Keşfu'z-Zunûn*, 1:109).

⁸⁶ Aralarında Taşköprizâde'nin olduğu önemli isimlerden tahsil görmüş, Semaniye müderrisliği payesi elde etmiş, Şam'daki müderrisliği ve müftülüğü sırasında vefat etmiştir (Ali b. Bâli, *el-İkdu'l-Manzûm*, 330-331). Daha çok edebî kimliğiyle öne çıkmaktadır. Onun *Durer*'e yazdığı ve metnin tamamına yönelik olduğu kaydedilen haşiyenin (Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:1199) günümüze ulaşmış bir nüshasına tesadüf edilememiştir.

⁸⁷ Kınalızâde olarak bilinen 'Alâ'uddîn 'Alî Efendi'dir. Ma'lûl Emîr, Muḥaşşî Sinân, Merhabâ Efendi gibi isimlerden tahsil görmüş, Çivizâde Mehmed Efendi'nin muidi olmuştur. Önemli müderrislik görevlerinin yanı sıra Şam, Kahire, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuş, vefatından önce de Anadolu kazaskerliği görevine getirilmiştir. Es-Seyyid eş-Şerif el-Curcânî'nin *Hâşiyetu't-Tecrîd*'i, Molla Câmî'nin *Şerhu'l-Kâfiyye*'si, Molla Hüsrev'in *Durer*'i, *el-Hidâye*'nin *kerâhiyye* bölümü üzerine haşiyeleri olduğu, *Durer*'e yazdığı haşiyenin tamamlanmadığı, ayrıca *el-Es'âf fî 'İlmi'l-Evkâf* adıyla bir risalesi olduğu belirtilmektedir (Ali b. Bâli, *el-İkdu'l-Manzûm*, 360-364, 378-379; Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi," *DİA*, 25:416-417). Kâtib Çelebi, onun *Durer* üzerine yazdığı haşiyeyi, *Durer*'in bir kısmı üzerine yazılan haşiyeler arasında zikretmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:1199). Velîyuddîn Cârullâh Efendi, kendi koleksiyonundaki bir nüshasının zahriyesine düştüğü notta, haşiyenin *Durer*'in ilk kısımlarına yönelik olduğunu ve aslı itibarıyla eksik olduğunu belirtmiştir; metnin de *el-mesh' alâ'l-huffeyn* bahsinin sonuna kadar geldiği görülmektedir (Kınalızâde, *Hâşiyetü 'alâ Durer*, Carullah, no. 612, v. 1a-70b). *İsticâr* ve *istibdâl* meselelerine odaklandığı vakıf konusuyla ilgili eserini dibacede ihtiyaca binaen yazdığını belirtmekte, hatimesinde de yazımını 973 Zilkadesi'nin (1566) sonlarında tamamladığını belirtmektedir (*Risâle fî Ba'dı Ahkâmî'l-Vakf*, Şehid Ali Paşa, no. 785, vv. 1b-29b). Kınalızâde'nin Ekmeluddîn el-Bâbertî'nin *el-İnâye*'sinin baş kısımlarına yönelik yazdığı talikatın, sonradan başkaları tarafından bir araya getirilmesiyle oluşturduğu anlaşılan bir nüshası söz konusudur. Nitekim nüshanın zahriyesinin alt kısmında Şun'izâde kaydının düştüğü bir notta bu durum şu şekilde dile getirilmiştir: "Merhûm

<i>Mu'ınu'l-Ḥukkām</i> sahibi, Aklık olarak bilinen Muḥyiddīn Meḥmed [ö. 10./16. yy.] ⁸⁸
<i>Muḥtārātu'l-Vākı'āt</i> derleyicisi Ḥāmid b. Meḥmed el-Ḳunevī (ö. 985/[1577-1578]) ⁸⁹

Kınalızāde 'Alī Efendi'nin kendi muṭāāla'a idüp ḥavātırını yazdığı Ekmel nüshası ihvāndan birinden isti'ān olunub ḥavāmışinde olan ta'līkāt kendi ḥaṭṭından tecrüd olunmuşdır" (*Ta'līkāt 'alā'l-İnāye*, Fazıl Ahmed Paşa, no. 556, v. 1a). Bunun bir başka nüshasının zahriyesinde de "Ḥāsiye 'alā'l-Hidāye ve'l-İnāye ve's-Sā'dī li'l-Mevlā el-Fāḍil 'Alī el-Ḥinnā"ı" notu yer almaktadır (Murad Molla, no. 789, v. 1a). 'Alī b. Bālī'nin *el-Hidāye*'nin *kerāhiyye* bölümü üzerine ḥāsiyesi olduğu yönündeki bilgisi, muhtemelen bu talikatlara karşılık gelmektedir. Kınalızāde'nin *Durer* ḥāsiyesi içerisinde de yer verdiği, ancak yeniden gözden geçirmek suretiyle müstakil risale olarak kaleme aldığı *Ṭabakātu'l-Mesā'il* adlı risalesine de bu vesileyle dikkat çekmek gerekir. Ḥānefī fıkıḥ mesailinin hiyerarşisinin ortaya konulduğu, sonraki literatüre de etkide bulunan bu risale, üç farklı versiyon halinde Orhan Ençakar tarafından neşredilmiştir (Orhan Ençakar, "Kınalızade Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) *Ṭabakātu'l-mesā'il* Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili," 97-143). Kınalızāde'nin dikkat çekilmesi gereken bir başka eseri, Ebū Ḥānīfe'den Kemālpāşazāde'ye kadar iki yüz yetmiş altı Ḥānefī fıkıḥ aliminin kısa biyografisine yer verdiği *Ṭabakātu'l-Ḥānefiyye* adlı eseridir. Bkz. Orzasahet Orazov, "Ḥānefī Fıkıḥ Edebiyatının Tasnifi: Kınalızade Ali Çelebi'nin Risale fi Beyāni'l-Istilahati'l-Mütedavilat fi Kütübi'l-Fıkıḥ Adlı Risalesinin Tahlili, Tahkiki ve Çevirisi," 373-374; Nazım Büyükbāş, "Ḥānefī *Ṭabakāt* Kitapları Arasında Kınalızade'nin *Ṭabakātu'l-Ḥānefiyye*'sinin Yeri," 247-262.

⁸⁸ Bu isme ve eserine dair herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır.

⁸⁹ Çivizāde Meḥmed b. İlyās'ın damadadır. Tahsilini Sa'dī Efendi, Ḳadrī Efendi ve kayınpederinin yanında tamamlamış, Bursa ve İstanbul'daki çeşitli müderrislik görevlerinden sonra Kahire, Bursa ve İstanbul kadılığı ile Rumeli kazaskerliği yapmıştır. Ebu's-Su'ūd Efendi'nin vefatı üzerine şeyḫülislamlık görevine getirilmiş ve vefatına kadar yaklaşık üç yıl bu görevi sürdürmüştür (Cahit Baltacı, "Ḥāmid Efendi, Çivizāde Damadı," *DİA*, 15:460-461). 'Alī b. Bālī, onun fıkıḥ fūrūndaki yetkinliğine dikkat çekmiştir (*el-İkdu'l-Manzūm*, 618-619). Nev'izāde, dört kıtalık bir vakıat derlemesi bulunduğunu ve bunun *Fetāvā-yı Ḥāmidīyye* olarak bilindiğini belirtmektedir (*Ḥadā'ıku'l-Hakā'ik*, 1:766). Kātib Çelebi ise eseri dört cilt olarak kaydetmiştir (*Keşfu'z-Zūn*, 2:1222). Beyāzizāde'nin eseri için *Fetāvā-yı Ḥāmidīyye* olarak değil de *Muḥtārātu'l-Vākı'āt* olarak zikrettiği merak konusudur. Ḥāmid Efendi'nin *Fetāvā*'sı dışında başka bir eseri olmadığı bilinmektedir. Cahit Baltacı'nın eserin bir nüshası olarak zikrettiği Esad Efendi Koleksiyonu 554 numaradaki nüshanın gerçekte ona ait olmadığı Şükrü Özen tarafından tespit edilmiştir (Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 356). Molla Çelebi Koleksiyonu 104 ile Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 953 numaradaki nüshalar, müsvedde vaziyette fetva derlemelerinden oluşmaktadır. Şehid Ali Paşa Koleksiyonu 953 numaralı zahriyesinde "Bu, Ḥāmid b. Meḥmed'in fūrū kitaplarından Şadru's-Şer'ia'nın tertibine göre cemettiği çok sayıda meseleyi barındırmaktadır." şeklinde bir not ile bunun hemen altında "Mecmū'a fi'l-Fıkıḥ li-Ḥāmid b. Meḥmed" ibaresi mevcuttur. Benzer bir ifade birkaç sayfa sonrasında "Bu, Ḥāmid b. Meḥmed b. Şeyḫ Dervez'in cemettiği bir mecmuadır." kaydı yer almaktadır (*Mecmū'a*, Şehid Ali Paşa, no. 953, vv. 1a, 5a). Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu 496 numaradaki nüshasının vikayesinde yer alan "Merḥūm ve mağfūr Şeyḫülislām Çivizāde Efendi ḥāzretlerini *Mecmū'a*-i mu'tebereleridir." şeklindeki not, eserin Ḥāmid Efendi'ye nispetinin yanlış olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, Nev'izāde ve Kātib Çelebi'nin dört kıta/cüz şeklinde vasıflandırdıkları *Fetāvā-yı Ḥāmidīyye* tarifine uymadığı gibi, Beyāzizāde'nin *Muḥtārātu'l-Vākı'āt* nitelemesine de karşılık gelmemektedir. Ayasofya Koleksiyonu 1563 ile Murad Molla Koleksiyonu 1190 numaralarda kayıtlı iki nüsha bu belirsizliği kısmen ortadan kaldıracak türdendir. Zahriyesinde "Mecmū'a-i Şeyḫülislām Ḥāmid Efendi" kaydının bulunduğu Murad Molla Koleksiyonu 1190 numaralı nüsha "Bu, fakir Ḥāmid b. Meḥmed el-Ḳunevī (Allah onu ve babasını bağışlasın) der ki tercih edilen ne vazilde ihtiyaç duyulan hususları barındıran [bir mecmua] olup dört kısımdan oluşmaktadır ve *Muḥtārātu'l-Vākı'āt* olarak isimlendirilmiştir." ifadeleriyle başlamaktadır. İlk kısım *vekāle*, ikinci *kefāle*, üçüncü *taḍmīn*, dördüncü de *nikāḥ* olarak başlıklandırılmıştır. Ancak *nikāḥ* kısmından sonraki bölümlerde düzensiz bir şekilde farklı konu başlıkları altında bilgiler verildiği

<p><i>et-Tekmile</i> sahibi, <i>Şerhu'l-Vikâye</i> haşiyecisi Zekeriyâ b. Bayrâm el-Ankaravî (ö. 1001[1593])⁹⁰</p>
---

görülmektedir (*Mecmû'a fî'l-Fıkh*, Murad Molla, no. 1190, v. 1a-b). Oldukça hacimli bir nüsha olan Ayasofya Koleksiyonu 1563 numaradaki nüshanın zahriyesinde nüshanın ismi *Muhtârâtü'l-Vâkı'âtü'l-Hâmidîyye* olarak sunulmuş ve nüshanın içindekiler liste olarak verilmiştir. Listede ilki *İbâdât*, ikincisi *mu'âmelât*, üçüncüsü *mezâcîr*, dördüncüsü de *âdâb* olmak üzere eserin dört kısma ayrıldığı ve her bir kısım altında da fıkhın temel konularının alt başlık olarak zikredildiği görülmektedir. Nüshanın dibacesinde müellif ismi, Hâmid b. Mehmed b. Dâvûd el-Kunevî şeklinde sunulmuş, eserin telif gerekçesi ortaya konulmuş, *Muhtârâtü'l-Vâkı'ât* olarak isimlendirildiği ve dört bölümden oluştuğu belirtilmiştir (*Muhtârâtü'l-Vâkı'ât*, Ayasofya, no. 1563, v. 1a-b; Eserin ferağ kaydında ise nüshanın yazımının musannifin nüshasından hareketle 1088 (1677-1678) yılında gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Bkz. v. 868b). Beyâzîzâde, eser ismini kaydederken muhtemelen Ayasofya Koleksiyonu 1563 numaralı nüshayı veya bu nüshanın kaynak nüshasını referans almış olmalıdır.

⁹⁰ Aslen Ankaralıdır. 'Arabzâde 'Abdülbâkî Efendi ve Ma'lûl Emîr Efendi'den tahsil görmüş, mülazemetini de Ma'lûl Emîr'den almıştır. Semaniye müderrisliği payesinin de aralarında bulunduğu çeşitli müderrislik görevlerinin ardından sırasıyla Halep, Bursa ve İstanbul kadılığı ile Anadolu ve Rumeli kazakerliği görevlerinde bulunmuştur. Vefatından yaklaşık bir yıl önce de şeyhülislamlık görevine getirilmiştir (Mehmet İpsirli, "Zekeriyâ Efendi, Bayramzâde," *DİA*, 44:211-212). Nev'îzâde, onun pek çok alanda yetkinlik sahibi bir kimse olduğunu belirtmekte, eserlerini *el-Hidâye*'ye haşiyeye, *vekâle* bahsinden kitabın sonuna kadar İbnu'l-Humâm'a zeyl, el-A'râf suresi özelinde el-Beydâvî tefsirine haşiyeye, es-Seyyid eş-Şerîf'in *Şerhu'l-Miftâh*'ına haşiyeye, Şadru's-Şerî'a'ya haşiyeye olarak sıralamaktadır. Ayrıca el-Beydâvî tefsiri, *el-Keşşâf*, *et-Telvîh*, *Mevâkıf*, *Durer* ve *Hâşiyeye-i Tecrid* gibi metinlerin kenarlarına talikatı olduğunu, bunların her birinin müstakil haşiyeye olmaya yetecek kadar geniş muhtevaya sahip olduğunu belirtmektedir (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:936). Beyâzîzâde'nin zikrettiği iki eserden *et-Tekmile*, Zekeriyâ Efendi'nin İbnu'l-Humâm'ın *el-Hidâye*'ye yazdığı ancak tamamlamadığı *Fethu'l-Kadîr* adlı şerhe yönelik bir zeyldir. Kâtib Çelebi, bu zeylin *vekâle* bahsinden ilgili kitabın sonuna kadarki kısmı içerdiğini, Zekeriyâ Efendi'nin bunu, benzer bir zeyl olan Kâdîzâde'nin *et-Tekmile*'sine yönelik bir reddiye olarak yazdığını ve 994 Rebiülevvel'inde (1586) tamamladığını belirtmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2037). Mevcut nüshaları incelendiğinde eserin iki parçadan oluştuğu, *vekâle* bahsinin başından ilgili kitabın sonuna kadarki kısma yönelik şerhin - hatimede de belirtildiği üzere - 994 Rebiülahir'inde (1586) tamamlandığı anlaşılmaktadır (*Şerh 'alâ'l-Hidâye*, Murad Molla, no. 815, vv. 80b-563b). Diğer bir kısım ise *buyû'* bahsinden başlamak suretiyle *şehâdât* kitabının şerhini içermekte olup yazımı 997 Rebiülevvel'inde (1589) tamamlanmıştır. Bu kısmın hatimesinde Zekeriyâ Efendi'ye ait olan ve aynı zamanda otobiyografik bazı veriler içeren bilgiler iki parçalı şerh meselesine açıklık getirmektedir. O burada *şehâdât* kitabının şerhini Allah'ın inayeti ve tevfiği ile 997 Rebiülevvel'inde (1589) tamamladığını, şerhe bir önceki yılda yaptığı hac ziyareti sonrasında ve *buyû'* bahsinin başından itibaren başladığını, hacca yönelmeden önce de *vekâle* kitabının başından sonuna kadar şerh ettiğini, son yazdığı kısım ile *el-Hidâye*'nin ikinci defterinin tamamlanmış olduğunu belirtmektedir. Zekeriyâ Efendi'nin devamında sunduğu bilgiler, kendi yazdığı eserlerin bir listesidir ve Nev'îzâde'nin bu noktadaki bilgilerinin de kaynağı konumundadır (*Şerh 'alâ'l-Hidâye*, Murad Molla, no. 815, v. 1b-79a). Nüshalarda -muhtemelen Zekeriyâ Efendi'nin kendi tertibi doğrultusunda - sonradan şerh edilen kısma öncelik verildiği görülmektedir (Sultan Ahmed I, no. 90; Serez, no. 964; Murad Molla, no. 815). H. Hüsnü Paşa Koleksiyonu 466 numarada Zekeriyâ Efendi'nin *hibe*, *icârât*, *mekâtib*, *velâ'* ve *ikrâh* bahisleri çerçevesinde *el-Hidâye*'ye yazdığı belirtilen bir haşiyeye mevcuttur (*Havâşî li'l-Hidâye*, H. Hüsnü Paşa, no. 466, vv. 114b-185b). Beyâzîzâde'nin atıfta bulunduğu diğer eser Zekeriyâ Efendi'nin *Şerhu'l-Vikâye*'ye yazdığı haşiyedir. Kâtib Çelebi, *Şerhu'l-Vikâye*'ye yazılmış haşiyeler arasında onunlike yer vermekte, ancak herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2037). Resid Efendi Koleksiyonu 1116 numarada kayıtlı *Şerhu'l-Vikâye* nüshası 961/1554 tarihinde Zekeriyâ Efendi'nin elinden çıkmış olup *da'vâ* kitabının bir kısmına kadar da kenarlarda ona ait haşiyeye ve talik notları yer almaktadır (Şadru's-Şerî'a, *Şerhu'l-Vikâye*, Resid Efendi, no. 1116, vv. 1b-146a). Ne ölçüde bu notların biraraya getirilmesinden müteşekkik olduğu net değilse de zahriye sayfasında "Zekeriyâ Efendi b. Bayrâm'ın tahrîrâtlarından oluşan Şadru's-

<i>el-Hidāye</i> şarihi Meḥmed b. ‘Abdulcebbār (ö. 1000[/1592]) ⁹¹
<i>el-Hidāye</i> ’nin bir kısmının şarihi, Sinān es-Sünusevī olarak bilinen Yūsuf el-Muḥaṣṣī (ö. 986[/1578]) ⁹²
<i>et-Tevfīk Şerḥu’l-Vikāye</i> sahibi Şeyḥ Cunejd b. Sendel [ö. 8-9./14-15. yy.] ⁹³

Şerī’a haşiyesi” notunun bulunduğu kısa bir metne bu vesileyle dikkat çekmek gerekir. Bkz. *Hāşiye ‘alā Şerḥi’l-Vikāye*, Laleli, no. 3650, vv. 9a-16b.

⁹¹ Zekerıyyā Efendi’nin damadı olup ‘Abdulcebbārzāde Derviş Meḥmed Efendi olarak bilinmektedir. ‘Aṭā’ullāh Efendi’den tahsil görmüş, Semaniye, Valide Sultan gibi müderrislik payelerini elde ettikten sonra Yenişehir, Kudüs, Halep, Mekke, Mısır ve İstanbul kadılığı yapmıştır. 1023 Muharrem’inde (1614) vefat etmiştir. Nev’izāde, onun eserlerini *el-Hidāye*’ye şerh, *Miftāh* şerhleri ve *Tecrid* haşiyeleri üzerine de talikat şeklinde zikretmektedir (*Hadā’iku’l-Hakā’ik*, 2:1459-61). Kātib Çelebi’nin *el-Hidāye* üzerine şerh yazan kimseleri sıraladığı listede ‘Abdulcebbārzāde’nin ismine tesadüf edilememektedir. Nev’izāde ve Beyāzizāde’nin *Şerḥu’l-Hidāye* olarak ‘Abdulcebbārzāde’ye nispet ettikleri eser, muhtemelen Murad Molla Koleksiyonu 784, 785 ve 786 numaralarda kayıtlı olan ve ‘Abdulcebbārzāde’nin kendi kaleminden çıkmış müsvvedde üç nüshadır. Bunlardan 784 ve 785 numaralı nüshaların zahriyesinde ‘Abdulcebbārzāde’nin *el-Hidāye* haşiyesi notunun yer alıyorması, onun yazdığı eserin *el-Hidāye* üzerine bir şerh mi yoksa mevcut *el-Hidāye* şerhlerinden biri üzerine bir haşiye mi olduğu yönünde bir tereddütü beraberinde getirmektedir. Ancak 786 numaradaki nüshanın hatimesinde “Bu, *el-Hidāye*’den *şulḥ* kitabının şerhi noktasında ifade etmek istediklerimizin sonudur.” şeklindeki kapanış ifadesi ‘Abdulcebbārzāde’nin eserinin *el-Hidāye* üzerine bir şerh olabileceğini de düşündürmektedir. Yine de bu hususun tetkike muhtaç olduğunu belirtmek gerekir. Bkz. *Hāşiye ‘alā Şerḥi’l-Hidāye*, Murad Molla, no. 784, vv. 1a-103b; Murad Molla, no. 785, vv. 1a-432b; Murad Molla, no. 786, vv. 1b-445b.

⁹² el-Beydāvi tefsirine yazdığı haşiye ile şöret bulmuş, bu yüzden de Muḥaṣṣī Sinān olarak adlandırılmıştır. Sarıgözü Nürüddin Efendi’nin damadıdır. Zenbilli ‘Ali Efendi’den ve mülazemetini yanında tamamladığı Ḥayruddin Efendi’den tahsil görmüştür. Aralarında Semaniye haşiyesinin de bulunduğu müderrislik görevlerinden sonra Halep, Dimeşk, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığı yapmış, ardından da Anadolu kazaskerliği görevinde bulunmuştur. Āsiyāb vakasında sorumluluğu olduğu gerekçesiyle görevinden alınmış, adı temize çıktıktan sonra Süleymaniye Darulhadisinde başladığı müderrislik görevini vefatından bir süre öncesine kadar sürdürmüştür (Eyüp Said Kaya, “Sinan Efendi,” *DLA*, 37:228-229). ‘Ali b. Bālī, onun *el-Hidāye*’nin *kerāhiyye* ve *veşāyā* bahisleri üzerine şerh yazdığını belirtmektedir (*el-İkdu’l-Manzūm*, 618-619). Nev’izāde, Sinānuddin Efendi’nin torunlarından olan ve Kethudā Muṣṭafā Efendi’nin oğlu Maḥmūd Çelebi’nin *el-Hidāye* ve şerhlerinin kenarında bulunan notlarını biraraya getirerek dedesinin şerhini ikmal ettiğini kaydetmektedir (*Hadā’iku’l-Hakā’ik*, 1:780). İkmal edildiği belirtilen şerhin dibacesinde torunu, ismini “Maḥmūd b. Ḥuseyn b. el-Mevlā el-Merhūm Sinān” olarak zikretmiştir. O, dedesinin, dersleri sırasında *el-Hidāye*’nin ve Ekmeluddin tarafından yazılan şerhinin hamişlerine bazı talikler düştüğünü, fakat vaktinin çoğunu el-Beydāvi’nin tefsirinin ve el-Buḥārī’nin *eş-Şaḥīh*’inin haşiyesine, ayrıca kelam ve felsefe kitaplarıyla ilişkili bazı risalelere harcaması, aynı zamanda fetva işleriyle ve hasımlarıyla meşgul olması gibi nedenlerle talikatını temize çekme fırsatı bulamadığını, bütün ömrünü ibadetlerin edasına ve iyi işlerin yerine getirilmesine harcadığını belirtmekte, kendisinin de zayı olmaması için bu talikatı tek bir ciltte bir araya getirmeye niyet ettiğini ifade etmektedir (Sinānuddin Efendi, *Hāşiye ‘alā’l-Hidāye*, H. Hüsnü Paşa, no. 466, v. 28b [Mecmuanın zahriyesinde eser ismi *Hāşiyetu’l-İnāye ve’l-Hidāye* li’l-Mevlā Sinān Efendi” olarak kaydedilmiştir]). Nev’izāde ve Kātib Çelebi’nin, Sinān Efendi’nin *el-Hidāye*’nin *kerāhiyye* ve *veşāyā* bahislerine yazdığını belirttiği şerhin de birkaç nüshası mevcuttur (Sinān Efendi, *Hāşiye ‘alā’l-Hidāye*, Damad İbrahim, no. 621, vv. 1b-139a [sadece *kerāhiyye* kitabı]; Damad İbrahim, no. 622, vv. 1b-196b; Veliyyüddin Efendi, 1095, vv. 1b-281b). Metin karşılaştırması yapıldığında torunu Maḥmūd Efendi’nin derlemesinin bu haşiyelerden farklı bir metin olduğu ve Sinān Efendi’nin hamişlerde kalmış bazı notlarının *el-Hidāye*’nin genel tertibi doğrultusunda sıralanması üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır.

⁹³ Kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Beyāzizāde, *el-Cevāhiru’l-Muḍiyye*’nin harf tertibine göre düştüğü bir kenar notunda onun için şu bilgiyi paylaşmıştır: “Şeyḥ

<i>et-Taṭbîḳ min Ḥavâṣî'l-Vikâye</i> sahibi Kâsım b. Suleymân en-Nikdevî (ö. 970[/1562-1563]) ⁹⁴
<i>Nûru'l-'Ayn</i> sahibi, İbnu't-Tevḳî'î olarak bilinen Meḥmed [ö. 1031/1621] ⁹⁵
<i>el-'Udde mine'l-Hidâye</i> sahibi, Kemâl olarak bilinen Meḥmed (ö. 1032[/1622-1623]) ⁹⁶

Cuneyd b. Sendel el-Ḥanefî, *el-Vikâye*'yi hacimli bir cilt halinde şerh etti ve *Tevfîku'l-İnâye* olarak isimlendirdi. Musannif onu ihmal etmiştir." Muhtemelen daha sonra bunun üstüne "er-Rûmî, *Sulle*m'de kayıtlı olduğu üzere el-Kâfiyeci ondan nakilde bulunmuştur. O, 9./[15.] asrın müelliflerindedir. Musannif onu görememiştir" şeklinde bir ilave yapmıştır (el-Ḳuraşî, *el-Cevâhiru'l-Muḍîyye*, v. 36a). Eserinin, çoğu da 9./15. asırda istinsah edilmiş ve en eskisi de 24 Zilkade 808 (1406) olan çok sayıda nüshası mevcuttur. Nüshalarda müellifin kimliğine dair bir fevaid notuna rastlanılamamıştır. 808 (1406) tarihli nüshanın zahriyesinde "Ġayet şahîḥ kitâbdır. Merḥûm Şeyḫulislâm Muftî Sa'dî Efendi'nin muṭâla'a[sından] geçmiştir." şeklinde bir not ile aralarında Aḫî Yûsuf b. Cuneyd'in oğlu Aḫmed Çelebi'nin ve Sa'dî Efendi'nin de bulunduğu bazı mülkiyet kayıtları söz konusudur. Müellif, eserin dibacesinde ismini Cuneyd b. Şeyḫ Sendel el-Ḥanefî olarak zikretmekte ve *Vikâyetu'r-Rivâye* için başka bir şerhe ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta ve genişlikte bir şerh kaleme aldığı ve *Tevfîku'l-İnâye fî Şerḫi Vikâyeti'r-Rivâye* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir. Bkz. Cuneyd b. Sendel, *Tevfîku'l-İnâye*, Kadızade Mehmed, no. 170, vv. 1a-b, 262a.

⁹⁴ Niğde'de başladığı tahsil hayatını İstanbul'a gelip Ḥayruddin Efendi'ye mülazım olarak sürdürmüş, Siroz'da Selçuk Sultan Medresesi'nde müderrislik yapmış, muhtemelen erken bir yaşta vefat etmiştir. Nev'îzâde, onun *Vikâye*'yi şerh edip *et-Taṭbîḳ* olarak isimlendirdiğini, Molla-yı merhuma cevap vermek için tahkik yolunu tuttuğunu ifade etmekte, kitabını da takdir etmektedir (*Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:320). Nev'îzâde'nin, Kâsım b. Suleymân'ın cevap verme çabasında olduğunu belirttiği kişiyi, Kâtib Çelebi Kemâlpaşazâde olarak teşhis etmektedir (*Keşfu'z-Zunûn*, 2:2021). Nitekim müellifin, uzunca dibacesinde dolaylı olarak buna işaret ettiği görülmektedir. İsmi Kâsım b. Suleymân b. Meḥmed olarak sunmaktadır. Şerhini iki medresedeki öğrencilere komşuluk ettiği sırada yazdığını, *Vikâye*'nin metnini tam ibare olarak, *Şerḫu'l-Vikâye*'nin metnini de sadece başlangıç lafızlarına işaret etmek suretiyle şerhine taşıdığını, *et-Taṭbîḳ* adını bu yüzden tercih ettiğini, bununla metnin ve şerhin siyak ile sibakının tam olarak örtüşüğünü göstermeyi, ayrıca bu noktadaki zayıf evhamları ve zekice şüphelerin karanlığını ortadan kaldırmayı amaçladığını belirtmektedir. Şerhi 952 Muharrem'inin (1545) ilk günü yazmaya başladığını, 960 Cemaziyevvel'inin (1553) başlarında da tamamladığını not etmekte, ayrıca Sultan 2. Suleymân'ın adını anmaktadır. Bkz. *et-Taṭbîḳ Şerḫu'l-Vikâye*, Kadızade Mehmed, no. 148, vv. 1b-2a.

⁹⁵ Nişancızâde Muḫyiddin Meḥmed Efendi'dir. Mülazemetini Ḥoca Sâ'düddin Efendi'nin yanında yapmıştır. Aralarında Sahn payesinin de olduğu çeşitli müderrislik görevleri sonrasında Bağdat, Yenişehir, Üsküdar, Halep ve Mekke kadılığı yapmıştır (Tahsin Özcan, "Nişancızâde Muḫyiddin Meḥmed," *DİA*, 33:161). Kâtib Çelebi onun Bedruddin es-Simâvni'nin *Câmi'u'l-Fuşûleyn*'i yeniden tertip ettiğini ve ilave ya da eksiltme tarzında fazlaca tasarrufla bulunduğunu belirtmekte, içinde problemleri hususlar olsa bile asıl metnin tedavülde devam ettiğini belirterek de Nişancızâde'nin yaptığı tasarrufa ince bir eleştiride bulunmaktadır (*Keşfu'z-Zunûn*, 1:566-567). Nişancızâde eserin dibacesinde, yaptığı kapsamlı tasarrufun çerçevesini sunmakta ve eseri *Nûru'l-'Ayn fî İslâhî Câmî'i'l-Fuşûleyn* olarak isimlendirdiğini belirtmektedir. Bkz. *Nûru'l-'Ayn*, Aşir Efendi, no. 127, vv. 1b-2a (Baştaki ilk vikâyede müellifin hattı olduğu bilgisi mevcuttur).

⁹⁶ Taşköprizâde Aḫmed Efendi'nin oğlu Kemâluddin Meḥmed Efendi'dir. Şeyḫulislam Ebu's-Su'ûd Efendi'den tahsil görmüş, mülazemetini de yine onun yanında almıştır. Çeşitli medreselerdeki müderrislik görevlerinden sonra Selanik, Halep, Şam, Bursa, Galata ve İstanbul kadılığı yapmıştır, birkaç kez de Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerine getirilmiştir. 4 Şevval 1030/22 Ağustos 1621'de vefat etmiştir (Mehmet İpşirli, "Taşköprizâde Kemâleddin Efendi," *DİA*, 40:152-153). Beyâzîzâde'nin verdiği vefat tarihi isabetli değildir, ayrıca onun listede Kemâluddin Efendi'ye yer verdiği kısmın hemen altına düşülmüş bir notta "*es-Şekâ'ik* sahibi Taşköprizâde'nin oğlu '*Udde* sahibi Kemâluddin" ifadesi yer almaktadır. Bu notun Beyâzîzâde'ye ait olup olmadığı tam

<i>el-Ahkām</i> sahibi Hıdır b. ‘Umer er-Rūmī (ö. 766[1364-1365]) ⁹⁷
<i>İrşādu'l-Ferā'id</i> sahibi Maḥmūd b. eẓ-Ẓahīr el-Lārendī (ö. 719[1319-1320]) ⁹⁸

2.3. Eser Telif Eden Fuḳahā'-i Rūm

Beyāzizāde, *Maḥzenu'l-Fıkh* nüshasında yer verdiği iki listeden biri olan bu listede şu ifadelerle başlamıştır:

Fuḳahā'-i Rūm içinde bir eser telifinde bulunduğu bilinen (60) ve herhangi bir telifte bulunup bulunmadığı bilinmeyen kimseler söz konusudur. Telifte bulunduğu bilinenler şu kimselerdir:

Onun bu listesi, önceki iki listede isimleri geçen fakihlerin, yazdıkları eserler merkeze alınarak yeniden tasnif edilmesiyle oluşturulmuştur. Bir önceki listenin kenarına düştüğü ve altına listede kaç kez tekrarlandıklarını not ettiği eser isimlerinin bu listenin hareket noktasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bunu yaparken kendi içerisinde bir hiyerarşi gözetmiştir. İlk, şerhlere, ardından haşiyelere ve ardından telhis ya da muhtasar tarzı metinlere yer vermiş, müstakil metinleri ise en sonda zikretmiştir. Bu muhtemelen, Ḥanefî geleneği temel bazı metinler üzerinden okuma çabasından kaynaklanmaktadır. Zira Beyāzizāde'nin bu çerçevede merkeze aldığı *el-Cām'iu'l-Kebīr*, *el-Hidāye*, *Şerḥu'l-Vikāye*, *Mecma'u'l-Baḥrayn* gibi metinler bütün Ḥanefî topluluklar nezdinde köşe taşı hüviyetindeki eserlerdir.

anlaşılamamaktadır. 'Udde, *el-Hidāye*'nin delillerden arındırılarak sadece meselelerinin tertiplenmesi ve gerekli bazı ilavelerde bulunulması üzerine kurulu bir eserdir. Kemāluddīn Efendi, Sultan 1. Ahmed'e yönelik bir ithafın da bulunduğu genişçe dibacesinde bunun gerekçesini kadılık görevinin beraberinde getirdiği bir ihtiyaç olarak zikretmekte, bu düşüncenin uzunca bir süre zihninde beklediğini ancak gerçekleştirmeye imkan bulamadığını belirtmektedir. Bkz. 'Uddetu Aşhābi'l-Bidāye ve'n-Nihāye fī Tecridi Mesā'il-i-Hidāye, Amcazade Hüseyin, no. 215, vv. 1b-3a.

⁹⁷ İbn Hacer, Şalāhuddīn Hıdır b. 'Umer b. 'Alī b. 'İsā er-Rūmī el-Ḥanefi olarak ismini vermekte, Şam'da vefat ettiğini ve ahkam konusunda bir kitap cemettiğini belirtmektedir (*Inbā'u'l-Ğumr*, 1:84). Kâtib Çelebi, Dimeşk'te Şalīhiyye'de atasının zaviyesinde şeyhlik yaptığını, Kahire'de 776'da (1364-1365) vefat ettiğini kaydetmektedir (*Sullemu'l-Vuşul*, 2:80). Beyāzizāde, *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye*'nin harf tertibine göre düştüğü bir kenar notunda onun için şu bilgiyi paylaşmıştır: "Hıdır b. 'Umer b. 'Alī Şalāhuddīn er-Rūmī. Fazilet sahibi bir kimse olup, Ebū Bekr b. 'Anter'den dinlemiştir. Ders vermiş, öğretmiş, eser yazmış, uzmanlaşmış ve ahkam konusunda bir kitap cemetmiştir. 766 (1364-1365) yılında Şam'da vefat etmiştir. Müellif onu ihmal etmiştir." (*el-Kuraşi, el-Cevāhiru'l-Muḍiyye*, v. 44b). Eserin günümüze ulaşmış bir nüshası tespit edilememiştir.

⁹⁸ el-Kuraşi, ismini Maḥmūd b. Ahmed b. Zahir b. Şemsuddīn el-Lārendi olarak kaydetmekte, Şadrud-dīn Suleymān el-Ezra'i'den tahsil gördüğünü, feraiz ve hesap ilminde alim bir fakih olduğunu belirtmektedir. Vera sahibi, dilinde Acem şivesi bulunan bir kimsedir. Feraiz konusunda *İrşādu Ulī'l-Elbāb ilā Ma'rifeti's-Şavāb* isimli bir eser yazmış, daha sonra buna *el-Ferā'idu's-Sirāciyye*'yi dahil edip bazı bölümler eklemiş, dört mezhebe göre bir tertipte bulunmuş ve *İrşādu'r-Rāci li-Ma'rifeti'l-Ferā'id-i-Sirāci* olarak isimlendirmiştir. Bunun yanında *el-'Arūdu'l-Endelūsiyye* üzerine bir ciltlik bir eser yazmıştır. el-Kuraşi, el-Lārendi'yi gördüğünü, heybet ve haşmet sahibi iyi ahlaklı bir kimse olduğunu, sufilerin libasını giydiğini ve ders verdiğini, 720'den (1320-1321) önce de vefat etmiş olabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir. Bkz. *el-Cevāhiru'l-Muḍiyye*, 2:154.

<i>el-Câmi'ü'l-Kebîr'e şerh yazarlar</i>	
	Rağıyyuddîn İbrâhîm b. Suleymân el-Ğunevî (ö. 732[/1331-1331])
	Sirâcuddîn Aĥmed b. Mes'ûd el-Ğunevî (ö. 740[/1339-1340])
<i>el-Câmi'ü'l-Kebîr'e telhis yazarlar</i>	
	Muĥyiddîn Muĥammed b. 'Abbâd el-Aĥlâtî (ö. 652[/1254])
<i>el-Aĥlâtî'nin Telĥîş'ine şerh yazarlar</i>	
	Ekmeluddîn Muĥammed b. Maĥmûd el-Bâbertî (ö. 786[/1384])
	Şemsuddîn Muĥammed b. Ĥamza el-Fenârî (ö. 833[/1429-1430])
<i>en-Nesefî'ye veya başkalarına ait manzumelere şerh yazarlar</i>	
	Faĥruddîn Ĥattâb b. Ebî'l-Ğâsım el-Ğaraĥîşârî (ö. 720[/1320-1321])
	Muĥsin b. Muĥammed el-Ğayserî [ö. 772/1370'den sonra]
	Zikri geöen Rağıy[yuddîn el-Ğunevî]
	Dede es-Sûnusevî olarak bilinen Muĥyiddîn (ö. 973[/1565-1566])
<i>el-Ğudûrî'nin Muĥtaşar'ına şerh yazarlar</i>	
	<i>el-Yenâbî'</i> sahibi Ebû 'Abdillâĥ Muĥammed b. Ramağân er-Rûmî (ö. 640[/1242-1243])
	Meĥmed Şâĥ İbnu'l-Ĥâc Ĥasenzâde (ö. 939[/1532-1533])
<i>el-Hidâye'ye şerh yazarlar</i>	
	Zikri geöen Ekmel[uddîn el-Bâbertî]
	<i>İrşâdu'd-Dirâye</i> sahibi Zeynuddîn Muştafâ b. Zekerıyyâ el-Ğunevî (ö. 809[/1406-1407])
	Bedruddîn Maĥmûd el-'Aynî (ö. 855[/1451])
	Şemsuddîn Aĥmed İbn Kemâl (ö. 940[/1534])
	<i>et-Tekmile</i> sahibi Şemsuddîn Aĥmed b. el-Ğâğî Bedr (ö. 988[/1580])
	<i>et-Tekmile</i> sahibi Muĥyiddîn Zekerıyyâ b. Bayrâm el-Anĥaravî (ö. 1001[/1593])
	Faĥruddîn Meĥmed b. 'Abdulcebbar (ö. 1001[/1593])
	Bir paröa <i>et-Tekmile</i> sahibi Sinânuddîn Yûsuf el-Muĥaşşî es-Sûnusevî [ö. 986/1578]
<i>el-Hidâye'ye haşıye yazarlar</i>	

	Kara olarak bilinen Şerafuddin Ya'kub b. İdris en-Nikdevi (ö. 833[/1429-1430])
	Sa'uddin Sa'di b. 'Isa el-Şaşamuni (ö. 945[/1539])
	'Arabzade olarak bilinen Muhyiddin Mehmed b. Mehmed (ö. 969[/1561-1562])
Mecma'u'l-Bahrayn'e şerh yazanlar	
	'İzzuddin 'Abdullaṭif İbn el-Melek Rumi (ö. 800[/1397-1398])
	Muhyiddin b. el-Şadi el-Ayaslugi (ö. 738[1337-1338])
	Keh [?] olarak bilinen Bedruddin Suleyman b. 'Ali el-Şaramani (ö. 926[/1519-1520])
el-Vikaye'ye şerh yazanlar	
	Kara lakabıyla meşhur 'Ala'uddin 'Ali b. Muhammed el-Şarahisari (ö. 800[/1397-1398])
	Seydi 'Ali el-Şumenati (ö. 800[/1397-1398])
	Yusuf b. Huseyn el-Kirmasti (ö. 900[/1494])
	Şeyhzade olarak bilinen Muhyiddin Mehmed b. Muşlihuddin el-Muḥaşsi (ö. 951[/1544-1545])
	<i>et-Tevfik</i> isimli eserin sahibi Şeyh Cunejd b. Sendel (ö. 800[/1397-1398])
Şadru's-Şerī'a'nın Şerhu'l-Vikaye'sine haşiye yazanlar	
	Fahruddin Ya'kub Paşa b. Hıdır Bey (ö. 891[/1486])
	Zikri geçen Ahmed İbnu'l-Şadi Bedr
	Muhyiddin İbrahim en-Niksari (ö. 901[/1495-1496])
	Kara olarak bilinen Sinanuddin Yusuf [ö. 9./15. yy.]
	Ahi olarak bilinen Yusuf b. Cunejd et-Tukatı [ö. 905/1499-1500]
	Şa'ir olarak bilinen Sinanuddin Yusuf [ö. 10./16. yy.]
	Zikri geçen Bedruddin Suleyman -ki es-Simavnin tespitlerine cevap vermiştir-
	Kara olarak bilinen Kemaluddin İsmail el-Şaramani [ö. 920/1514-1515]
	Zikri geçen 'Arabzade Muhyiddin
	Şemsuddin Şalih b. Celal (ö. 973[/1565-66])

<i>et-Taṭbîk</i> sahibi Tâcuddîn İbrâhîm el-Ḥamîdî [ö. 973/1565-1566] -İbnu'l-Kemâl'in tespitlerine cevap vermiştir-
Şâh Meḥmed b. Ḥurrem el-Ḳaraḥîşârî (ö. 978[/1570-1571]) -İbnu'l-Kemâl'in <i>el-İdâḥ</i> 'ı ile <i>Şerḥu's-Şadrî</i> arasında bir muhakemede bulunmuştur-
Müstakil metin, şerh ve fetva sahibi olanlar
<i>Leṭâ'ifu'l-İşârât, et-Teshîl</i> ve <i>Câmi'u'l-Fuṣûleyn</i> isimli eserlerin sahibi Bedruddîn Maḥmûd İbnu'l-Ḳâḍî es-Simâvnî (ö. 820[/1417-1418])
<i>ed-Durer</i> sahibi Muḥyîddîn Meḥmed el-Ḥusrevî (ö. 885[/1480])
Durer üzerine haşiye yazarlar
Çivizâde olarak bilinen Meḥmed b. İlyâs (ö. 954[/1547])
'Alâ'uddîn 'Alî b. Meḥmed el-Ḥinnâvî (ö. 979[/1571-1572])
Fevrî olarak bilinen Şemsuddîn Aḥmed b. 'Abdillâh (ö. 978[/1570-1571])
Muşliḥuddîn Muştafâ İbnu'l-Mî'mâr (ö. 972[/1565])
Muḥyîddîn Meḥmed el-Vânî [ö. 1000/1592]
Muşliḥuddîn Muştafâ İbnu'l-'Azmi (ö. 1040[/1631])
Müstakil metin, şerh ve fetva sahibi olanlar
<i>el-Fetâvâ</i> ve <i>er-Resâ'il</i> sahibi Ebû's-Su'ûd b. Meḥmed el-'İmâdî (ö. 972[/1565])
<i>el-Muḥtârât</i> sahibi 'Alâ'uddîn 'Alî b. Aḥmed el-Cemâlî (ö. 932[/1526-1527])
<i>el-Mubteḡî</i> sahibi Faḥruddîn 'Îsâ b. Muḥammed el-Ḳırşehrî (ö. 740[/1339-1340])
<i>Ġunyetu'l-Muftî</i> sahibi Nûruddîn 'Abdulmu'min b. Ramaḍân et-Tûḳâtî (ö. 800[/1397-1398])
<i>Maḥzenu'l-Fıḫ</i> sahibi Muşliḥuddîn Mûsâ el-Amâsî (ö. 920[/1514-1515])
<i>el-Murtaḍâ</i> sahibi Nûruddîn el-Ḳaraşûvî (ö. 928[/1521-1522])
<i>el-Muḥtârât</i> derleyicisi 'Abdurrahmân İbnu'l-Mu'eyyed el-Amâsî (ö. 922[/1516])
<i>Nûru'l-'Ayn</i> sahibi İbnu't-Tevḳî'î olarak bilinen Muḥyîddîn Meḥmed [ö. 1031/1621]
<i>Mu'inu'l-Ḥukkâm</i> sahibi Muḥyîddîn

<i>el-Aḥkām</i> sahibi Hıdır b. ‘Umer er-Rūmī (ö. 766[/1364-1365])
<i>Muṣtemilu’l-Aḥkām</i> sahibi Faḥruddīn Meḥmed er-Rūmī (ö. 880[/1475-1476])
<i>Muḥtārātu’l-Fetāvā</i> derleyicisi Ḥamīduddīn Ḥāmid el-Ḳunevī (ö. 985[/1577-1578])
<i>‘Uddetu’l-Hidāye</i> sahibi Kemāluddīn b. Meḥmed (ö. 1032[/1622-1623])

2.4. Tahkik Ehli Kabul Edilen Osmanlı Meşayihî

Beyâzîzâde'nin *Maḥzenu’l-Fıkh* nüshasında yer verdiği ikinci liste, takdim ifadesi bakımından önceki listelerden kısmen ayrışmaktadır. Daha önceki listelerde hep *fuḳahā’u’r-Rūm* veya *el-Fuḳahā’u’r-Rūmiyyūn* ibaresi üzerinden söze başlarken, bu listeyi *min meşāyihî’d-Devleti’l-‘Osmāniyye* ibaresi ile başlatmıştır. Beyâzîzâde'nin tahkik ehli nitelemesi üzerinden fakihleri sıraladığı bu listede sadece dokuz kişinin ismine yer verilmiştir. Aslında listenin zaman aralığını, 700/1300'lerin başından 1000/1600'lerin sonuna olacak şekilde geniş tutmuştur. Buna rağmen listede az kişi oluşu, muhtemelen onun tahkik ehli ifadesine yüklediği anlamla ilişkilidir. Listenin ilk sırasında yer alan ‘Alā’uddīn el-Esved hariç diğer sekiz isim resmî görevlerde bulunmuştur.

Tahkik Ehli Osmanlı Meşayihî	
1	<i>el-Cāmi’u’ş-Şağîr</i> , <i>el-Vikāye</i> ve <i>el-Muğnī</i> şarihi, Sultan ‘Osmān ve oğlu Orḥān zamanında müftü, 800[/1397-1398] yılında vefat eden el-İmām ‘Alā’uddīn el-Esved el-Ḳaraḥişārī
2	[‘Alā’uddīn el-Esved’in] öğrencisi, <i>Telḥīşu’l-Cāmi’i’l-Kebîr</i> şarihi ve <i>Fuṣūlu’l-Bedāyi’</i> sahibi, Sultan Yıldırım Bāyezid ve oğlu Sultan Meḥmed zamanında müftü, 833[/1429-1430] yılında vefat eden el-İmām Şemsuddīn Meḥmed el-Fenārī
3	[el-Fenārī'nin] öğrencisi el-Yegānī'nin öğrencisi, <i>ed-Durer</i> ve <i>Mirḳātu’l-Uşul</i> sahibi, Sultan Meḥmed zamanında müftü, 885[/1480] yılında vefat eden Muḥyiddīn Meḥmed el-Ḥusrevī
4	[el-Ḥusrevī'nin] öğrencisi, <i>el-Muḥtārāt</i> sahibi, Sultan Selīm b. Bāyezid zamanında müftü, 933[/1526-1527] yılında vefat eden ‘Alā’uddīn ‘Alī el-Cemālī
5	<i>el-Hidāye</i> şarihi ve <i>el-İḍāḥ</i> sahibi, zikri geçen Sultan zamanında müftü, 940[/1534] yılında vefat eden muhakkik Şemsuddīn Aḥmed İbnu’l-Kemāl

6	<i>el-Hidâye</i> 'ye haşiye yazan, Sultan Suleymân zamanında müftü, 945[/1539] yılında vefat eden muhakkik Sa'duddîn Sa'dî el-Ğaştamûnî
7	<i>ed-Durer</i> ve <i>el-Eşbâh</i> 'a haşiye yazan, Sultan Suleymân b. Selîm zamanında müftü, 954[/1547] yılında vefat eden muhakkik Muhyiddîn Meĥmed b. İlyâs
8	<i>el-Fetâvâ</i> ve <i>er-Resâ'il</i> sahibi, zikri geçen Sultan ve oğlu Selîm zamanında müftü, 982[/1574] yılında vefat eden muhakkik Ebû's-Su'ud b. Meĥmed el-'İmâdî
9	<i>et-Tekmile</i> sahibi, Şadru's-Şerî'a'ya haşiye yazan, Sultan Murâd b. Selîm zamanında müftü, 988[/1580] yılında vefat eden muhakkik Şemsuddin Aĥmed İbnu'l-Ğâdî Bedruddîn

3. Fuĥahâ'-i Rûm'a Dair Listelerin Muhtevası

Beyâzîzâde'nin listelerinde yer verdiği fakihlerle ilgili olarak, Ĥanefî fikhinin usulü veya fûruunda en az bir eser yazmış olmayı bir kriter olarak belirlediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında onun listelerinin ne ölçüde bu kriteri karşıladığını sorgulamak gerekir. Listelerde zikri geçen eserlerin kahir ekseriyeti fikhin fûru alanına tekabül etmektedir; fikhin usul alanıyla ilişkili olup da listede yer alan eser sayısı oldukça sınırlıdır. Bu durumun, Rûmî aidiyete sahip fakihlerin daha çok fikhin fûruuyla ilgilenmiş olmasından mı yoksa Beyâzîzâde'nin listelerini oluştururken daha çok bu alanı merkeze almış olmasından mı kaynaklandığı merak konusudur. Onun listelerinde zikri geçen fikhin usulü eserleri; Ekmeluddîn el-Bâbertî'nin *et-Takrîr*'i, 'Alâ'uddîn el-Esved'in *Şerĥu'l-Muĥnî*'si, İbn Melek'in *Şerĥu'l-Menâr*'ı, Molla Ĥusrev'in *Mirĥât*'ı ve *Mir'ât*'ı, Molla el-Fenârî'nin *Fuşulu'l-Bedâyi*'i ve 'Azmiżâde'nin İbn Melek'in *Şerĥu'l-Menâr*'ı üzerine kaleme aldığı haşiyesidir. Bu eserler, listede yer alan fûru fikhî eserlerine nazaran oldukça sınırlıdır.

Fikhin usul alanının fûru alanıyla kıyaslandığında genel olarak daha az telife konu olduğu bilinmektedir. Bu durum ana hatlarıyla Osmanlı ilim geleneği için de geçerlidir. Bununla birlikte Osmanlı muhitinde fikhin usulü alanında, özellikle de belirli metinler etrafında kümelenmiş bir yazım faaliyeti söz konusudur. Bunun belki de en önemli zemini Şadru's-Şerî'a'nın *Tenĥîhu'l-Uşûl*'ü, bunun üzerine yazdığı *et-Tavdîĥ*'i ve Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin *et-Tavdîĥ* üzerine kaleme aldığı *et-Telvîĥ*'i etrafında oluşan hareketliliktedir. Kâtib Ćelebi'nin verdiği bilgilere bakılırsa bu kapsamda ana metin veya *et-Telvîĥ* üzerine haşiye veya talikat yazan Osmanlı alimleri

arasında Hasan Çelebi el-Fenārī, Şamsünizāde Meḫmed, Molla Muşannifek, ‘Alā’uddīn eṭ-Ṭūsī, Molla Husrev, Kāḏī Burhāneddīn, Molla Yūsuf Bālī ve oğlu Meḫmed, ‘Alī Kuşcu, Kemālpasazāde, Hıdır Şāh el-Menteşevī, Husāmzāde Muşlihuddīn Muştafā, Surūrī Muşlihuddīn Muştafā, Hocazāde, Kāḏizāde Şemsuddīn Aḫmed, Hidāyetullāh el-‘Alā’ī, Mi‘mārzāde ve Ebū’s-Su‘ūd Efendi’nin yer aldığı anlaşılmaktadır.⁹⁹ Bu isimlerden çoğu, Beyāzizāde’nin fuḫahā’-i Rūm nitelemesi altında yer vermediği kimselerdir. Bu durum, Beyāzizāde’nin ilgili niteleme altında yaptığı seçimde *et-Tavḏīh* ve *et-Telvīh* etrafında oluşan literatürü dikkate almadığına işaret etmektedir. Onun listelerinde, bu isimlerden yalnızca Molla Husrev, Kemālpasazāde, Kāḏizāde, Mi‘mārzāde ve Ebū’s-Su‘ūd yer almaktadır. Fakat listelerde bu beş ismin yazdıkları *et-Telvīh* haşiyelerine veya taliklerine yönelik herhangi bir gönderme söz konusu değildir. Örneğin Kemālpasazāde’nin, *Viḳāyetu’r-Rivāye*’nin metnini yeniden inşa ettiği *Işlāhu’l-Viḳāye*’si ve buna şerh olarak yazdığı *İḏāhu’l-Işlāh*’ı Beyāzizāde’nin listesinde yer bulmuşken, Şadru’s-Şerī’a’nın *Tenḳīhu’l-Uşūl*’ünü -tıpkı *Işlāhu’l-Viḳāye* de olduğu gibi- metnini yeniden düzenlemek suretiyle yazdığı *Tagyīru’t-Tenḳīh*’i¹⁰⁰ listede yer almamıştır.

et-Tavḏīh ve *et-Telvīh* etrafında oluşan haşiyeye ve talik literatürüyle Beyāzizāde’nin ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Benzer bir durum bu literatürün bir alt uzantısı konumundaki “muḳaddimāt-ı erba’a” etrafındaki hareketlilikte de kendini göstermektedir. Sultan 2. Meḫmed’in isteği ve yönlendirmesiyle¹⁰¹ Şadru’s-Şerī’a’nın *et-Tavḏīh*’te ortaya koyduğu ve Eş’arilere eleştiri yönelttiği dört temel esasa/mukaddimeye *et-Teftāzānī*’nin *et-Telvīh*’te verdiği cevaplar, muhakemat tarzında bir literatürü beraberinde getirmiştir. Kātib Çelebi, bu kapsamda haşiyeye ya da talik yazanlar arasında ‘Alā’uddīn ‘Alī el-‘Arabī, Ḥaṭībzāde Muḫyiddīn Meḫmed, Ḥacıhasenzāde Meḫmed, Molla Luṭfī, Molla ‘Abdulkerīm, Molla Hasan eş-Şamsūnī ve Muşlihuddīn el-Kestelī’nin isimlerini zikretmektedir.¹⁰² Bu isimlerden sadece Ḥacıhasenzāde Meḫmed, Beyāzizāde’nin listelerinde adı geçen bir kimsedir; listede yer bulabilmesinin nedeni de *Muḫtaşaru’l-Ḳudūrī* şarihi olmasıdır; listelerde onun “muḳaddimāt-ı erba’a” üzerine yazdığı haşiyeye yönelik bir bilgi veya gönderme söz konusu değildir.

⁹⁹ Kātib Çelebi, *Keşfu’z-Zunūn*, 1:496-498.

¹⁰⁰ Kātib Çelebi, *Keşfu’z-Zunūn*, 1:499.

¹⁰¹ Kātib Çelebi, *Keşfu’z-Zunūn*, 1:499.

¹⁰² Kātib Çelebi, *Keşfu’z-Zunūn*, 1:498-499. Daha geniş bir mukayese için bkz. Asım Cüneyd Köksal, “Osmanlılarda Mukaddimāt-ı Erbaa Literatürü,” 101-132.

Osmanlı alimlerinin, üzerine haşiye yazdıkları bir başka usul metni ise İbnu'l-Hâcib'in *Muhtaşaru'l-Muntehâ*'sına 'Açududdîn el-İcî'nin yazdığı şerh ve bu şerh üzerine es-Seyyid eş-Şerîf el-Curcânî'nin yazdığı haşiyedir. Kâtib Çelebi, bu kapsamda haşiye veya talika yazan isimler arasında Efđalzâde Hâmîduddîn, Haţîbzâde Muhyiddîn Mehmed, Molla Yûsuf Bâlî, 'Alâ'uddîn 'Alî el-'Arabî, Molla Hâsen eş-Şamsûnî, 'Alâ'uddîn eţ-Tûsî, Hocazâde Muşlihuddîn, Muşlihuddîn el-Kestelî, Şemsuddîn el-Hayâlî ve Ya'kûb Paşa'ya yer vermektedir.¹⁰³ Bunlardan Beyâzîzâde'nin listelerinde yer alan tek isim, Ya'kûb Paşa'dır, ancak onun da listede yer almasının nedeni Sadru'ş-Şerî'a'nın *Şerhu'l-Vikâye*'si üzerine yazmış olduğu haşiyedir.

Bütün bu örnekler, Osmanlı ilim geleneği içerisinde fıkıh usulü merkezli dinamik bir hareketliliğin söz konusunu olduğunu düşünmeye imkan tanımaktadır. Ancak ne bu hareketliliğin neticesi durumundaki eserler ne de bunların yazarları Beyâzîzâde'nin listelerinde karşılık bulmuştur. Sorun Beyâzîzâde'nin fuğahâ-i Rûm'u tespit ederken sadece fıkıhın fûru alanını dikkate almış olması olarak da tarif edilemez. Zira Beyâzîzâde listelerde Molla Hûsrev'in *et-Telvîh*'e yazdığı haşiyeye yer vermemesine karşın, onun *Mirâtu'l-Vuşûl*'ü ve buna yine onun yazdığı *Mir'âtu'l-Uşûl* adlı şerhini zikretmiştir. *Mir'âtu'l-Uşûl*'ün Osmanlı döneminde ders metni olarak okutulmuş bir fıkıh usulü eseri olduğu dikkate alındığında, usul konusunun kategorik olarak Beyâzîzâde'nin listeyi oluştururkenki tercihlerinin dışında kaldığını söyleyebilmek zordur. Bu ise Beyâzîzâde'nin niçin Molla Hûsrev'in *Mirâtu'l-Vuşûl*'ü ve *Mir'âtu'l-Uşûl*'üne fuğahâ-i Rûm başlığı altındaki listesinde yer verip de *et-Telvîh*'e yazdığı haşiyeye yer vermediği sorusunu akla getirmektedir. Bu noktada kesin bir değerlendirmede bulunabilmek zordur. Ancak Beyâzîzâde'nin *et-Tavdîh*, *et-Telvîh*, "muğaddimât-ı erba'a" ve *Muhtaşaru'l-Muntehâ* merkezli literatürü, usul-i fikhtan ziyade kelam merkezli bir literatür olarak değerlendirmiş olması, bu nedenle de fıkhıta bir eser yazma kriteri üzerinden oluşturduğu listelerinde söz konusu literatüre yer vermemiş olması ihtimal dahilindedir.

Beyâzîzâde'nin Rûmî aidiyet ve fıkıh alanında bir eser telif etmiş olma kriteri üzerinden fakihleri sıraladığı listelerinin, ilgili kriterler çerçevesinde ne ölçüde başarılı olduğunu da sorgulamak gerekir. Bunu en azından listelerde sık tekrar eden *el-Hidâye*, *Vikâyetu'r-Rivâye*, *Dureru'l-Hukkâm*, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye* gibi metinler üzerinden, biyografik ve bibliyografik eserler özelinde bir tarama ile sorgulamak

¹⁰³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:1856-1857.

mümkündür. Kâtib Çelebi'nin *el-Hidâye*'nin veya şerhlerinin tamamı ya da bir kısmı üzerine şerh yazanları sıraladığı listesinde yer alan Şemsuddîn Maḥmūd b. Aḥmed el-Ḳunevî, 'Alâ'uddîn 'Alî b. Muḥammed el-Ḥılâtî, Tâşköprizâde Aḥmed Efendi, Surürî Muşliḥuddîn Muştafâ, Birgivî Meḥmed Efendi, 'Alî b. Bâlî, Babazâde Meḥmed el-Ḳaramânî, Aḥîzâde 'Abdulḥalîm Efendi gibi isimler¹⁰⁴ Beyâzîzâde'nin kriterlerine uymasına karşın listelerinde zikri geçmeyen kimselerdir. Benzer bir durum, *Vikâyetü'r-Rivâye* ve şerhi üzerine haşiye ve talik yazanlar arasında ismi geçen Şemsuddîn el-Ḥayâlî, Ḥasen Çelebi el-Fenârî, Ḥaṭîbzâde Muḥyiddîn Meḥmed, Bahâ'uddînzâde Muḥyiddîn Meḥmed, Ṭursun b. Murâd, Kirmâstîzâde Ḥusrev Efendi ve Birgivî Meḥmed Efendi için de geçerlidir.¹⁰⁵ Molla Ḥusrev'in *Durer*'i üzerine haşiye yazdığı belirtilen Ḳaramânîzâde Meḥmed Efendi ve Ḥamîdî Ḳaraca Efendi'nin¹⁰⁶ de Beyâzîzâde'nin listelerinde adı geçmemektedir. İbn Nuceym el-Mısrî'nin *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*'ine haşiye veya talik yazdığı belirtilen Aḥîzâde 'Abdulḥalîm Efendi, Ebû'l-Meyâmîn Muştafâ, Zeyrekzâde Emrullâh Meḥmed ve Celep Muşliḥuddîn Muştafâ'nın adları da listelerde mevcut değildir.¹⁰⁷ Sirâcuddîn es-Secâvendî'nin *el-Ferâ'idü's-Sirâciyye*'si üzerine şerh, haşiye veya talik yazan Anadolu alimlerden Şihâbuddîn es-Sîvâsî, Emîr Ḥasen er-Rûmî, Ḥaṭîbzâde Muḥyiddîn Meḥmed, Fenârîzâde Meḥmed Şâh, Ya'küb b. Seydî, Tâşköprizâde Aḥmed Efendi'nin isimlerine Beyâzîzâde'nin listelerinde yer verilmemiştir.¹⁰⁸ Fetva derlemesinde bulunan isimlerden¹⁰⁹ İbnu'l-Edhemî el-Maḡnîsavî, Şaruḥânî Lâlî Efendi, Velî (Yegân) b. Yûsuf el-İskilibî; monografik mecmuası olan isimlerden Ḥoca Sa'deddîn Efendi, Şun'ullâh Efendi, Ḥocazâde Es'ad Efendi; müstakil fetva tertibinde bulunan isimlerden Uskubî Pîr Meḥmed Efendi, 'Alî Aḳkirmânî; menkul fetva mecmuası sahibi olan isimlerden Şemsuddîn Şâdgeldî Paşa el-Amâsî, Kara Pîrî el-Ḳaramânî,

¹⁰⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2036-2039. Daha geniş bir mukayese için bkz. Murat Şimşek, "Bir Hanefî Klasiği: Merginânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar," 279-321.

¹⁰⁵ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:2021-2023. Daha geniş bir mukayese için bkz. Orazsahet Orazov, "Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesâilil-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı," 81-122.

¹⁰⁶ *Durer* üzerine haşiyesi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Nev'îzâde, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2:1438, 1470. Daha geniş bir mukayese için bkz. Orhan Ençakar, "Molla Ḥusrev'in Dürerü'l-Hükkâm'ı Etrafında Oluşan Literatür," 223-277.

¹⁰⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1:99. Daha geniş bir mukayese için bkz. Necmettin Azak, "Kava'id-i Fıkhiyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nuceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir'i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar," 547-596.

¹⁰⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 2:1247-50; Daha geniş bir mukayese için bkz. Abdurrahman Yazıcı, "Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Muteahhir'in Dönemi Ferâiz Literatürü," 147-192.

¹⁰⁹ Fetva literatürü kapsamında eser yazan isimlere dair burada verilen bilgiler, Beyâzîzâde öncesi dönem merkeze alınmak suretiyle Özen'in kapsamlı makalesinden seçilmiştir. Bkz. Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü," 262-358.

Kırk Emre el-Ĥamîdî, Maşdar Muşlihuddîn Muştafâ, Muşlihuddîn Muştafâ el-Ĥaraĥîşârî, Rasûl el-Aydînî, Ĥaraĥelebîzâde Ĥuseyn el-Kutâhî, Ahîzâde ‘Abdulĥalîm, Nev’îzâde ‘Atâ’î de Beyâzîzâde'nin listelerinde yer almayan kimselerdir. Bu durum, Beyâzîzâde'nin kendi kriterlerine uyan her isme listesinde yer vermediğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu yazının geldiği noktadan geriye doğru bakıldığında eksik kalan ve değerlendirilmeyi gerektiren -belki daha çok hak eden- en önemli husus Beyâzîzâde'nin Rûm veya Rûmî nitelemesine yüklediği anlamdır. Onun listeleri, bir 11./17. yüzyıl Osmanlı aliminin, kendinden önceki dört asırlık bir süreci Rûmî aidiyet ile Ĥanefîliğe mensubiyet ve fıkhîta bir eser yazmış olma kriterleri üzerinden okuma çabasıdır. Bu durum onun listelerini, hususi bir tabakat ve literatür derlemesine dönüştürmektedir. Osmanlı tabakat hafızasının şekillenmesinde Tâşköprîzâde'nin *eş-Şekâ'ik*'inin kurucu bir etkisi olduğu malumdur. Öyle ki bu eser, Osmanlı'da ulema merkezli bir biyografi yazıcılığı faaliyetini başlatmış, Tâşköprîzâde'den önceki ve sonraki süreçte yaşamış pek çok ismin “Osmanlı uleması” başlığı altında derlenmesi suretiyle ortak bir zümre bilincinin oluşmasında kurucu bir işlev görmüştür. Herhangi bir metin ortaya koymuş olsun veya olmasın Osmanlı ilmiyesi veya bürokrasisi içerisinde rol üstlenmiş isimlerin önemli bir kısmı *eş-Şekâ'ik* ve zeyillerinde kendisine yer bulabilmiştir. Buna bugün Anadolu olarak adlandırdığımız bölgenin dışından gelenlerin de çoğunlukla dahil edildiğini belirtmek gerekir.¹¹⁰ Rûm ifadesini, *eş-Şekâ'ik*'e yazdığı zeylin başlığına yerleştiren ‘Alî b. Bâlî'nin bu noktada kısmen bir istisna oluşturmaktadır. O *el-‘İkdu'l-Manzûm fî Efâğılı'r-Rûm* adlı eserinde alimlerin hal tercümelerini verirken -Tâşköprîzâde ve Nev’îzâde'nin aksine- Rûm'a mensubiyeti bilhassa gözetmiş gibidir. Benzer bir durum, ‘Alî b. Bâlî'den bir asır sonra yaşamış olan Beyâzîzâde için de geçerlidir. Üstelik onun bu noktadaki yaklaşımı, ‘Alî b. Bâlî'ye nazaran daha sıkı bir görüntü vermektedir. Öyle ki ömürlerinin önemli bir kısmını Osmanlı topraklarında veya payitahtında geçirmiş, yazdıkları eserler vasıtasıyla da Osmanlı fıkıh geleneğini etkilemiş bazı isimler bile muhtemelen Rûm'a mensup olmadıkları/mensup görülmedikleri için Beyâzîzâde'nin listelerinde yer almamışlardır. Bunun en dikkat çeken örneklerinden biri hiç kuşkusuz

¹¹⁰ Bu noktada bazen çerçevenin çok daha geniş tutulduğu görülebilmektedir. Nev’îzâde'nin, Kahire dışına çok fazla çıkmamış ancak eserleri rağbet görmüş olan Zeynuddîn İbn Nuceym el-Mısrî'nin (ö. 970/1563) hal tercümesine yer veriyor oluşu bu duruma bir örnektir. Bkz. Nev’îzâde, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1:218-319.

İbrâhîm b. Muḥammed el-Ḥalebî'dir (ö. 956/1549). el-Ḥalebî, doksan yıllık ömrünün yarısından fazlasını İstanbul'da imamlık ve müderrislik yaparak geçirmiş bir kimse olmasına karşın, ne kendisi ne de yazıldıktan sonraki süreçte Osmanlı coğrafyasının en yaygın fıkıh metinlerinden olan ve uzun süre medreselerde ders metni olarak okutulan *Multekâ'l-Ebḥur* ve *Ġunyetu'l-Mutemellî* adlı eserleri¹¹¹ Beyâzîzâde'nin listelerinde yer alabilmiştir. Bunda Halepli ve eğitim hayatının önemli bir kısmını Arap coğrafyasında geçirmiş olmasının muhtemelen bir etkisi söz konusudur.

İbrâhîm el-Ḥalebî'ye benzer bir başka örnek Molla Muşannifek 'Alâ'uddîn 'Alî b. Muḥammed'dir (ö. 875/1470). Aslen Horasan bölgesinde Şahrûd isimli bir köyden olan Molla Muşannifek, 842/1438'de Anadolu'ya gelmiş, vefatına kadar da Konya, Bursa ve İstanbul'da müderrislik yapıp telifle meşgul olmuş, hatta Sultan 2. Meḥmed nezdinde kabul görmüş bir kimsedir. Farklı alanlarda pek çok eser kaleme alan Molla Muşannifek'in Ḥanefî fıkıhında da önemli bazı eserleri söz konusudur. *el-Hidâye*'ye, *Uşûlu'l-Pezdevî*'ye ve *Vikâyetu'r-Rivâye*'ye yazdığı şerhleri ile Ḥanefî fıkıh kitaplarının sistematığına göre düzenlenmiş ve bir tür fıkıh terimleri sözlüğü hüviyeti taşıyan *el-Ḥudûd ve'l-Aḥkâm*'ı bu kabildendir.¹¹² *el-Hidâye* veya *Vikâyetu'r-Rivâye* üzerine yazılmış şerh ya da haşiyeleri -hatta ta'likleri- listesine almakta tereddüt etmeyen Beyâzîzâde, Molla Muşannifek'i bu kapsamın dışında tutmuştur.¹¹³

Beyâzîzâde, tıpkı İbrâhîm el-Ḥalebî örneğinde olduğu gibi muhtemelen Molla Muşannifek'i de Rûm'a mensup bir kimse olarak görmediği için listelerine almamıştır. Bu minvalde değerlendirilebilecek iki önemli isme de dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki, Şadru'ş-Şerî'a'nın *Vikâyetu'r-Rivâye*'yi ihtisar ettiği *Nuḳâye* üzerine kapsamlı ve makbul bir şerh kaleme alan 'Abdolvâcid b. Muḥammed el-Kutâhî'dir (ö. 838/1435). Tâşkoprîzâde, onun bu eserini pek çok meseleyi çözüme kavuşturan güzel bir şerh olarak nitelemiş ve telifinin 806 Cemaziyelevvel'inde (1403) tamamlandığı bilgisini aktarmıştır.¹¹⁴ 'Abdolvâcid el-Kutâhî, eseri büyük övgüler eşliğinde

¹¹¹ Şükrü Selim Has, "Halebî, İbrahim b. Muhammed," *DİA*, 15:231-232.

¹¹² M. Kamil Yaşaroğlu, "Musannifek," *DİA*, 31:239-240

¹¹³ 861 yılında yazdığı *Tuhfe-i Mahmûdî* eserinde verdiği otobiyografik bilgiler (Bu bilgiler için bkz. Ümit Karaver ve Muhammed Taki Hüseyini, "Şeyh Alî el-Bistâmî Musannifek'in "Tuhfe-i Mahmûdî/Tuhfetü'l-Vüzerâ" Adlı Eserinde Bulunan Otobiyografik Kısmın Tercüme ve Değerlendirmesi: Klâsik Bir Özgeçmiş Örneği," 417-427), Molla Muşannifek'in genel olarak Şâfiî kültür çevresi içerisinde yetiştiğini, Şâfiî fıkıhında sahip olduğu icazetin Ḥanefî fıkıhında sahip olduğuna kıyasla çok daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

¹¹⁴ Tâşkoprîlüzâde, *eş-Şakâ'ik*, 89-91.

Sultan 2. Murâd'a ithaf etmiştir.¹¹⁵ Diğer isim ise 'Abdulvâcid el-Kutâhî ile yakın tarihlerde Anadolu'ya gelen Burhânuddîn Hâydar el-Herevî'dir. et-Teftâzânî'nin öğrencisi olan Burhânuddîn Hâydar, bir müddet Halep'te ikamet ettikten sonra Sultan 1. Meḥmed zamanında Bursa'ya gelip yerleşmiş ve 830/1426 yılındaki vefatına kadar burada kalmıştır. Bedruddîn es-Simâvî'nin idamı yönündeki fetvayı veren kişi olan Burhânuddîn Hâydar, eserlerinden bazılarını Sultan 2. Murâd'a ithaf etmiştir.¹¹⁶ Molla Hüsrev'in de hocası olan Burhânuddîn Hâydar'ın *el-Ferâ'idu's-Sirâciyye* üzerine yazdığı kapsamlı şerh ile 'Abdulvâcid el-Kutâhî'nin *Şerhu'n-Nukâye*'si Beyâzîzâde'nin listelerinde yer almamıştır.

Burada dikkat çekilen dört ismin tamamı, Tâşköprizâde'nin "Osmanlı Devleti'nin alimleri" başlıklı eserinde hal tercümelerine yer verdiği, fıkıhla ilgili eserlerine de atıfta bulunduğu kimselerdir. Fakat bu isimler, Hânefî fıkında bir eser yazmış olmalarına rağmen Beyâzîzâde'nin listelerinde yer almamışlardır. Bunun nedeni muhtemelen Beyâzîzâde'nin, Arap ve Acem coğrafyasından gelen ulemayı, tek başına Hânefî olmalarına veya Hânefî fıkında bir eser yazıp yazmadıklarına bakmaksızın kategorik olarak fuḫahâ'-i Rûm kapsamının dışında tutmasıdır.¹¹⁷ Osmanlı coğrafyasındaki varlıkları ve ilim geleneğine etkileri nedeniyle *eş-Şekâ'ik* ve zeyillerinde hal tercümelerine ve eserlerine yer verilen önemli isimler -fıkıh alanında eser veya eserler ortaya koymuş olsalar bile- Beyâzîzâde'nin Rûm'a mensup olma kriterinin dışında kalmıştır. Buna karşın ömürlerinin büyük bir kısmını Anadolu dışında geçirmiş olsalar da Rûmî nispeye sahip oldukları için listelerde isimlerine yer verilen Osmanlı öncesi bazı kimseler söz konusudur. Şadruddîn el-Hilâṭî, Raḍıyyuddîn el-Ḳunevî, Sirâcuddîn Ebû'l-'Abbâs el-Ḳunevî, Faḥruddîn el-Ḳırşehrî, Ekmeluddîn el-Bâbertî, Hıdır b. 'Umer er-Rûmî, Muştafâ b. Zekerıyyâ el-Ḳunevî ve Bedruddîn el-'Aynî gibi isimler bunun dikkat çeken örneklerini oluşturmaktadır. Bu isimlerin hiçbirine *eş-Şekâ'ik*'te yer verilmemiş olduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

¹¹⁵ Eserin, Sultan 2. Murâd'a yönelik bir ithafın söz konusu olduğu dibacesi, müellif nüshasının vîkaye sayfalarında yer almaktadır ve sonradan yazıldığı anlaşılmaktadır. Zahriyesinde "Abdulvâcid b. Muḥammed'in kitaplarından" ibaresinin bulunduğu nüshanın ferağ kaydında eserin 806 Cemaziyelevvel'inin (1403) sonlarında tamamlandığı ifade edilmektedir ('Abdulvâcid b. Muḥammed el-Kutâhî, *Şerhu'n-Nukâye*, Fatih, no. 2007, vv. IIb, 247a). Diğer nüshalarda bu kısım metnin bir parçası olarak kayda geçirilmiştir (*Şerhu'n-Nukâye*, Fatih, no. 2008, vv.1b-2a; Fatih, no. 1834, vv.1b-2a). Bu durum, onun şerhini belki Anadolu'ya gelmeden önce bile yazmış olabileceğini düşündürmektedir.

¹¹⁶ Örneğin bkz. Burhânuddîn Hâydar b. Muḥammed el-Herevî, *el-lfşâh fi Şerhi'l-İḍâh*, Ragıp Paşa, no. 1261, vv.1-b-2b.

¹¹⁷ *Şerhu'l-Vikâye* üzerine birer haşiye kaleme alan Muḥyiddîn Muḥammed el-Ḳarabâğî ile 'Acem Sinân lakaplı Sinânuddîn Yûsul el-Gencevî'yi de bu kapsamda konumlandırmak mümkündür.

Beyâzîzâde'nin Rûmî ile Osmanlı arasında ayırım gözetdiği anlaşılabilir. Üstelik bunun iki temel boyutu söz konusudur. O bir taraftan Rûmî nitelemesini Osmanlı'dan daha hususi bir mensubiyet çerçevesi olarak kabul etmekte, bu yüzden de sosyo-kültürel olarak Osmanlı muhitinde varlık gösteren pek çok ismi bunun dışında bırakmaktadır. Bir taraftan da Rûmî mensubiyeti Osmanlı öncesini de içine alacak şekilde genişletmektedir. Tâşköprizâde'nin "Osmanlı uleması" kavramı altında çizdiği yatay çerçeveye karşın, Beyâzîzâde "Rum fukahası" başlığı altında dikey bir çerçeve ortaya koymaktadır. Tâşköprizâde'nin Osmanlı merkezli okumasında yer verdiği Arap ve Acem asıllı pek çok ismin Beyâzîzâde'nin Rûmî aidiyet temelinde şekillendirdiği listesinde yer almaması, benzer şekilde Tâşköprizâde'nin Osmanlı kavramının dışında konumlandığı Anadolu'ya pek çok ismin Beyâzîzâde'nin fuḡahâ'-i Rûm başlıklı listelerinde yer alıyor oluşu bunun kayda değer bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Ḥanefîliğe mensubiyet, Beyâzîzâde'nin fuḡahâ'-i Rûm başlıklı listelerinde dikkate alınması gereken hususi bir değişkendir. Beyâzîzâde, fuḡahâ' ve Rûm kavramlarını Ḥanefîliğe mensubiyet üzerinden kesiştirmektedir. Bunun en dikkat çekici örneklerinden biri, onun Cemâlüddîn el-Aḡsarâyî'ye listelerinde yer vermemiş olmasıdır. Faḡruddîn er-Râzî'nin neslinden Anadolu'ya yerleşmiş bir ailenin ferdi olarak, -kesin olmamakla birlikte- Anadolu'da doğduğu düşünülen bir kimse olan el-Aḡsarâyî, Tâşköprizâde tarafından "Osmanlı uleması" içerisinde değerlendirilmiştir. Bunda muhtemelen el-Aḡsarâyî'nin Osmanlı ilim geleneğinin önemli bir ismi konumundaki Molla el-Fenârî'nin hocası olmasının etkisi söz konusudur. Beyâzîzâde'nin Osmanlı öncesinde yaşayıp da Ḥanefî fıkhında bir eser ortaya koymuş pek çok isme Rûmî aidiyet kapsamında listelerinde yer verdiği bilinmektedir. Fakat el-Aḡsarâyî, sahip olduğu nispeye ve İbnu's-Sâ'âtî'nin *Şerhu Mecma'î'l-Baḡrayn*'i üzerine bir haşiye yazmış olmasına rağmen Beyâzîzâde'nin listelerinde yer almamıştır. Bu durum, muhtemelen el-Aḡsarâyî'nin bu haşiyeyi Şâfi'î bir zaviyeden ve bir reddiye mahiyetinde yazmış olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁸ Bu ise Beyâzîzâde'nin fuḡahâ'-i Rûm şeklinde oluşturduğu listelerde, ne sadece Rûmî olmayı ne de Ḥanefî fıkhıyla ilgili bir eser yazmış olmayı tek başına esas aldığı, aksine bu iki hususu Ḥanefîliğe mensubiyet çerçevesinde bütünlük olarak mütalaa

¹¹⁸ Seçilmiş örnekler üzerinden el-Aḡsarâyî'nin haşiyesine dair bir tahlil için bkz. Ahmet İnanır, "Cemâleddin Aksarâyî'nin Kitâbu Reddî Şerhi Ecmâ'l-Bahreyn Adlı Reddiyesi Bağlamında Hanefî Mezhebine Yönelik Eleştirileri ve Değerlendirilmesi," 16-28.

ettiğini düşünmeye imkan vermektedir. Bunun ise Osmanlı dinî düşüncesinde 17. yüzyılda belirginleşmeye başlayan ve 18. yüzyılda Mâtürîdîlik üzerinden iyice görünür hale gelen Hanefîlik merkezli içe kapanma/mahallîleşme ile ne ölçüde ilişkili olduğu şimdilik sadece merak konusudur.¹¹⁹ Beyâzîzâde'nin aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin itikadi görüşlerini *el-Uşûlu'l-Munîfe* adı altında derleyen, bunu da Mâtürîdî kelimelerine müracaatla *İşârâtu'l-Merâm* adı altında şerh eden bir kimse oluşu, böylesi bir ilişkinin hiç de göz ardı edilmemesi gerektiğini salık vermektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:	Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.
Finansal Destek / Grant Support:	Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- ‘Abdulcebbarzâde, Dervîş Mehmed. *Hâşîye ‘alâ Şerhi'l-Hidâye*. Murad Molla, no. 784, 1-103; no. 785, 1-432; no. 786, 1-445.
- ‘Abdurrahmân. *Terğîbu'l-Lebîb*. Damad İbrahim, no. 624, 1-284; Şehid Ali Paşa, no. 723, 1-305.
- Agâh, Mustafa ve Sahip Aktaş. “Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmâstî'nin Hayatı ve Eserleri.” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2018): 211-250.
- Ahîzâde, Yûsuf b. Cuneyd. *Zahîratu'l-Ukbâ fî Şerhi Şadri's-Şer'ati'l-Uzmâ*. Çelebi Abdullah, no. 99, 1-345.
- Akgündüz, Ahmet. “Dede Cöngî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 9:76-77.
- Akgündüz, Ahmet. “Ebüssuûd Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 10:365-371.
- Akgündüz, Ahmet. “Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 12:441-443.
- Aksoy, Hasan. “Kınalızâde Ali Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25:416-417.
- Aksoy, Hasan. “Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 31:483-485.
- ‘Alâ’uddîn el-Esved, ‘Alî b. ‘Umer el-Çarahîsârî. *el-‘İnâye Şerhu'l-Vikâye*. Esad Efendi, no. 590, 1-281.

---

¹¹⁹ Bu konuda bkz. Mehmet Kalaycı, “18. Yüzyıl Osmanlı Dinî Düşüncesinde Mâtürîdîlik Vurgusu: Hanefîlikten Mâtürîdîliğe Giden Sürece Dair Bir Tahlil,” 2:47-95.

- ‘Alā’uddīn el-Esved, ‘Alī b. ‘Umer el-Ḳaraḥisārī. *Kunūzu’l-Envār fī Şerḫi Rumūzi’l-Esrār*. Nuruosmaniye, no. 1334, 1-334.
- Ali b. Bâli. *el-İkdu’l-Manzûm fī Zikri Efâzili’r-Rûm*. Haz. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- el-Amāsī, Muşliḥuddīn Mūsā b. Mūsā. *Maḥzenu’l-Fıkh*. Nuruosmaniye, no. 1821, 1-215; Hamidiye, no. 560, 1-188; Feyzullah Efendi, no. 954, 1-199.
- el-Amāsī, Sinānuddīn Yūsuf b. Ḥusāmuddīn. *Ḥāşiye ‘alā’l-Hidāye*. H. Hüsnü Paşa, no. 466, 28-113; Damad İbrahim, no. 621, 1-139; Damad İbrahim, no. 622, 1-196; Veliyyüddin Efendi, 1095, 1-281.
- el-Anḳaravī, Zekerıyyā b. Bayrām. *Şerḫ ‘alā’l-Hidāye*. Murad Molla, no. 815, 80-563; Sultan Ahmed I, no. 90, 1-426; Serez, no. 964, 1-500; H. Hüsnü Paşa, no. 466, 114-185.
- el-Anḳaravī, Zekerıyyā b. Bayrām. *Ḥāşiye ‘alā Şerḫi’l-Viḳāye*. Laleli, no. 3650, 9-16.
- ‘Arab Sinān. *Ḥāşiye ‘alā Şerḫi’l-Viḳāye*. Murad Molla, no. 799, 1-259.
- ‘Arabzāde, Muḫyiddīn Meḫmed b. Meḫmed. *Mecmū’a*. Murad Molla, no. 808, 1-214.
- ‘Arabzāde, Muḫyiddīn Meḫmed b. Meḫmed. *Ḥāşiye ‘alā’l-‘İnāye*. Murad Molla, no. 807, 1-150.
- Arslan, Emine. “Müeyyedzāde Abdurrahman Efendi’nin Fetvâ Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi.” *Sahn-ı Semân’dan Dârülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası, Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler XVI. Yüzyıl*, ed. E. Demirli, A. H. Furat, Z. M. Kot ve O. S. Arı, içinde 277-293. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- el-Ayāşlügī, Meḫmed b. Yūnus. *Şerḫu Mecma’i’l-Baḫrayn*. Laleli, no. 995, 1-424.
- Aydın, İbrahim Hakkı. “Molla Fenârî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 30:245-247.
- el-‘Aynī, Bedruddīn Maḫmūd b. Aḫmed. *ed-Dureru’z-Zāhira fī Şerḫi’l-Bihāri’z-Zāhira*. Feyzullah Efendi, no. 820, 1-414.
- el-‘Aynī, Bedruddīn Maḫmūd b. Aḫmed. *el-Bināye fī Şerḫi’l-Hidāye*. Fazıl Ahmed Paşa, no. 631, 1-481.
- el-‘Aynī, Bedruddīn Maḫmūd b. Aḫmed. *el-Mustecma’ fī Şerḫi’l-Mecma’*. Murad Molla, no. 888, 1-259.
- el-‘Aynī, Bedruddīn Maḫmūd b. Aḫmed. *Minḫatu’s-Sulūk fī Şerḫi Tuḫfeti’l-Mulūk*. Mehmed Asım Bey, no. 82, 1-139.
- el-‘Aynī, Bedruddīn Maḫmūd b. Aḫmed. *Remzu’l-Ḥaḳā’iḳ fī Şerḫi Kenzi’d-Deḳā’iḳ*. Yusuf Ağa, no. 216, 1-375.
- Aytekin, Arif. “Babertî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 4:377-378.
- Azak, Necmettin. “Kava’id-i Fıkhıyyede Bir Literatür İncelemesi: İbn Nüceym’in el-Eşbâh ve’n-Nezâir’i ve Üzerine Yapılan Çalışmalar.” *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3:2 (2020), 547-596.

- ‘Azmîzâde, Muştafâ Hâletî b. Meḥmed. *Hâşiye ‘alâ Şerḥi’l-Menâr*. Esad Efendi, no. 456-M, 1-174.
- ‘Azmîzâde, Muştafâ Hâletî b. Meḥmed. *Hâşiyetu Durer*. Hamidiye, no. 465, 1-296.
- el-Bâbertî, Ekmeluddîn Muḥammed b. Maḥmûd. *el-‘Înâye Şerḥu’l-Hidâye*. Carullah, no. 806, 1-487.
- el-Bâbertî, Ekmeluddîn Muḥammed b. Maḥmûd. *Şerḥu Muḥtaşari’l-Muntehâ*. Fatih, no. 1365, 1-290.
- Baktır, Mustafa. “İbn Melek.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 20:175-176.
- Baktır, Mustafa. “Tireli İbni Melek, Hayatı, Eserleri ve Menar Şerhi.” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1991): 51-58.
- Baltacı, Cahit. “Hâmid Efendi, Çivizâde Damadı.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 15:460-461.
- Baltacı, Cahit. “Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 15:476.
- Bedir, Murteza. “Neseî, Ebu’l-Berekât.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 32:567-568.
- Beyazîzâde Ahmed Efendi. *İmam Azam Ebu Hanife’nin İtikadî Görüşleri*. Çev. İlyas Çelebi. Çevirenin Önsözü, 19-64. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Büyükbaş, Nazım. “Hanefî Tabakât Kitapları Arasında Kınalızade’nin Tabakâtü’l-Hanefiyye’sinin Yeri.” *Bilimname: Düşünce Platformu* 28 (2015): 247-262.
- Celâlîzâde, Şâlih b. Celâl. *Hâşiye ‘alâ’l-İslâḥ ve’l-İdâḥ*. Damad İbrahim, no. 512, 1-484; Murad Molla, no. 780, 1-474.
- Cici, Recep. “Molla Hüsrev’in Osmanlı Hukuk Sistemindeki Yeri.” *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (18-20 Kasım 2011 Bursa) Bildiriler*, ed. T. Yücedoğru, O. Ş. Koloğlu, U. M. Kılavuz ve K. Gömbeyaz, içinde 153-180. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013.
- Cici, Recep. “Muhsin-i Kayserî.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 31:48.
- Cuneyd b. Sendel. *Tevfîku’l-‘Înâye fî Şerḥi Viḳâyeti’r-Rivâye*. Kadızade Mehmed, no. 170, 1-262.
- Çelebi, İlyas. “Kemalpaşazade: Eserleri.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25:245-247.
- Çiftçi, Adem. “Şerḥu’l-Hidâye Üzerine Ya’küb. İdrîs’in Hâşiyesi.” *Niğdeli Âlimler Eserler ve Düşünceler*, ed. A. İ. Sarıca, A. Vural ve H. Karaduman, içinde 101-109. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Çivizâde, Muḥyiddîn Meḥmed b. Meḥmed. *Hâşiyetu’d-Durer*. Esad Efendi, no. 3600, 1-21; Laleli, no. 3653, 151b.
- Dede Ḥalîfe, Kemâluddîn İbrâhîm b. Baḥşî es-Sünusevî. *Hâşiyetu Şerḥi’l-Viḳâye*. Damad İbrahim, no. 514, 1-83.

- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayîât*. Haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Dindar, Bilal. "Bedreddîn Simâvî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 5:331
- Ençakar, Orhan. "Kınalızade Ali Efendi'nin (ö. 979/1572) Tabakâtü'l-mesâil Adlı Risalesinin Tahkik ve Tahlili." *İslâm Araştırmaları Dergisi* (47) 2022: 97-143.
- Ençakar, Orhan. "Molla Hüsrev'in Dürerü'l-Hükkâm'ı Etrafında Oluşan Literatür." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12:23 (2014): 223-277.
- Ençakar, Orhan. "Osmanlı'da Şerh-Hâşiye Geleneği: Dürer Hâşiyeleri Örneği." *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh Âlimler, Eserler, Meseleler*, ed. M. Bedir, N. Kızılkaya ve H. Sağlam, içinde 86-117. İstanbul: İSAR Yayınları, 2017.
- Faḥruddîn er-Rûmî, Yaḥyâ b. 'Abdillâh el-Mudurnî. *Ferâ'idu'l-Le'âlî*. Karaçelebizade, no. 177, 1-146.
- el-Ġaznevî, Sirâcuddîn 'Umer b. İshâk. *Şerḥu'l-Muġnî*. Kılıç Ali Paşa, no. 306, 1-276; Amasya Beyazıt, no.1249, 1-318.
- Gel, Mehmet. "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dinî Meselelerine Muhâlif Bir Yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010.
- Gökbulut, Hasan. "Niksârî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 33:122.
- Gömbeyaz, Kadir. "Molla Fenârî'ye Nispet Edilen Eserlerde Aidiyet Problemi ve Molla Fenârî Bibliyografyası." *Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu (4-6 Aralık 2009 Bursa) -Bildiriler-*, ed. T. Yücedoĝru, O. Ş. Koloĝlu, U. M. Kılavuz ve K. Gömbeyaz, içinde 467-524. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010.
- Günay, Hacı Mehmet. "Semerkandî, Alâeddin." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 36:470.
- Haçkalı, Abdurrahman. "Bir Osmanlı Fıkıh Usulcüsü Olarak Yûsuf b. Hüseyin el-Kirmastî ve Eserlerindeki Metodu." *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh Âlimler, Eserler, Meseleler*, ed. M. Bedir, N. Kızılkaya ve H. Sağlam, içinde 33-53. İstanbul: İSAR Yayınları, 2017.
- el-Ḥamidî, Tâcuddîn İbrâhîm b. 'Abdillâh. *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-Vikâye*. Murad Molla, no. 801, 1-298.
- Hıra [Hıra], Ayhan. "Süleyman b. Ali el-Karamanî'den Şeyh Bedreddin'e Cevaplar." *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı - III (M. XII. - XIX. Yüzyıl Arası)*, ed. T. Karasu ve M. Aytepe, içinde 3:635-661. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 2021.
- el-Ḥilâfî, Şadrüddîn Muḥammed b. 'Abbâd. *Telḥîşu'l-Câmi'i'l-Kebîr*. Yeni Cami, no. 378, 1-175.

- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî. *İnbâ'u'l-Ġumr bi-Ebnâ'i'l-'Umr*. Tah. Hasan Hâbeşî. Kahire: Lecnetu İhyâ'i't-Turâşî'l-İslâmî, 1969.
- İbn Melek, 'İzzuddîn 'Abdullaţîf b. Ferişte. *Şerhu'l-Menâri'l-Envâr*. Fatih, no. 1409, 1-172.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm el-Mışrî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. Ayasofya, no. 1024, 1-229.
- İnanır, Ahmet. "Cemâleddin Aksarâyî'nin Kitâbu Reddi Şerhi Ecmâi'l-Bahreyn Adlı Reddiyesi Bağlamında Hanefi Mezhebine Yönelik Eleştirileri ve Değerlendirilmesi." *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*, ed. M. Aytepe ve T. Karasu, içinde 2:9-31. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- İnanır, Ahmet. "Osmanlı'da Semâ, Raks ve Devrân Tartışmaları Bağlamında Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'ye İsnat Edilen 'Risale fi Hakkı'd-Devrân ve'r-Raks'ın Aidiyet Sorunu." *Usûl: İslam Araştırmaları* 14 (2010): 155-178.
- İpşirli, Mehmet. "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 8:348-349.
- İpşirli, Mehmet. "Kadıızâde, Ahmed Şemseddin." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24:96-97.
- İpşirli, Mehmet. "Sarıgörez Nûreddin Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 36:151-152.
- İpşirli, Mehmet. "Taşkoprîzâde Kemâleddin Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 40:152-153.
- İpşirli, Mehmet. "Zekeriyyâ Efendi, Bayramzâde." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44:211-212.
- el-İtkânî, Kıvâmuddîn Emîr Kâtib b. Emîr 'Amîd. *Ġâyetu'l-Beyân ve Nâdiratu'l-Akrân*. Yeni Cami, no. 497, 1-325.
- İzgöer, Ahmet Zeki ve İlyas Çelebi. "Beyâzîzâde Ahmed Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 6:55-56.
- Kaçalın, Mustafa S. "Vankulu." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42:513.
- Ķâđîzâde, Şemsuddîn Ahmed b. Bedruddîn MaĶmûd. *Ĥâşîye 'alâ ŞerĤi'l-Vikâye*. Carullah, no. 847, 1-40.
- Ķâđîzâde, Şemsuddîn Ahmed b. Bedruddîn MaĶmûd. *Netâ'icu'l-Efkâr fi Tekmileti Fethi'l-Ķadîr*. Damad İbrahim, no. 635, 1-125; Damad İbrahim, no. 630, 1-68.
- Kafadar, Cemal. *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Kalaycı, Mehmet. "Bir Osmanlı Kelamcısı Ne Okur? Osmanlı İlim Geleneği Çerçevesinde Beyazizade'nin Mecmû'a fi'l-Mesâ'ilî'l-Müntehabe Adlı Eseri." *Osmanlı'da İlm-i Kelam*, ed. O. Demir, U. M. Kılavuz ve K. Gömbeyaz, içinde 41-94. İstanbul: İSAR Yayınları, 2022.

- Kalaycı, Mehmet. "18. Yüzyıl Osmanlı Dinî Düşüncesinde Mâtürîdîlik Vurgusu: Hanefîlikten Mâtürîdîliğe Giden Sürece Dair Bir Tahlil." *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Alimler, Müesseseler ve Fikri Eserler XVIII. Yüzyıl*, ed. A. H. Furat-N. K. Yorulmaz-O. S. Arı, içinde, 2:47-95. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2018.
- Kalaycı, Mehmet. "Tâcuddîn el-Kürdî Gerçekte Tâcuddîn es-Sultânîyüki Olabilir mi? Biyo-Bibliyografik Veriler Işığında Beylikler Dönemi İlim Hayatına Dair Bir Tahlil." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 63:2 (2022): 483-556.
- Kallek, Cengiz. "Hilâti." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 17:321-322.
- Kara Kemâl, Kemâluddîn İsmâ'îl b. Bâli el-Çaramânî. *Şerhu'l-Vikâye*. Çelebi Abdullah, no. 100, 1-205; Damad İbrahim, no. 516, 1-222; Esad Efendi, no. 739, 1-580; Şehid Ali Paşa, no. 810, 1-552.
- Kara Sinân, Yûsuf b. 'Abdumelik b. Bahşâyîş. *Şerhu'l-Vikâye*. Damad İbrahim, no. 583, 1-378.
- Kara Sinân, Yûsuf b. 'Abdumelik b. Bahşâyîş. *Zeynu'l-Menâr*. Yozgat, no. 373, 1-156.
- el-Çarahîşârî, Haţţâb b. Ebî'l-Kâsım [?]. *Şerhu'l-Muhtâr*. Carullah, no. 712, 1-214.
- el-Çarahîşârî, Haţţâb b. Ebî'l-Kâsım. *el-Kâfi fi Şerhi'l-Manzûmeti'n-Nesefiyye*. Fatih, no. 1816, 1-213; Laleli, no. 1044, 1-234.
- el-Çaramânî, Suleymân b. 'Alî. *el-Es'ile ve'l-Ecvibe*. Turhan Valide Sultan, no. 97, 1-101.
- el-Çaramânî, Suleymân b. 'Alî. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Vikâye*. Turhan Valide Sultan, no. 110, 9-240.
- Karaver, Ümit ve Muhammed Taki Hüseyini. "Şeyh Alî el-Bistâmî Musannifek'in "Tuhe-i Mahmûdî/Tuhfetü'l-Vüzerâ" Adlı Eserinde Bulunan Otobiyografik Kısımın Tercüme ve Değerlendirmesi: Klâsik Bir Özgeçmiş Örneği." *İslam Tetkikleri Dergisi* 12:1 (2022): 397-439.
- Kâtib Çelebi. *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn*. Nşr. Mehmed Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014; Ragıp Paşa, no. 1042, 1-493; Ayasofya, no. 4202, 1-505.
- Kâtib Çelebi. *Sullemu'l-Vuşul ilâ Tabakâti'l-Fuñul*. Tah. Maḥmûd 'Abdu'lqâdir el-Arnâ'ût. İstanbul: IRCICA, 2010.
- Kaya, Eyüp Said. "Sinan Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 37:228-229.
- el-Çayşerî, 'Abdulmuḥsin b. Mecduddîn Muḥammed. *Câmi'u'd-Durer*. Ayasofya, no. 1621, 1-3.
- el-Çayşerî, 'Abdulmuḥsin b. Mecduddîn Muḥammed. *Şerhu Câmi'i'd-Durer*. Laleli, no. 1296, 12- 60.
- el-Kefevî, Maḥmûd b. Suleymân. *Ketâ'ibu A'lâmi'l-Ahyâr min Fuḡahâ'i Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*. Tah. Saffet Köse, Murat Şimşek, Hasan Özer, Huzeyfe Çeker ve Güneş Öztürk. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017.

- Qınalızâde, 'Alâ'uddîn 'Alî b. Emrullâh. *Ta'likât 'alâ'l-'Înâye*. Fazıl Ahmed Paşa, no. 556, 1-64; Murad Molla, no. 789, 1-126.
- Qınalızâde, 'Alâ'uddîn 'Alî b. Emrullâh. *Hâşiye 'alâ Durer*. Carullah, no. 612, 1-70.
- Qınalızâde, 'Alâ'uddîn 'Alî b. Emrullâh. *Risâle fî Ba'dı Aşkâmî'l-Vakf*. Şehid Ali Paşa, no. 785, 1-29.
- el-Kırşehrî, Şerafuddîn 'Îsâ b. Muḥammed b. İnanç. *el-Mubteğî fî'l-Fıkh 'alâ Mezhebi Ebî Ḥanîfe*. Adana İl Halk, no. 242, 1-104; Feyzullah Efendi, no. 982, 1-153.
- Kızılkaya, Necmettin. "Zeylâi, Osman b. Ali." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 44:354-355.
- Koca, Ferhat. "Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği." *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (18-20 Kasım 2011 Bursa) Bildiriler*, ed. T. Yücedoğru, O. Ş. Koloğlu, U. M. Kılavuz ve K. Gömbeyaz, içinde 21-52. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013.
- Koçkuzu, Ali Osman. "Aynî, Bedreddin." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 4:271-272.
- Köksal, Asım Cüneyd. "Osmanlılarda Mukaddimât-ı Erbaa Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14:27 (2016): 101-132.
- el-Ḳümenâtî, es-Seyyid Ḥasen b. es-Seyyid 'Alî. *el-'Înâye Şerḥu'l-Vikâye*. Fatih, no. 1886, 1-391.
- el-Ḳümenâtî, es-Seyyid Ḥasen b. es-Seyyid 'Alî. *el-Kâmil fî Şerḥi'z-Zici's-Şâmil*. Laleli, no. 2137, 1-68.
- el-Ḳunevî, Ḥâmid b. Meḥmed. *Mecmû'a*. Şehid Ali Paşa, no. 953, 1-293; Murad Molla, no. 1190, 1-300.
- el-Ḳunevî, Ḥâmid b. Meḥmed. *Muḥtârâtu'l-Vâkı'ât*. Ayasofya, no. 1563, 1-868.
- el-Ḳunevî, Raḍıyyuddîn İbrâhîm b. Suleymân. *el-Cevâhiru'l-Maḍmûme fî Şerḥi'l-Manzûme*. Feyzullah Efendi, no. 821, 1-248; no. 822, 1-246; Laleli, no. 1050, 1-269.
- el-Ḳuraşî, Muḥyiddîn 'Abduḫkâdir b. Muḥammed İbn Ebî'l-Vefâ'. *el-Cevâhiru'l-Muḍıyye fî Ṭabaḳâti'l-Ḥanefiyye*. Tah. 'Abdufettâh Muḥammed el-Ḥulv. Cîze: Hechr li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, 1993; Aşir Efendi, no. 248, 1-151.
- Maḥmûd b. Ramaḍân, Raşıduddîn Ebû 'Abdillâh. *el-Yenâbi' fî Ma'rifeti'l-Uşûl ve't-Tefâri'*. Veliyyüddin Efendi, no. 1178, 1-225; H. Hüsnü Paşa, no. 328, 1-213; Afyon Gedik Ahmed Paşa, no. 18246, 1-211.
- Molla el-Fenârî, Şemsuddîn Muḥammed b. Ḥamza. *Fuṣûlu'l-Bedâyi' fî Uşûli's-Şerâyi'*. Hacı Beşir Ağa, no. 202, 1-299; Murad Molla, no. 704, 1-240.
- Molla el-Fenârî, Şemsuddîn Muḥammed b. Ḥamza. *Şerḥu Telḥişi'l-Câmi'i'l-Kebîr*. Carullah, no. 656, 1-76.
- Molla el-Fenârî, Şemsuddîn Muḥammed b. Ḥamza. *Şerḥu'l-Ferâ'idî's-Secâvendıyye*. Carullah, no. 1118, 1-68.
- Molla Ḥusrev, Meḥmed b. Ferâmurz. *Dureru'l-Ḥukkâm*. Konya Bölge Yazma Eserler, no. 7345, 1-278.

- Mu'eyyedzâde, 'Abdurrahmân b. 'Alî el-Amâsî. *Mecmû'atu'l-Fetâvâ*. Esad Efendi, no. 947, 1-237; Nuruosmaniye, no. 2038, 1-291; Fazıl Ahmed Paşa, no. 691, 1-224.
- Mustakîmzâde, Süleymân Sa'deddîn Efendi. *Tuhfe-i Hattâtîn*. Nşr. İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul: Devlet Matbaası, 1928.
- Nev'îzâde Atâyî. *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şaķâ'îk*. Haz. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.
- en-Nikdevî, Kâsım b. Suleymân. *et-Taṭbîķ Şerḥu'l-Viķâye*. Kadızade Mehmed, no. 148, 1-210.
- Nişâncızâde, Muhyiddîn Mehmed. *Nûru'l-'Ayn fî İşlâḥi Câmî'î'l-Fuṣûleyn*. Aşır Efendi, no. 127, 1-416.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.
- Orazov, Orazsahet. "Hanefî Fıkıḥ Edebiyatının Tasnifi: Kınalızade Ali Çelebi'nin Risale fi Beyanı'l-Istılahatî'l-Mütedavilat fi Kütübî'l-Fıḥ Adlı Risalesinin Tahlili, Tahkiki ve Çevirisi." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 37 (2021): 365-396.
- Orazov, Orazsahet. "Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıḥ Edebiyatı." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29:1 (2020): 81-122.
- Özbaran, Salih. *Bir Osmanlı Kimliği: 14./17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Özcan, Tahsin. "Kara Sinan." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 24:365-366.
- Özcan, Tahsin. "Nişâncızâde Muhyiddin Mehmed." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 33:161.
- Özel, Ahmet. "Kirmastî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 26:67-68.
- Özen, Şükrü. "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi [Türk Hukuk Tarihi Sayısı]* 3:5 (2005): 249-378.
- Râşid Mehmed Efendi. *Târih-i Râşid ve Zeyli*. Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır ve Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Sa'dî Çelebi, Sa'dullâh b. 'İsâ el-Ķaşṭamûnî. *Mecmû'atu'l-Fetâvâ*. Şehid Ali Paşa, no. 1073, 1-22.
- Şadru'ş-Şerî'a, 'Ubeydullâh b. Mes'ûd el-Maḥbûbî. *Şerḥu'l-Viķâye*. Reşid Efendi, no. 1116, 1-146.
- Şâ'ir Sinân. *Hâşiyeye 'alâ Şerḥi'l-Viķâye*. Damad İbrahim, no. 583, 1-188 [Nüşhada önce Kara Sinân'ın şerhi, ardından da Şâ'ir Sinân'ın haşiyesi yer almakta olup, her ikisi de ayrı numaralandırılmıştır]; Laleli, no. 866, 1-317.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyi'u'l-Fuzalâ'*. Haz. Ramazan Ekinci. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2018.

- Şeyhîzâde, Muhyiddîn Mehmed b. Muşlihuddîn el-Kocevî. *Şerhu'l-Ferâ'idî's-Sirâciye*. Kadızade Mehmed, no. 263, 1-147.
- Şeyhîzâde, Muhyiddîn Mehmed b. Muşlihuddîn el-Kocevî. *Şerhu'l-Vikâye*. Fazıl Ahmed Paşa, no. 616, 1-436 [ikinci cilt]; *Şerhu'l-Vikâye*. Nuruosmaniye, no. 1691, 1-401 [ikinci cilt].
- Şimşek, Murat. "Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12:23 (2014): 279-321.
- Şaşköprîzâde, İşâmuddîn Ahmed. *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye*. H. Hüsnü Paşa, no.835-M, 1-167; *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye: Osmanlı Âlimleri*. Haz. M. Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Şaşköprîzâde, Kemâluddîn Mehmed Efendi. *Uddetu Aşhâbi'l-Bidâye ve'n-Nihâye fî Tecridi Mesâ'ili'l-Hidâye*. Amcazade Hüseyin, no. 215, 1-307.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Umer. *Muhtaşaru'l-Me'ânî*. Hamidiye, no. 1241, 1-130.
- Ünal, Halit. "Ahîzâde Yûsuf Efendi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1:549.
- el-Vânî, Muhyiddîn Mehmed b. Muştafâ. *Hâşiyetu Şerhi's-Seyyid 'alâ's-Sirâciyye*. Şehid Ali Paşa, no. 1093, 1-112.
- el-Vânî, Muhyiddîn Mehmed b. Muştafâ. *Naqdu'd-Durer*. Damad İbrahim, no. 517, 1-250.
- Ya'kûb Paşa b. Hıdır Bey. *Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Vikâye*. Fatih, no. 1602, 1-262.
- Ya'kûb Paşa b. Hıdır Bey [?]. *Şerhu'l-Ferâ'id*. Fatih, no. 2523, 1-68.
- Yazıcı, Abdurrahman. "Üç Ferâiz Metni Çerçevesinde Gelişen Müteahhirîn Dönemi Ferâiz Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11:22 (2013): 147-192.
- Yıldız, Kemal ve Rûveyda Yıldız, "Tâceddin el-Asgâr İbrahim b. Abdullah el-Hamîdî'nin 'Hâşiyetün ale'l-İslâh ve'l-Îzâh li İbn-i Kemalpaşa' Adlı Hâşiyesinin Neşri, Tercümesi ve Değerlendirilmesi (Kemalpaşazâde'nin 'Îzâhu'l-İslâh' Adlı Eserine Yazılan Bir Reddiye Örneği)." *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019): 75-121.
- ez-Zemaşşerî, Cârullâh Maḥmûd b. 'Umer. *el-Keşşâf 'an Haḳâ'iki't-Tenzil*. Fatih, no. 389, 1-345.

EK-1: Haneî Fıkıh Geleneğine Dair Fevaid Notları (Aşir Efendi, no. 248, v. IIa)

